TC.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İSLÂM HUKUKU BİLİM DALI

HALEBÎ'NİN *EL-MÜNTEHAB* ADLI ESERİNİN TAHLİLİ VE KAYNAKLARI

(BÜYÛ' VE İCÂRÂT BÖLÜMLERİ ÖRNEĞİ)

Yüksek Lisans Tezi

ZALİM ŞİDOV

İstanbul, 2014

TC.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İSLÂM HUKUKU BİLİM DALI

HALEBÎ'NİN *EL-MÜNTEHAB* ADLI ESERİNİN TAHLİLİ VE KAYNAKLARI

(BÜYÛ' VE İCÂRÂT BÖLÜMLERİ ÖRNEĞİ)

Yüksek Lisans Tezi

ZALİM ŞİDOV

DANIŞMAN: PROF. DR. KEMAL YILDIZ

İstanbul, 2014

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ Anabilim Dalı İSLAM HUKUKU Bilim Dalı TEZLİ YÜKSEK LİSANS öğrencisi ZALIM SHIDOV'nın HALEBÎ'NİN EL-MÜNTEHAB ADLI ESERİNİN TAHLİLİ VE KAYNAKLARI (BÜYÛ VE TİCARÂT BÖLÜMLERİ ÖRNEĞİ) adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 12.06.2014 tarih ve 2014/21-20 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / ~~oy çokluğu~~ ile Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 25/06/2014

Öğretim Üyesi Adı Soyadı		İmzası
1. Tez Danışmanı	Prof. Dr. KEMAL YILDIZ	
2 Jüri Üyesi	Yrd. Doç. Dr. İSMAİL CEBECİ	
3 Jüri Üyesi	Prof. Dr. AHMET KOÇ	

ÖZET

Bu çalışma, hayatının büyük kısmı Osmanlı topraklarda geçirmiş olan ve *Mülteka'l-ebhur*, *Halebî kebir* ve *Halebî sağır* gibi kıymetli eserler ile tanınan Hanefî âlim İbrahim b. Muhammed el-Halebî'nin (ö.956/1549) günümüze ulaşmış ancak matbu olmayan *el-Müntehab mine'l-Fetâva't-Tatarhaniyye* adlı eserinin kaynaklarını tespit edip eserde görüşleri zikredilen müellifler hakkında bilgi vermeyi ve "Kitâbü'l-Büyû'" ile "Kitâbü'l-İcârât" bölümlerini tahlil etmeyi hedeflemektedir.

Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde *el-Müntehab mine'l-Fetâva't-Tatarhâniyye* isimli eserin müellifi İbrahim b. Muhammed el-Halebî'nin hayatı, ilmi şahsiyeti ve onun bize ulaşan eserlerinin tanıtılmasına ayrılmıştır. Bu bölümde Halebî'nin *el-Müntehab*'ında kaynak olarak doğrudan başvurulan eserler ve müellifler tanıtılmıştır. Ayrıca eserde sadece görüşlerine atıf yapılan âlimler hakkında da bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde*el-Müntehab* ile *el-Fetâva't-Tatarhâniyye'*yi karşılaştırıp *el-Müntehab'*ın"Kitâbü'l-Büyû'" ve "Kitâbü'l-İcârât" kısımları tercüme edildi. Sonra Halebî'nin füru' fıkıhla ilgili meşhur eseri *Mültekâ'l-ebhur*'un"Kitâbü'l-Büyû'" ve "Kitâbü'l-İcârât" kısımları tanıtılmaya çalışıldı ve *Mültekâ*'nın tertibini esas alınarak *el-Müntehab* ile bu iki bölümü üzerine mukayese yapıldı.

Anahtar Kelimeler: İbrahim el-Halebî, el-Müntehab, el-Fetâva't-Tatarhâniyye.

ABSTRACT

The aim of this work is to identify the sources of the book *al-Muntakhab min al-Fatawa al-Tatarkhaniyyah* (which has survived as a manuscript) and to give information about the scholars whose legal opinions were mentioned in al-Muntakhab. *al-Muntakhab* belongs to the famous Hanafi scholar Ibrahim b. Muhammad al-Halabi; who lived most of his life in Ottoman territory and who is the writer of precious books such as *Multeqa al-Abhur, Halebi al-Sagir, Halebi al-Kabir.*

The work consists of two chapters. In the first chapter, the biography of Ibrahim al-Halabi, his academic life and his books that have survived have been treated. The sources and scholars he referred in *al-Muntakhab* are introduced in this chapter as well. In the second chapter, *al-Muntakhab* and *al-Fatawa al-Tatarkhaniyyah* have been compared. The translation of Kitab al-Buyu‘ (chapter about selling) and Kitab al-Ijarat (chapter about renting) from *al-Muntakhab* have been included. Afterwards, same chapters of *Multeqa al-Abhur* have been introduced and compared with those of *al-Muntakhab* -based on the classification of *Multaqa*.

Key Words: İbrahim al-Halabi, al-Muntahab, al-Fatawa al-Tatarhaniyyah.

ÖNSÖZ

Bu çalışma, hayatının büyük kısmını Osmanlı topraklarda geçirmiş olan ve *Mülteka'l-ebhur*, *Halebî kebir* ve *Halebî sağır* gibi günümüze ulaşmış kıymetli eserler ile tanınan Hanefî âlim İbrahim b. Muhammed el-Halebî'nin (ö.956/1549)günümüze ulaşmış ancak matbu olmayan *el-Müntehab mine'l-Fetâva't-Tatarhaniyye* adlı eserinin kaynaklarını tespit edip eserde görüşleri zikredilen müellifler hakkında bilgi vermeyive "Kitâbü'l-Büyû'" ile "Kitâbü'l-İcârât" bölümlerini tahlil etmeyi hedeflemektedir.

Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde *el-Müntehab mine'l-Fetâva't-Tatarhâniyye* isimli eserin müellifi İbrahim b. Muhammed el-Halebî'nin hayatı, ilmi şahsiyeti ve onun bize ulaşan eserlerinin tanıtılmasına ayrılmıştır. Bu bölümde Halebî'nin*el-Müntehab*'ında kaynak olarak doğrudan başvurulan eserler ve müelliflertanıtılmıştır. Ayrıca eserde sadece görüşlerine atıf yapılan âlimler hakkında da bilgi verilmiştir.

İkinci bölümde*el-Müntehab* ile *el-Fetâva't-Tatarhâniyye'*yi karşılaştırarak*el-Müntehab*'ın "Kitâbü'l-Büyû'" ve "Kitâbü'l-İcârât" kısımları tercüme edildi. Sonra Halebî'nin füru' fıkıhla ilgili meşhur *Mültekâ'l-ebhur* adlı eserinin "Kitâbü'l-Büyû'" ve "Kitâbü'l-İcârât" kısımları tanıtılmaya çalışıldı ve *Mültekâ*'nın tertibini esas alınarak *el-Müntehab* ile bu iki bölümü üzerine mukayese yapıldı.

Tez konusunun şekillenmesinde, tamamlanmasında ve kaynaklara ulaşmamda katkılarda bulunan kıymetli hocam ve danışmanım Prof. Dr. Kemal Yıldız'a, tezle ilgili mühim tavsiyelerde bulunan sayın hocam Prof. Dr. Fahrettin Attar, tezin yazım ve tashihinde yardımı esirgemeyen kıymetli OrhanEnçakar ve Muhammed Enes Topgül hocalarıma, Türkiye'ye okumayabizi gönderen rahmetli Kabartay-Balkarya müftüsü Enes Pşihaçev'e, Türkiye'de çalışmamız süresinde her türlü imkânları sağlamaya gayret eden sayın müftü yardımcısı Selim Akburak, Kafdagı Eğitim ve Kültür Derneği'nin başkanı Sayın Yusuf Taş, Kafkas Kültür Eğitim ve Sosyal Yardım Vakfı'na ve son olarak dualarla benimle sürekli olan ve sabırla tahammül ederekana topraklarında beni beklediği anneme, babama ve aileme müteşekkirim.

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR IV

GİRİŞ:

TEZİN KONUSU VE KAYNAKLARI

I. TEZİN KONUSU VE AMACI 2
II. TEZİN ÖNEMLİ KAYNAKLARI 3

BİRİNCİ BÖLÜM:

HALEBÎ VE EL-MÜNTEHAB

I. İBRAHİM B. MUHAMMED EL-HALEBÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ 7
A. HAYATI 7
1. Mısır Dönemi 8
2. İstanbul Dönemi 8
A. ESERLERİ 11
1. Mültekâ'l-ebhur 11
2. Gunyetü'l-mütemelli fî şerhi münyetü'l-musallî 11
3. Muhtasâr Gunyetü'l-mütemelli fî şerhi Münyetü'l-Musellî. 12
4. Muhtasaru'l-Cevâhiri'l-mudiyye fî tabakâti'l-Hanefîyye 12
5. el-Müntehab mine'l-fetâvâ't-Tatarhâniyye 12
6. Şerhü'l-Kasîde 12
7. Silkü'n-nizâm li Cevâhiri'l-kelâm 12
8. Şerhu'l-ebyât 13
9. Ni'metü'z-zerîa fî nusreti'ş-şerîa 13
10. er-Rahs ve'l-vaks li-Müstehilli'r-Raks 13
11. el-Kıyâm 'inde zikri vilâdeti Resûlillâh 14
12. el-Hilyetü'ş-şerîfe 14
13. Risale fî hakkı ebevey Nebiyyinâ 'aleyhi selâm 14
14. Nâzmü sîreti'n-nebî ve şerhuhu 15
15. Risâle fi'l-mesh 15
16. Risâle fî red 'ala men i'tekade islâme Azer 15
17. Kitabü Fusûli'l-erbaîn 15
18. Ta'likât ale'l-Hidâye 16
II. *EL-MÜNTEHAB*'IN BİLGİ KAYNAKLARI 16
A. TÜR OLARAK "MÜNTEHAB" VE HALEBÎ'NİN *el-MÜNTEHAB MİNE'L-FETÂVA'T-TATARHÂNİYYE* 16
1. Müntehab Kavramı 16
2. el-Müntehab mine'l-Fetâva't-Tatarhâniyye 17
B. HALEBÎ'NİN *el-MÜNTEHAB*'ININ BİLGİ KAYNAKLARI VE MÜELLİFLERİ 18
1. Doğrudan Atıf Yapılan Müellifler ve Eserleri 19
a. Şeybânî 19
b. Muallâ 21
c. İbrahim b. Rüstem 22
ç. Hişâm 22
d. İbn Semâa 22
e. Bişr b. Velid 23
f. Hâkim eş-Şehîd 23
g. Ebü'l-Leys es-Semerkandî 24
ğ. İsmail b. Hüseyin el-Beyhakî 25
h. Kudûrî 25
ı. Nâtıfî 26
i. İsbicâbî 27
j. Hâherzâde 27
k. Hasırî 28
l. Osman b. İbrahim el-Fazlî 28
m. Sadruşşehîd 29

n. Nesefî 29
o. Velvâlicî 30
ö. İftiharüddin el-Buhârî 30
p. Keşşi 31
r. Nâsıruddîn es-Semerkandî 31
s. Attâbî 32
ş. Özcendî 33
t. Siracüddin el-Ûşî 33
u. Gaznevî 34
ü. Merginânî 34
v. Burhanüddin el-Buhârî 35
y. Zahiruddin el-Buhârî 36
z. Tercümânî 37
za. Yezdî 37
zb. Davud b. Yusuf el-Hatîb 37
zc. Muhammed b. Ramazan er-Rûmî 38
zç. Muhammed b. Abdullah eş-Şibli 38
zd. Yusuf b. Ömer el-Kâdûrî 38
ze. Sayrafî (ö.1088/1667) 39
2. Görüşlerine Müracaat Edilen Âlimler 40
a. Ebû Hanife 40
b. Züfer 41
c. Ebû Yûsuf 41
ç. Ebû Suleyman el-Cûzcanî 42
d. Hasan b. Ziyâd 42
e. Şâfiî 42
f. Halef b. Eyyub 43
g. İsâ b. Ebân 43
ğ. Hassâf 44
h. Nusayr b. Yahya 44
ı. Muhammed b. Seleme 44
i. Kerhî 44
j. Muhammed b. el-Fazl 45
k. Ebû Ali en-Nesefî 45
l. Şemsüleimme Halvânî 45
m. Rüknü'l-İslâm Aliyyü's-Suğdî 45
n. Serahsî 46
o. Ebü'l-Yüsr el-Pezdevî 46
ö. Fahrü'l-İslâm Ebü'l-Usr el-Pezdevî 47
p. Zerencerî 47
r. Kâdî Cemaleddîn 48
s. Ebû Nasr es-Semerkandî 48
ş. Ebû Bekir el-Belhî 48
t. Ali b. Ahmed er-Râzî 48
u. Zahiruddin el-Merginânî 48
ü. Sığnâkî 49
C. KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ 49

İKİNCİ BÖLÜM:

EL-MÜLTEKÂ İLE EL-MÜNTEHAB'IN BÜYÛ‘ VE İCÂRÂT BÖLÜMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

I. *EL-MÜLTEKÂ*'DA "BÜYÛ‘" VE "İCÂRÂT" BÖLÜMLERİNDE İŞLENEN KONULARIN BAŞLIKLAR HALİNDE TANITIMI 52
II. *EL-MÜLTEKÂ* İLE *EL-MÜNTEHAB*'IN "BÜYÛ‘" VE "İCÂRÂT" BÖLÜMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI 53
A. KİTÂBÜ'L-BÜYÛ‘ 53
1. Alış-Verişin Şer‘i Târifi 53
2. İcap ve Kabul Sigası 53
3. Teati İle Yapılan Alış-Veriş 54
4. Akit Meclisinin Birliği 54
5. Bedeline Karşılık Satılan Malın Hapsedilmesi (Hapis Hakkı) 56

6. Satılan Malın Teslim Edilmesi 57
7. Açık Olarak Söylenmeden Alış-Verişe Girip Girmeyen Şeyler 59
8. Bey'in Sıhhat Şartları 60
9. Fasit ve Batıl Alış-Verişler 60
10. Bey' Akdini Fasit Eden Ve Etmeyen Şartlar 61
11. Muhayyerlikler Konusu 65
12. Görme Muhayyerliği 66
13. Alış-Verişte Kusur Muhayyerliği 67
14. Murâbaha ve Tevliyye Türü Alış-Verişler 74
15. Faiz Konusu 78
16. Selem Konusu 78
17. İstibrâ 78
18. Borç Verme 79
19. Çeşitli Meseleler 82
B. KİTÂBÜ'L-İCÂRÂT 83
1. İcârenin Tarifi 84
2. İrade Beyanında Bulunmadan (Lafız Kullanmadan) İcâre Akdinin Yapılması 86
3. Kira Akdinde Şart, Görme ve Kusur Muhayyerlikleri 87
4. Kira Akdinin Süresi 88
5. Ücretin Ne Zaman Hak Edileceğinin Açıklanması 89
6. Kira Akdinde Tazminat 90
7. İşçinin Mal Sahibinin Malını Hapsetmesi 91
8. Caiz Olan ve Olmayan İcâre Türleri 91
9. Kiracının ve Kiraya Verenin Yapmaları Gereken Şeyler 94
10. Fasit Kira Akdi 94
11. Sütannenin Ücreti 95
12. Kişinin Ortak Olduğu Şey İçin Kiralanması 96
13. Özel ve Ortak Ecîrin Hükmü 96
14. Uzun Süreli Kira Akdi 98
15. İcâre Akdinin Bozulmasının Hükümleri 98
16. Akde Konu Olan Şeyin Teslim Edilmediği Kira Akitleri 100
17. Çeşitli Meseleler 101
C. DEĞERLENDİRME 104
SONUÇ 106
KAYNAKÇA 108

KISALTMALAR

bk. : Bakınız

DİA : *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*

edit. : Editör

EÜSBE : Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

GAL : *Geschichte der Arabischen Litteratur*

h. : Hicri

Ktp. : Kütüphane

MÜSBE : Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

nr. : Numara

nşr. : Tahkik eden

ö. : Ölüm tarihi

s. : Sayfa

sy. : Sayı

SÜİFD : Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

SÜSBE : Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

trc. : Tercüme eden

mkd. : Mukaddime

GİRİŞ:

TEZİN KONUSU VE KAYNAKLARI

I. TEZİN KONUSU VE AMACI

Tez konusu, XV. asrın sonu ve XVI. asrın ilk yarısında yaşamış, hayatının çoğunu Osmanlı topraklarında geçirmiş olan Hanefi mezhebi âlimlerinden İbrahim b. Muhammed el-Halebî'nin *el-Müntehab mine'l-Fetâva't-Tatarhâniyye* isimli eserinin kaynaklarını tespit edip yazarları hakkında bilgi vermek ve *Kitâbü'l-Büyû'* ile *Kitâbü'l-İcârât* bölümlerini tahlil etmekten ibarettir.

el-Fetâva't-Tatarhâniyye hicri 8. asırda Delhi Türk Sultanı III. Firuz Şah Tuğluk hükümdarlığı döneminde önemli bir devlet adamı olan Emir Tatarhân'ın talimatı üzerine Feridüddin Âlim b. Ala el-Enderpeti (ö. 786/1384)[1] tarafından kaleme alınmıştır. [2] Sultan kendi adı ile anılmasını istediği halde müellif bunu kabul etmemiştir. Bazı kaynaklara göre eserin asıl adı "Zadü's-Sefer" veya "Zadü'l-Müsafir" olduğu kaydedilir ve bazı rivayetlere göre müellif 788 senesinde Emir Tatarhân'ın vefatından sonra bitirip ona hürmet olarak isimlendirmiştir.[3] Bu eserin yazımı esnasında dindarlığıyla tanınan Emir Tatarhân tarafından müellife her türlü destek sağlanmıştır. O tarihte bulunan birçok eser temin edilip müellife verilmiştir.

Günümüzde *el-Fetâva't-Tatarhâniyye*'nin birçok yazma nüshaları farklı kütüphanelerde bulunmaktadır, fakat çoğu eksiktir. Ayrıca muhakkik Şeyh Şebbir Ahmed el-Kasımi'nin tespitine göre bulunduğu nüshalardan en kaliteli ve en az eksiklikleri bulunan 'Konstantiniyye nüshasıdır'.[4]

Elimizde bulunan Kadı Seccad (ö. 1990) tarafından tahkik edilen birinci baskı Hindistan'ın Karaçi şehrinde, daha sonra Beyrut'ta basılmıştır her iki baskısıda sadece *Kitâbü't-taharet*'ten *Kitâbü'l-vakf*'a kadar basılmıştır. Bunun sebebi Karaçi baskısının muhakkiki Kadı Seccad Hüseyin'in Aralık 1990'da vefat etmiş olmasıdır.[5]

Son baskı ise Şeyh Şebir Ahmed el-Kâsımî tarafından yapılmış, eserin tam tahkiki *Kitâbü't-taharet*'ten *Kitâbü'l-ferâiz*'e kadar 23 cilt olarak basılmıştır.[6]

---

[1] Koca, Ferhat, "el-Fetâva't-Tatarhâniyye", *DİA*, XII, s. 446.

[2] Ferîdüddin Âlim b. Alâ el-Enderpetî, *el-Fetâva't-Tatarhâniyye*, nşr. Şebir Ahmed el-Kâsimî, Miradabad, Hind 2010, I, 7.

[3] Âlim b. Ala, *Tatarhâniyye*, I, 8.

[4] Âlim b. Ala, *Tatarhâniyye*, I, 126.

[5] Zafarul İslam, *Fatawa Literature of Sultanate Period*, Delhi 2005, s. 90.

[6] Üç cildi fihrist 23 cilt olarak, Hindistan Müftüsü Şebir Ahmed el-Kasimi tahkik edilmiştir.

Çalışma iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde *el-Müntehab mine'l-Fetâva't-Tatarhâniyye* isimli eserin müellifi İbrahim b. Muhammed el-Halebî'nin hayatı, ilmî şahsiyeti ve onun bize ulaşan eserlerinin tanıtılmasına ayrılmıştır. İbrahim el-Halebî Hanefi mezhebine mensup olan büyük bir fakîh, hem kendi zamanında hem de daha sonra İslâm ilim dünyasında tesir bırakan bir Osmanlı âlimidir. Buna rağmen bu büyük zat hakkında günümüzde maalesef fazla bilgi bulunmamaktadır. Hanefi mezhebinde "el kitabı" olarak kabul edilen onun *Halebî sağır*, *Halebî kebir* ve *el-Mültekâ'l-ebhur* eserleri dışında bu âlim'in diğer eserleri pek fazla tanımamıştır. Bir nebze olsun onun Hanefi Fıkıh tarihindeki yerini hatırlatmak amacıyla böyle bir çalışma yapmaya karar verildi.

Bir âlimi tanımak, anlayabilmek için yaşadığı dönemi de bilmek mutlaka gerekir. Bu sebeple birinci bölümünde el-Halebî'nin kimliği, ilim tahsil etmiş olduğu zamanın ve yaşamış olduğu ortamı kısaca yansıtmaya da çalışıldı. el-Halebî'nin, birkaçı matbu olan ancak çoğu el yazması olan eserleri ana hatlarıyla tanıtıldı.

Ayrıca bu bölümde Fıkıh Edebiyatında bir tür olarak "Müntehab" hakkında bilgi verildi ve Halebî'nin *el-Müntehab*'ının kaynak olarak doğrudan başvurulan eserleri ve müellifleri tanıtıldı. Tabakat ve terâcim kitaplarından bilgi derlenirken müelliflerin ölüm tarihlerini esas almaya dikkat edildi. Ayrıca eserde sadece görüşlerine atıf yapılan âlimler hakkında da bilgi verildi.

İkinci bölümde, öncelikle Şehid Ali Paşa nüshasını esas alarak ulaştığımız diğer nüshalar[7] ile *el-Müntehab*'ın aslı olan *el-Fetâva't-Tatarhâniyye*'yi[8] karşılaştırıp *el-Müntehab*'ın: *Kitâbü'l-Büyû'* ve *Kitâbü'l-İcârât* kısımları tercüme edildi. Sonra Halebî'nin füru' fıkıhla ilgili meşhur *Mültekâ'l-ebhur* eserinin Kitâbü'l-Büyû' ve Kitâbü'l-İcârât kısımlarının konuları tanıtmaya çalışıldı ve *Mültekâ*'nın tertibini esas alarak *el-Müntehab* ile bu iki bölümü üzerine mukayese yapıldı. Ayrıca müellifin *el-Fetâvâ't-Tatarhâniyye*'den seçmiş olduğu *el-Müntehab* ile onun meşhur *Mültekâ'u'l-ebhur* eseri arasındaki ilişkiyi ve şeçilmiş olan fıkhi meselelerin hangi sebeplerle seçilmiş oldukları üzerine çalışıldı.

II. TEZİN ÖNEMLİ KAYNAKLARI

Halebî'nin hayatı ve ilmî şahsiyeti hakkında tabakat ve terâcim kitaplarında pek fazla bilgi bulunamamıştır. Ancak Şükrü Selim Has tarafından Edinburg Üniversitesinde yapılmış olan *A Study of Ibrahim al-Halabi with Special Reference to The Multeka* adlı

[7] Şehid Ali Paşa, Damad İbrahim, Esed Efendi.

[8] Âlim b. Alâ, *Tatarhâniyye*, nşr. Şabir Ahmed, Miradabad, 2010.

doktora tezi temel kaynak olarak alınmıştır. *el-Müntehab*'ın kaynakları ve görüşlerine atıfta bulunulan âlimleri tanıtırken klasik tabakat ve terâcim kitaplarıyle birlikte Ahmet Özel'in, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, Kemal Yıldız'ın, *Câmi'u'l-Fusûleyn Kaynakları ve Hanefi Mezhebi Uygulamasında Tazmînât*, Diyanet Vakfı *İslam Ansiklopedisi, The Encyclopedia of İslam*'ın ikinci baskısı, Marmara Üniversitesi'nde Tuğba Demirkan tarafından hazırlamış olan, *el-Fetâvâ-yı Tatarhâniyye'nin Fıkıh Tarihindeki Yeri* adlı yüksek lisans tezi faydaladığımız eserler arasında yer almıştır.

el-Müntehab hakkında bilgi derlerken, farklı kütüphanelerde bulunan *el-Fevâ'idü'l-müntehabe mine'l-Fetâva't-Tatarhâniyye* ya da *el-Müntehab mine'l-Fetâva't-Tatarhâniyye* ismiyle kayıtlanmış olan toplam sekiz nüshaya ulaştık ve bu nüshalardan en az eksik olan, fiziksel ve hat bakımından en uygun şu üç nüshadan faydalandık:

1. *el-Fevâid'ü'l-müntehabe mine'l-Fetâva't-Tatarhâniyye*, Süleymaniyye ktp., Damad İbrâhim Paşa, nr. 730, 731.

2. *el-Fevâid'ü'l-müntehabe mine'l-Fetâva't-Tatarhâniyye*, Süleymaniyye ktp., Esad Efendi, nr.1008.

3. *el-Müntehab mine'l-Fetâva't-Tatarhâniyye*, Süleymaniyye ktp., Şehid Ali Paşa, nr.1081.

Çalıştığımız sırada Süleymaniyye kütüphanesinde bulunan bu üç nüshadan Ali Şehid Paşa nüshasını esas aldık. Ali Paşa'nın nüshası toplam iki yüz onüç varaktır, incelediğimiz bölümleri ise: *Kitâbü'l-Büyû'* dokuz, *Kitâbü'l-İcârât* ise sekiz varak olmak üzere toplam on yedi varaktır. Kitap başlıkları, fasılları ve atıfta bulunulan kaynakları kırmızı yazıyla yazılmıştır. Varak (a) yüzündeki ilk kelimesi (b) yüzünde tekrarlanmaktadır. Ulaştığımız nüshaları tertip açısından hemen hemen aynıdır.

el-Müntehab'ın diğer nüshaları ve nüshaların bulunduğu yerler:

1. *el-Müntehab mine'l-Fetâva't-Tatarhâniyye*, Süleymaniyye ktp., Reşid Efendi, nr. 284.

2. *el-Müntehab mine'l-Fetâva't-Tatarhâniyye*, Süleymaniyye ktp., Çelebi Abdullah Efendi, nr. 162.

3. *Müntehab min Fetâva't-Tatarhâniyye*, Süleymaniyye ktp., Çorlulu Ali paşa, nr.730, 731.

4. *Müntehab mine'l-Fetâva't-Tatarhâniyye*, Beyazıd ktp., Veliyüddin Efendi, nr.1574.

5. *el-Fevâ'idü'l-müntehabe mine'l-Fetâva't-Tatarhâniyye*, Köprülü, Fazıl Ahmed Paşa, nr.693.

BİRİNCİ BÖLÜM:

HALEBÎ ve el-MÜNTEHAB

I. İBRAHİM b. MUHAMMED el-HALEBÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

A. HAYATI

XVI. yüzyıllarda Osmanlı Devleti'nde eğitim ve bilim gelişmiş ve ileri seviyelere ulaşmıştı. Bu asırda ilim adamları tarafından yazılan eserlerin önemli bir kısmı kültürel bir miras olarak günümüze kadar ulaşmıştır. Bunların arasında, Zenbilli Ali Cemalî Efendî (ö. 932/1525), Kemalpaşazâde (873-941/1468-1534), Ebüssuûd Efendi (896-982/1490-1574) gibi büyük âlimlerin fetvaları bulunmaktadır. Onların eserleri hem müslüman topraklarda hem de Avrupa ülkelerinde tanınmıştır. İbrahim el-Halebî de bu meşhur isimlerden birisidir. Hanefî mezhebinin meşhur kaynaklarından *Mültekâ'l-ebhur* adlı eserin sahibidir. Süyûtî (ö. 911/1505) ve şarkiyatçılardan Joseph Schacht (ö.1952) isminin başına "Burhaneddin" lakabını eklemişlerse de Osmanlı kaynakları ve Halebî'nin kendisi bu lakabı zikretmemiştir.[9]

İbrahim b. Muhammed el-Halebî, Halep'te doğdu. Kaynaklarda onun ailesi ve doğum tarihi hakkında net bir bilgi bulunmamaktadır. Ayrıca onun çağdaşı olan Taşköprizâde (ö. 968/1561) "O vefat ettiğinde (956/1549) doksan yaşı üzerinde idi" demiştir.[10]

Halebî'nin tam adı İbrahîm b. Muhammed b. İbrahîm'dir. O, ilk ilim tahsilini Halep'te görmüş ve dönemin farklı hocalarından ders almıştır. Fakat kimden ders aldığı konusunda elimizde net bir bilgi bulunmamaktadır. Onun, döneminin meşhur âlimlerinden ders aldığı düşünülürse o dönemde yaşayan âlimler hakkında kısaca bilgi vermek mümkündür. Bunlardan birisi Burhan el-Ruhâvî'dir (ö. 894/1488). Ruhâvî bu dönemin hadis alanında ileri gelen âlimlerden birisidir ve büyük ihtimalle İbrahim el-Halebî hadis derslerini ondan almıştır. Diğer bir meşhur ve önemli âlim ise *Hisânü'l-hükkâm fî ma'rifeti'l-ahkâm* isimli eserin sâhibi olan Kadı İbrahim b. Muhammed'dir (ö. 882/1477). Halep'te yaşayan önemli diğer ilim adamlarından Ebû Zer b. Hafız Burhaneddin el-Kuf (ö. 884/1479) da hadis alanında ileri gelen âlimlerdendir.[11]

---

[9] Has, Şükrü Selim, "Halebi, İbrahim b. Muhammed", *DİA*, XV, İstanbul 1997, 231-232; _____, *A Study of Ibrahim al-Halabi with Special Reference to The Multeka*, (Doktora tezi), University of Edinburg, 1982, s. 231.

[10] Taşköprizâde, İsâmuddin Ebu'l-Hayr Ahmet Efendi, *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye fî 'ulemâi'd-devleti'l-'Osmâniyye*, İstanbul 2007, II, 24; Has, *A Study of Ibrahim al-Halabi*, s. 2.

[11] Has, "Halebi, İbrahim b. Muhammed", *DİA*, XV, 231-232; _____, *A Study of Ibrahim al-Halabi*, s. 2.

İbrahim el-Halebî Halep'te eğitimini tamamladıktan sonra imam ve hatipliğe hak kazanıp belli bir süre orada bu görevini yapmıştır.[12]

1. Mısır Dönemi

Mısır XV. yüzyılda İslam dünyasında ilim merkezlerinden birisi olarak tanınmıştır. Ezher Üniversitesi, camiler, ilim halkaları ve medreseler öne çıkan eğitim kurumlarıydı. Makrizî'nin (ö. 845/1442) ifadelerine göre XV. yüzyılda Kahire'de yetmiş beş kadar medrese vardı ve bunlar zamanla çoğalmıştır.[13] Ülke XV. yüzyılın başlangıcından itibaren kültürel açıdan önemli gelişmeler göstermiştir. Tarih, edebiyat, hadis ve fıkıh gibi alanlarda öne çıkan pek çok ilim adamı burada yetişmiştir. Devrin ünlü âlimleri arasında İbn Haldun (ö. 808/1406), Zeynüddin İbn Nüceym (ö. 970/1563), İbn Tagriberdî (ö. 874/1470), Ahmed b. Abdülvehhâb en-Nüveyrî (ö. 733/1333), Makrizî (ö. 845/1442), İbn Hacer el-Askalanî (ö. 852/1449), Şemseddin es-Sehâvî (ö. 902/1497) ve Süyûtî ilk akla gelenlerdendir.

İlmi açıdan cazibe merkezi olan Kahire'ye dünyanın her tarafından ilim tahsil etmek için binlerce talebe buraya geliyordu. Mesela Ahmed Şemseddin b. İsmail- meşhur Molla Güranî (ö.893/1488), Murad II. Han (1421-1444, 1446-1451) sultanlığında çok meşhur olan İbn Hacer el-Askalanî'nin hadis derslerine katılmak için Kahire'ye gitmiştir.[14]

İbrahim el-Halebî de bu ilim yolculuğuna çıkarak Kahire'ye gelmiştir. el-Halebî Kahire'ye göç ettiği zaman Celaleddin es-Süyûtî orada hadis ve tefsir dersi veriyordu ve İbrahim el-Halebî bu derslere katılıyordu. Halebî Kahire'de tefsir, hadis, fıkıh, kıraat ve diğer İslâmî ilimler ile meşgul oldu. Nitekim Celaleddin es-Süyûtî'nin hadis öğrencileri listesinde İbrahim el-Halebî'nin ismi de kaydedilmiştir.[15]

2. İstanbul Dönemi

XVI. asırda Osmanlı Devleti askeri, siyasi ve dini alanlarda büyük gelişmeler kaydetmiştir ve gücünün zirvesine ulaşmıştır. Bu dönemde Osmanlı dünyasında döneminin bilinen her müessesesinin gelişip tekâmül ettiği görülür. Bu gelişme, sadece maddi müesseselerde değil, onlara ruh ve hayat veren anlayışlarda da göze çarpar. Adalet, günümüzde hoşgörü denilen müsamaha, başkalarına yardım, fazilet ve hayırlı şeylerde

---

[12] Has, *A Study of Ibrahim al-Halabi*, s. 3.

[13] Has, *A Study of Ibrahim al-Halabi*, s. 4.

[14] Yaşaroğlu, Kamil, "Molla Gürânî", *DİA*, XXX, s. 248-249.

[15] Has, *A Study of Ibrahim al-Halabi*, s. 6.

yarışma (vakıflar) gibi güzel hasletleri burada zikredebiliriz.[16] Bu anlayışın sebep olduğu hayat tarzında, sosyal hayat, ekonomik gelişme, askeri, idari, siyasi, mimari, edebiyat, tıp ve eğitim sahalarında da büyük bir gelişmeye şahit olunmaktadır. Bu dönem Osmanlı Devleti'nde ilim-idare işbirliğini son derece belirgin ve çarpıcı örnekleri ile görmekteyiz. Şeyhülislâmlık makamı Osmanlı Devleti'nde önemli bir rol oynamıştır. Osmanlı padişahlarının İslam ilim adamlarına karşı tutumu; örneğin Sultan II. Mehmet ile Şeyh Akşemseddin (ö. 863/1459), Yavuz Sultan Selim ile Ali Cemâli Efendi ve Kanuni Sultan Süleyman ile Ebüssuûd Efendi'nin ilişkileri bu bağlamda zikredilebilir.[17]

Bu dönemde Ayasofya Medresesi (857/1453), Molla Gürani'nin Medresesi (889/1493), Fatih Külliyesi (875/1470) gibi meşhur medreseler açılmaktaydı. Yalnız Mimar Sinan'ın (ö. 996/1588) baş mimarlığı sırasında İstanbul'da inşa edilen medreselerin sayısı, altısı Süleymaniye medreseleri olmak üzere elli beşi bulmuştu.[18] Osmanlılar, medrese eğitimi ve dolaysıyla ilme ve âlimlere değer verdiği için tahsil ve eğitim konusunda karşılaşabilecekleri her türlü sıkıntıyı ortadan kaldırmaya çalışmışlardır. Bu devlette ilim mensuplarına itibar edilip saygı gösterildiği için İran, Turan, Horasan, Dağıstan, Hindistan, Buhara, Halep, Şam, Mısır gibi birçok İslam ülkesinden bilginler İstanbul'a akın etmiştir.[19] Bu akın sebebi ile devletin merkezi olan İstanbul, yavaş yavaş İslam dünyasının ilim merkezi haline gelmiştir. Bir taraftan güçlü devlet adamları çıkarken, diğer taraftan kuvvetli ilim adamları fikir ve kültür hayatını ilet etmiş, böylece devlet her alanda gelişip güçlenmiştir.

Osmanlı Devleti'nde ilim adamları hem hükümet hem de halk tarafından büyük bir destek, saygı ve hürmet görmüşlerdir. Medreselerde müderrislik, mahkemelerde kadılık, idarî işler ve hatta şeyhülislam makamı olmak üzere önemli vazifeler almıştır.

İbrahim el-Halebî Kahire'de İslâmi ilimler alanında eğitimini tamamladıktan sonra yüksek bir seviyeye ulaştıktan sonra tedris faaliyeti için İstanbul'a gelmiştir. Kaynakların çoğuna göre Halebî 906/1500 yılında İstanbul'a gelip, yaklaşık elli sene kadar burada II. Beyazıt [1481/1512], Yavuz Sultan Selim [1512/1520] ve Kanunî Sultan Süleyman [1520/1566] olmak üzere üç Osmanlı sultanı zamanında yaşamıştır.[20] Halebî, Osmanlı topraklarında farklı camilerde imam ve müderris olarak görev yapmış ve son olarak

---

[16] Kazıcı, Ziya, *Siyasi-dini-kültürel-sosyal İslâm tarihi: Osmanlı Devleti ve medeniyeti*, İstanbul 1997, s. 476.

[17] Has, *A Study of Ibrahim al-Halabi*, s. 7

[18] Kazıcı, *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*, İstanbul 2004, s. 68.

[19] Tayyarzade Ahmet Ata, *Tarih-i Ata*, I, 213; Kazıcı, *Osmanlı'da Eğitim Öğretim*, s. 64.

[20] Has, *A Study of Ibrahim al-Halabi*, s. 8

İstanbul'un en büyük camii olan Fatih Cami külliyesinde müderrislik yapmıştır.[21] Halebî, Arap dili ve İslâmî ilimlerdeki bilgisiyle tanınan bir zat olmuştur. Onun hakkında Osmanlı tarihçisi Peçevî (ö. 1650) şöyle demektedir: "Şeyh İbrahim Efendi Fatih Camiinde ezberden tefsir dersi okutmuştur." Suriyeli tarihçi Muhammed Râgıb et-Tabbâh (ö. 1951) da onunla ilgili olarak "Furû'û'l-Fıkıh meselelerini o kadar iyi biliyordu ki insanlar kendi gözlerini o kadar iyi bilmiyorlardı" demiştir.[22]

Böylece o İstanbul'un ilmî-entelektüel hayatında öne çıkan biri olarak tanınmıştır. *el-Kevâkibü's-saire* eserinde belirtildiği üzere Şam âlimlerinden Bedreddin el-Gazzî (ö. 984/1577) İstanbul'da iken İbrahim el-Halebî ile görüşüp ondan ve diğer Osmanlı âlimlerinden istifade etmiştir. İbrahim el-Halebî'nin İstanbul'daki yakın arkadaşlarından biri de Sâdî Çelebî (ö. 945/1538) olmuştur. Çelebî o zaman İstanbul, Bursa ve Edirne'de farklı medreselerde müderrislik yapmaktaydı. Ondan sonra İstanbul kâdısı olarak yedi sene görev yapmış ve son olarak Kemalpaşazâde'nin (ö. 940/1533) vefatından sonra Şeyhülislam olarak tayin edilmiştir. Sâdî Çelebî İstanbul'da kâdılık yaparken zor sorular ile karşılaştığı zaman İbrahim el-Halebî'ye danışarak meseleleri çözmeye çalışmıştır.[23]

Daha sonra Halebî, Sâdî Çelebî tarafından Mimar Sinan'a yaptırılan Dâru'l-Kurrâ medresesinde müderris olarak tayin ettirilmiştir. Halebî bu görevde iken Dâru'l-Kurrâ'da müderris olarak son günlerini geçirmiş ve 956/1549 yılında İstanbul'da vefat edip Edirnekapı'da defnedilmiştir.[24]

Sonuç olarak İbrahim el-Halebî'nin ismi Kemalpaşazâde (ö. 940/1534), Ebüssuûd Efendî (ö. 952/1574), Taşköprizâde (ö.1030/1621), Salih Celâlzâde (ö. 973/1565), Hâfız Acem (ö. 958/1551), Birgivi Mehmed Efendi (ö. 581/1573) gibi büyük Osmanlı âlimleri arasında sayılmaktadır.

Halebî yukarda zikredilen âlimler gibi dindar, zahid ve takvâ sahibi biri ilim adamı idi. Nitekim Taşköprizâde onun hakkında şöyle der: "Onu sadece kendi evinde veya cami yolunda görebiliyordun, ibadet ve ilim elde etmekten başka bir şeyle ilgilenmezdi. Bu prensipleri her zaman ve her yerde uygulamıştır. Sokakta yürürken gözlerini halktan kaçırırdı. Kimseyi kötülükle andığı duyulmamıştır."[25]

---

[21] Has, "Halebi, İbrahim b. Muhammed", *DİA*, XV, 231-232.

[22] et-Tabbâh, Muhammed Râgıb, *A'lâmü'n-Nübelâ' bi-târîhi Haleb eş-şehbâ'*, Haleb 1923, V, 569; Has, *A Study of Ibrahim al-Halabi*, s. 8.

[23] el-Gazzi, Necmüddin, *el-Kevakibü's-saire bi-a'yani'l-mieti'l-aşire*, Beyrut 1979, II, 77.

[24] Has, "Halebi, İbrahim b. Muhammed", *DİA*, XV, 231-232.

[25] Taşköprizâde, *Osmanlı Bilginleri*, s. 350.

Halebî, Hanefî bir fakih olmasına rağmen diğer fıkıh okullarının görüşlerine de başvurmuş ve kendi eserlerinde onların görüşlerine yer vermiştir.

A. ESERLERİ

1. *Mültekâ'l-ebhur*

Hanefî fıkhının meşhur metinleri olan Kudûrî'nin *el-Muhtasarı* ile *el-Muhtâr*, *Kenzü'd-dekâik* ve *el-Vikâye*'ye dayanan kitap Halebî'nin en tanınmış eseridir (İstanbul 1252, 1258, 1264, 1288; Bulak 1263; Bombay 1278). 17.000'den fazla fıkhî meseleyi ihtiva eden *Mültekâ'l-ebhur* hem Osmanlı medreselerinde okutulan kitabı hem de kadı ve müftülerin başvuru kaynaklarındandır.[26] *Mültekâ'l-ebhur* Osmanlı coğrafyasında kapsam ve muhteva açısından uygulamaya esas kabul edilecek hükümlerin sınırlarını nihayî şekilde tespitine yönelik giderek artan ihtiyaç neticesinde kaleme almıştır.[27] *Mültekâ* üzerine yapılmış olan elli civarında şerhinden en önemli şunlardır:

a. Şeyhzâde, Abdurahman b. Muhammed'in (ö. 1078/16679) Mecmau'ul-enhür (Kahire 1298; İstanbul 1241, 1257, 1264, 1276,1287, 1310, 1329, 1304, 1329).

b. Mahmud b. Berekât el-Bekânî'nin (ö. 1003/1594) Mecra'l-enhür, (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi nr. 1234).

c. Mevkûfâtî'nin Türkçe tercüme ve şerhi (Bulak 1254; İstanbul 1269, 1276).

2. *Gunyetü'l-mütemelli fî şerhi münyetü'l-musallî*

Sediduddin Muhammed b. Muhammed el-Kaşgari'nin (ö. 705/1305) *Münyetü'l-musallî* adlı eserine İbrahim el-Halebî tarafından yazılan bir şerhdir.[28] Bu kitap, zamanında meşhur olmuş ve medreselerde okutulmaya başlandıktan sonra *el-Kitâb* olarak da tanınmıştır. Müellif bu eserinde tahâret ve namaz konularını Hanefî mezhebine göre ele almıştır. Ebû Hanîfe (ö. 150/767), Ebû Yusuf (ö. 182/798), Muhammed eş-Şeybânî (ö. 189/805) ve İmam Züfer'in (ö. 158/775) görüşlerini kaydetmiş zaman zaman diğer üç mezhebin görüşlerini de zikretmiştir.[29] Bu eser *Halebî Kebîr* adıyla meşhûr olmuştur (İstanbul 1295, 1312, 1325; Lahor 1310, 1314; Leknev 1222, 1323).

---

[26] Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri ve diğer mezheplerin meşhurları*, Ankara 2013, s. 247.

[27] Has, "Mülteka'l-Ebhur", *DİA*, XXXI, s. 549. Nitekim Mehmet Akif de "Sayısız hâdise var ortada tatbik edecek; Hani bir tane usûl âlimi, yâhu bir tek? Böyle âvâre düşünceyle yaşanmaz heyhat, "Mültekâ" fıkhınızın nâmı, usulün "Mir'ât" mısralarında aynı esere işaret etmektedir (Ersoy, Mehmet Akif, *Safahat*, s. 418)

[28] Has, "Halebi, İbrahim b. Muhammed", *DİA*, XV, 231-232.

[29] Has, "Halebi, İbrahim b. Muhammed", *DİA*, XV, 231-232.

3. *Muhtasâr Gunyetü'l-mütemelli fî şerhi Münyetü'l-Musellî.*

Bu eser de *Halebî Sağîr* ismiyle meşhur olup *Ğunyetu'l-mütemellî*'nin Halebî tarafından yapılan muhtasarıdır (İstanbul 1242, 1268, 1275, 1286, 1289, 1302, 1312, 1316, 1317; Lahor 1889). Hasan Ege konuyla ilgili olarak şöyle der: "Küçük yaşta buna şahid olmuştuk ki, Arapça okuyan bir kimseye 'Arapça'dan ne okudun yahut nereye kadar okudun veya neler okudun?' diye sorulduğunda cevabında *İzhar*, *Kâfiye* ve bir de Halebî'yi okudum derlerdi."[30] Bu şerh daha öz olarak kaleme alınmış deliller üzerinde *Halebî Kebîr* kadar durulmamış ve onun kadar teferruata girilmemiştir.[31]

4. *Muhtasaru'l-Cevâhiri'l-mudiyye fî tabakâti'l-Hanefiyye*

Ebû. Muhammed Abdülkadir b. Muhammed el-Kureşi'nin (ö. 775/1373) *el-Cevâhirül-mudıyye* adlı eserinin muhtasarıdır (Süleymaniyye Ktp., Şehid Ali Paşa nr. 1941; Esad Efendi, nr. 605/I, 3699/49). Bu eser Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf'un biyografileri ile başlayıp alfabe sırasıyla diğer Hanefî âlimlerin biyografilerine de yer vermiştir.[32]

5. *el-Müntehab mine'l-fetâvâ't-Tatarhâniyye*

Alim b. Alâ tarafından kaleme alınan *el-Fetâvâ't-Tatarhâniyye* üzerine yapılmış ihtisardır. Bu eser hakkında ayrıntılı bilgi aşağıda *el-Müntehab*'ı tanıtırken verilecektir.

6. *Şerhü'l-Kasîde*

Şerhü'l-Kaside, İbrahim el-Halebî'nin son eserlerindendir.[33] Meşhur Şâfiî âlimi Şerefeddin İsmail b. Mukri el-Yemenî'nin (ö. 837/1433) *Kaside* isimli eserinin şerhidir.[34] Bu eserde İbrahim el-Halebî, *Kaside*'yi dil bilgisi açısından değerlendirmiştir (Süleymaniyye Ktp., Esad Efendi 1441/4).

7. *Silkü'n-nizâm li Cevâhiri'l-kelâm*

Adududdin Abdurrahman b. Ahmed el-İci'nin (ö. 756/1375)[35] *Cevahirü'l-kelâm* adlı eseri İbrahim el-Halebî, *Silkün-nizam lî Cevâhiri'l-kelâm* adıyla şerhetmiştir (Süleymaniyye Ktp. Hamidiye nr. 748). Bu kitab Kelam ilmi üzerine delilleriyle ve onların şerhiyle yazılmıştır. Halebî bu kitabı yazma sebebini açıklarken şöyle der: "Bu kitabın

---

[30] Halebi, *Halebî sağır*, trc. Hasan Ege, İstanbul 1982, s. 5.

[31] Halebi, *Halebî sağır*, s. 5.

[32] Has, *A Study of Ibrahim al-Halabi*, s. 116.

[33] Has, *A Study of Ibrahim al-Halabi*, s. 117.

[34] Has, "Halebi, İbrahim b. Muhammed", *DİA*, XV, 231-232.

[35] Brockelmann, Carl, *Tarîhu Edebi'l-Arabî*, nşr. Yakub Bekr-Abdülhalim en-Neccâr, Kahire 1993, II, 270.

sırlarını açıklamak ve onun meyvelerini, yani bilgiyi öğrenciler için edinilebilir hale getirmek için bu eseri şerhettim..."[36]

8. *Şerhu'l-ebyât*

Şâiri bilinmeyen üç beyte yazdığı bu şerhte bazı tasavvufî tarikatlara karşı orta bir yol takip eden Halebî, Şeriat ve hakikatin mezcedilerek ılımlı bir yol tutulması gerektiğini, hakikatsiz şeriatın faydasız, şeriatsız hakikatın ise değersiz ve boş olduğunu söyler.[37](Süleymaniyye Ktp., Giresun nr. 109/8)

9. *Ni'metü'z-zerîa fî nusreti'ş-şerîa*

Bu eser mutasavvıf İbnü'l-Arabî'ye (ö. 638/1240), özellikle de onun *Fusûsu'l-hikem* eserinde yer alan görüşlerine karşı yazılmıştır (Süleymaniyye Ktp., Fâtih, nr. 2880; Laleli, nr. 2452, 2453). *Fusûs*'tan nakillerde bulunduktan sonra ona ağır bir dille tenkît eden Halebî, vahdet-i vücud nazariyesi üzerinde durarak tevhîd meselesinde iki grubun, vahdet-i vücudcular ile Mu'tezile'nin mübalağalı hareket edip şirke düştüklerini iddia eder. İbnü'l-Arabî'nin kader ve irade konularında yanlış düşünüp Ehl-i sünnet ve'l-cemaat'ın görüşlerine hücum ettiğini ifade eden Halebî bu eleştirilere cevap verir.[38]

10. *er-Rahs ve'l-vaks li-Müstehilli'r-Raks*

Sufilerin sema ve raksla meşgul olup bunları dinden kabul etmelerine karşı yazılmış bir risaledir (Süleymaniyye Ktp., Esad Efendi, nr. 245/7, Tekelioğlu, nr. 900/3 vr. 30-38; Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 429, vr. 65-72). Halebî'ye göre sema ve raks gerçek tasavvufta yer olmayan çirkin şeylerdir.[39] Halebî önceki âlimlerin görüşlerine de yer verip Kurtubî'nin (ö. 671/1273) şöyle dediğini nakleder: "Sema ve raks İmam Malik (ö. 179/795), İmam Şâfiî (ö. 204/820) ve Ahmed b. Hanbel'e (ö. 241/855) göre yasaklanmıştır."[40] Fakat bu sorun eski zamanlardan beri tartışılmıştır, leh ve aleyhine fetvalar da verilmiştir.[41]

---

[36] Halebî, *Silkü'n-nizâm li Cevâhiri'l-kelâm*, (Süleymaniyye Ktp., Hamidiyye nr. 748), vr.1a.

[37] Has, "Halebi, İbrahim b. Muhammed", *DİA*, XV, 231-232.

[38] Has, "Halebi, İbrahim b. Muhammed", *DİA*, XV, 231-232.

[39] Halebî, *er-Rahs ve'l-vaks li-Müstehilli'r-Raks*,(Süleymaniyye Ktp., Nacı Mahmud Efendi, nr. 2066), vr. 1b.

[40] Halebî, *er-Rahs ve'l-vaks li-Müstehilli'r-Raks*, vr. 3a.

[41] Has, "Halebi, İbrahim b. Muhammed", *DİA*, XV, 231-232.

11. *el-Kıyâm 'inde zikri vilâdeti Resûlillâh*

Halebî bu risalede Mevlîd-i Şerif'i okunurken Hz.Peygamberimizin doğumuna ilgili beyitler okunduğu sırada okuyucuların ve dinleyicilerin ayağa kalkılmasına karşı çıkarak bunun mekruh olduğunu söyler (Süleymaniyye Ktp., Hacı Mahmud Efendi, nr. 4474; Beyazıt Devlet Ktp., Bâyezid, nr. 5286). Müellife göre ta'zim gösteren kıyam, rükû, secde gibi ibadetle ilgili hareketler sadece Allah'a karşı uygulanmalıdır ve bunlar bazen tahrimen veya tenzihen mekrüh, bazen haram mertebesine ulaşabilir. Bununla beraber Halebî *Mevlid-i Şerif*'ten bid'at olarak bahsetmez.[42]

12. *el-Hilyetü'ş-şerîfe*

İbrahim el-Halebî, Hz. Peygamber'in şemailine, faziletlerine ve davranışlarına dair yazmış olduğu eserdir (Süleymaniyye Ktp., Laleli, nr. 1543/5; Petrev Paşa, nr. 603). Kâdı İyâz'ın (ö. 544/1149) *el-Şifâ* adlı eserden örnekler alıp onları okuyuculara izah etmiştir. Başlangıçta Hz. Peygamber'in karakteri, güzel ve mükemmel vasıflarını zikredip onun fiziksel niteliklerinden şöyle bahsetmiştir: "Karanlık gecede bir dolunay gibi Hz. Peygamber'in yüzü parlıyordu, ne uzun ne de kısa, orta boylu idi."[43] Eserinin ikinci bölümünde Hz. Peygamber'in etrafındaki insanlara karşı davranışları ve onun toplumsal hayatından şöyle söz etmiştir: "O hep insanların haklarını korumuştur ve onların hataları için asla kızmamıştır, bilakis onların derdiyle her zaman ilgilenmiş ve bir çare de bulmuştur."[44]

13. *Risale fî hakkı ebevey Nebiyyinâ 'aleyhi selâm*

Bu risalesinde Halebî "ehlu'l-fetret'in" mü'min sayılıp sayılamayacaklarını araştırmıştır (Süleymaniyye Ktp.,Yazma bağişlar nr. 2061/2). O, Hz. Peygamber'in ebeveynini örnek olarak alıp kendi görüşlerini anlatır. Halebî şöyle der: "Bu soru temel prensiplerimizdendir, akidemizdendir, mezhep görüşünü kabul ediyor, diğerini ise kabul etmiyoruz, mezhebimiz Matûridilik ve "ehlu'l-fetret'i mü'min olarak kabul etmeyiz." Ayrıca Halebî'ye göre Hz. Peygamber'in ebeveyninin imanı konusunu halk arasında tartışmak doğru değildir.[45]

---

[42] Has, *A Study of Ibrahim al-Halabi*, s. 142.

[43] Halebî, *el Hilyetü'ş-şerîfe*, (Süleymaniyye Ktp., Petrev Paşa 603-001), vr. 4b.

[44] Has, *A Study of Ibrahim al-Halabi*, s. 144.

[45] Halebî, *Risâle fî hakkı ebevey Nebiyyinâ 'aleyhi selâm*, (Süleymaniyye Ktp., Pertev Paşa 603-001) vr. 49b; Has, *A Study of Ibrahim al-Halabi*, s. 146.

14. *Nâzmü sîreti'n-nebî ve şerhuhu*

Peygamberimiz hakkında yazılan altmış üç beyitten oluşan bir kasidesidir. (Kâhire Müzesi, nr. B 22. 242).[46]

15. *Risâle fi'l-mesh*

Şeyhülislam Çivizade Muhiddin Muhammed Efendi'nin (ö. 954/1547) risalesine reddiyedir. Bu risale isminden de anlaşıldığı üzere deri çoraplar üzerinde mesh olup olmayacağına dairdir. Çivizade bunu kabul etmezken, Halebî pek çok meselede onunla aynı görüşte olmasına rağmen deri çorap üzerine meshi geçerli kabul eder. Nitekim *el-Mültekâ* ve *Gunyetü'l-mütemelli*'de aynı görüşü zikreder. Kanuni Sultan Süleyman Çivizade'nin görüşünü İslam âlimlerine sorması üzerine onlar bu konuda risaleler yazmışlardır.[47]

16. *Risâle fî red 'ala men i'tekade islâme Âzer*

Bazı kimselerin Hz. Peygamber'in neslinde Hz. Âdem'den beri hiçbir kâfir olmadığını ayrıca Hz. Peygamber'in babası ve onun atalarının mertebesinin Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'den daha üstün olduğunu iddia etmeleri üzerine,[48] Halebî bir örnek olarak Hz. İbrahim ve onun babası Azer hakkında Kur'ân âyetlerini delil olarak getirip,[49] Âzer'in kâfir olduğunu ve bu konuda âlimlerin icmaının olduğunu bu risalesinde belirtmiştir.

Risalenin ikinci kısmında Hz. Peygamber'in amcası Ebû Talib'den bahseder ve onun kâfir olarak ölmesini delil olarak zikreder[50](Süleymaniyye Ktp., Esad Efendi, nr. 245/6, vr. 85-90).

17. *Kitabü Fusûli'l-erbaîn*

Bu eser seçilen kırk hadis üzerine kırk bölüm şeklinde tertib edilmiştir. Birinci bölümde abdest ardından beş vakit namaz, Cuma namazı, bayram namazları, oruç ve diğer ibadet konuları delilleri ile yer alır (Süleymaniyye Ktp.,Reşid Efendi nr. 241).[51]

---

[46] Brockelmann, *Tarîhu Edebi'l-Arabî*, III, 1304.

[47] Has, *A Study of Ibrahim al-Halabi*, s. 150-151.

[48] Has, *A Study of Ibrahim al-Halabi*, s. 155.

[49]Tevbe 9/114; Meryem 19/44-45.

[50] Has, *A Study of Ibrahim al-Halabi*, s. 155.

[51] Has, *A Study of Ibrahim al-Halabi*, s. 160.

18. *Ta'likât ale'l-Hidâye*

el-Hidâye üzerine yapılmış ta'likâttır. (Süleymaniyye Ktp., Düğümlü Baba, nr. 446/5).

II. *el-MÜNTEHAB*'IN BİLGİ KAYNAKLARI

A. TÜR OLARAK "MÜNTEHAB" VE HALEBÎ'NİN *el-MÜNTEHAB MİNE'L-FETÂVA'T-TATARHÂNİYYE*

1. Müntehab Kavramı

Sözlükte "seçilmiş, seçilerek bir araya getirilmiş" anlamındaki müntehab kelimesiyle çoğulu olan müntahabatın bir telif türünü ifade eden terim olarak yaygın bir kullanım alanı vardır. İslam dünyasında geniş hacimli eserlerin içinden belirli kısım veya konuların seçilmesi, tekrarlardan arındırılıp özetlenerek bazen müelliflerince yeniden düzenlenmesiyle meydana gelen kitaplarla tanınmış müelliflerin eserlerinden yapılmış derlemelere "müntehab" adı verilmiştir.[52]

Bazen farklılıklar bulunup *mecmua*, *muhtar*, gibi adlar taşıyan derlemelerle muhtasar, mülahhas, telhis, hulasa, tehzib, zübde başlığını taşıyan eserlerin bir kısmı da bir tür müntehabat sayılır.[53]

Belli konuları ana hatlarıyla işleyen kitaplara da "müntehabat" adı verilmiştir.[54]

Dini ilimlere dair hacimli kitaplara tezkire türü eserlerden, gramer, lügat, tıp, ahlak, felsefe kitaplarından ve süreli yayınlardan yapılan derlemeler de bu şekilde adlandırılmıştır.

Müntehabat kelimesinin bazı sözlük adlarında da kullanıldığı görülmektedir. Hacimli sözlüklerin kısaltılmasıyla ortaya çıkan eserler bu adı taşıdığı gibi alanın genişliği karşısında kendisine bir sınırlama getirmek isteyen müellifler de müntehabat kelimesine eserlerinin adları içeresinde yer vermişlerdir.

Dini konuları ve fıkhı bilgileri derleyen müntehabatlar için Mustafa b. İsa'nın "Mecma'u'l-müntehabat'ı" zikredebilir. Mehmed Zihni Efendi Arapça öğretimine dair kitabına "*el-Müntehab* fi ta'limi lügati'l-Arab" adını vermiş, ayrıca Ni'met-i İslam'ın

---

[52] Uzun, Mustafa, "Müntehabât", *DİA*, XXXII, s. 28-29.

[53] Uzun, "Müntehabat", *DİA*, XXXII, 28-29.

[54] Kâtib Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah, *Keşfü'z-zünûn an Esmâi'l-kütüb ve'l-fünûn*, tsh. Şerafettin Yaltkaya, Ankara 1971, II, 1848.

taharet ve ibadet bahislerini "el-Muhtasarât fî mesaili't-taharat ve'l-ibadât" ismiyle neşredilmiştir.[55]

Çalışmamıza konu olan İbrahim el-Halebi'nin *el-Müntehab mine'l-Fetâva't-Tatarhâniyye* adlı eseri de, 23 cilt hacmindeki *el-Fetâva't-Tatarhâniyye*'den seçilerek oluşturulmuştur.

2. *el-Müntehab mine'l-Fetâva't-Tatarhâniyye*

el-Fetâva't-Tatarhâniyye üzerine yapılmış çalışmalardan biri, bizim incelediğimiz İbrahim el-Halebi'nin *el-Muntehab mine'l Fetâva't-Tatarhâniyye* adlı eseridir. Eser, *el-Fetâva't-Tatarhâniyye*'nin tüm bölümlerini aynı tasnifi esas alarak özetlenmiştir ve seçilmiş meseleler yaklaşık 200 varak bir cilt olarak kaleme alınmıştır.

İbrahim el-Halebî *el-Müntehab*'a yazmış olduğu mukaddimede eserin yazımı ile ilgili özet mahiyetinde bilgiler vermiş ve istifade ettiği kaynakların isimlerini zikretmiştir onun en çok kullandığı kaynak *el-Muhîtü'l-Burhânî* olduğunu belirtmiştir. Ayrıca *el-Müntehab*'ı kaleme aldığı sebebi açıklarken, kendi ve ilgilenlerin istifade edebilmesi için hacımlı *Fetavât't-Tatarhâniyye* eseri üzerine bu tür çalışmaları yaptığını, *Fetavât't-Tatarhâniyye*'den müellif yaşadığı zamanında bir taraftan çok yaygınlaşmış diğer taraftan çok özel nadiren vaka bulmuş hem de *el-Hidâye*'de ve onun gibi eserlerde atıfta bulunmayan meseleler seçip *el-Müntehab*'ı kaleme almaya karar vermiştir.[56]

Eserin başında ilmin önemi ve kıymetine dair bir bölüm bulunmaktadır.

İkinci fasılda: ilminin fazileti tespit ederek ayetlere ve hadislere yer vermiştir. İlimlerden hangisi fardu'l-ayn, hangisi fardu'l-kifayye olduğunu anlatmıştır, mesela, Kuran-ı Kerim'den namaz geçerli olması kadar bir kısmı ezberleme herkes mecburiyetini tespit edilmiştir.

Üçüncü fasılda: Fetva verme ehliyeti, müftü nitelikleri ve ifta'da başvurulan kaynaklar konusunda Ebû Yusuf ve İmam Muhammed eş-Şeybânî'nin görüşlerine yer vermektedir.[57]Sonra fıkıh ilminin kıymetini onun öğrenmesi ve öğretmesi hakkında soru cevap şeklinde bilgi vermektedir.[58]

Dördüncü fasılda: Ashabu't-tercih mezhep içerisinde bir görüş ayrılığında nasıl davranır, mevcüt görüşlerden hangisi tercih edilir açıklamada bulunmuştur. Müftü ve

---

[55] Uzun, "Müntehabat", *DİA*, XXXII, 28-29.

[56] Halebî, *el-Müntehab*, (Süleymaniyye Ktp., Sehid Ali Paşa, nr. 1081), vr. 1b.

[57] Halebi, *el-Müntehab*, vr. 1b.

[58] Halebi, *el-Müntehab*, vr. 2a.

müstefti'den edep konusunda bahsedilmiş. Sonra yine fetva ehli olma şartlarından ve fetva veren şahsın (müftü) fetvayı verirken davranış şekli hakkında zikrediyor. Bir müftü fetva verirken müstefti'nin hangi sosyal kategoriye mensup olduğu, zengin olsun ya da bir fakir olsun durumuna bakmaksızın, adalet ve dürüstlük yolundan şaşırmalısın. Ayrıca bir müftü fetva verirken günün maslahatları gözün önüne tutmalı çünkü bu bizim seleflerimizin hak yoludur.

el-*Müntehab*'ın müellifi bu konuyla birinci bölümü bitirmiştir.

Ondan sonra müellif Hanefî fıkhının klasik füru' kitaplarında takip edilen sisteme göre düzenlenen eserin Taharetten Feraize kadar tıpkı onun aslı olan *el-Fetâva't-Tatarhâniyye* kırk yedi kitapla füru'un bütün konuları fetva açısından ele alınmaktadır. *el-Müntehab* klasik fetâva't kitabı olarak fetvalarının delilleri, kaynakları zikretmeyip, sadece soru ve cevap olduğu fetvalarına yer vermiştir. Ayrıca müellif *el-Fetâva't-Tatarhâniyye*'de bulunan her kitaptaki bölümleri kendi eserinde yer vermemiştir, kendi görüşüne göre bazıları zikredip bazıları atıfta bulunmamıştır. Mesela incelediğimiz *Kitabü'l-büyû'*'da *el-Fetâva't-Tatarhâniyye*'de bulunan yirmi sekiz bölümden sadece on dört bölümleri, *Kitabü'l-İcârât*'ta otuz dört bölümlerden on dokuz bölümlere yer vermektedir. Bölümleri de kendi sıralamayla değil *Tatarhâniyye*'de bulunan sayısıyla vermiştir, mesela *el-Müntehab*'ın Kitapları bazen birinci bazen de ikinci ya da üçüncü bölümleriyle başlamaktadır. Her Kitabın başlıktan sonra hemen bir meseleyi/soru aktarıp açıklamalara bulunmaktadır. Müellif bazı soru/mesele hakkında mezhepteki farklı görüşleri zikredip sonunda tercih edilen görüş belirtmektedir. Bazen mütekaddimin bazen müteahhirin âlimlerin maslahat prensibe dayanan görüşlerine tercih etmektedir. Eserde her hangi bir âlimin görüşünü naklederken bizzat o âlimin adını (قال محمد\ قال شمس الائمة\ قال خصاف) diye zikrederek görüşleri aktarıyor. Müellif bir soruna verdiği cevabı bir kaynaktan verip diğer destekleyen kaynağı ya da görüşü da aktarıyor, genellikle Hanefi mezhebi âlimlerin, çok nâdiren İmam Şafiî'nin görüşleri zikretmektedir. Eserin bazı yerlerde o zamanda halk arasında yayınlaşmış farsça kelimeler ve ifadeler atıfta bulunmaktadır.

B. HALEBÎ'NİN *el-MÜNTEHAB*'ININ BİLGİ KAYNAKLARI VE MÜELLİFLERİ

Müellif eserine yazmış olduğu mukaddimede eserin yazımı ile ilgili özet mahiyetinde bilgiler vermiş ve istifade ettiği kaynakların isimlerini zikretmiştir. Onun en çok kullandığı kaynak *el-Muhîtü'l-Burhânî*'dir. *Fetâva't-Tatarhâniyye*'de bu eser "م" harfi ile işaretlenmiştir. İbrahim el-Halebi de bu uslübü *el-Müntehab*'da kullanmıştır. Ayrıca eserin mukaddimesinde okuyucularına şu açıklamayı da yapmıştır: "*el-Hulâsa* derken

Şerhü't-Tehzib'i, *Fetâva* derken ise bizzat *Hulâsatü'-Fetâva*'yı kastediyordum".[59] Müellif ayrıca *el-Muhît*, *ez-Zahîre*, *el-Fetâva'l-Hânîyye* ve Şerhi, *ez-Zâhiriyye*, *el-Hulâsa*, *el-Vikâye*, *el-Hâvî*, *el-Fetâva'l-Attâbîyye*, el-*Fetâva'l-Gıyâsîyye*, *el-Fetâva's-Sayrâfîyye*, *el-Fetâva's-Sirâcîyye*, *el-Fetâva'n-Nesefiyye*, *el-Hücce*, *et-Tehzîb*, *et-Tecrîd*, *et-Tefrîd*, *en-Nevâzil*, *Câmiü'l-Cevâmi'*, *Fetâva'n-Nâtıfî*, *Hizânetü'l-fıkh*, *el-Kübrâ*, *es-Suğrâ*, *el-Yenâbi'*, *el-Mültekât*, *el-Muhtâr*, *el-Mudmarât* ve *el-'Uyûn* gibi eserlerden de istifade ettiğini belirtir.

el-Müntehab'ın kaynakları tanıtılırken müelliflerinin vefat tarihlerine göre kronolojik tasnif esas alınmış, aynı müellife ait eserler ise bir arada verilmeye çalışılmıştır.

1. Doğrudan Atıf Yapılan Müellifler ve Eserleri

a. Şeybânî

Muhammad b. el-Hasan b. Ferkad eş-Şeybânî (d. 132/749-ö. 189/805) künyesi ise "Ebû Abdullah"tır.[60] Vâsit'te doğmuş, Kûfe'de yetişmiştir. Ebû Hanîfe (ö. 150), Ebû Yusuf (ö. 182/798), Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778), Malik b. Enes (ö. 179/795), Süfyân b. Uyeyne (ö. 198/814), Abdurrahman el-Evzâî (ö. 157/774) ve Abdullah b. Mübarek'ten (ö. 181/797) ders almış,[61] yirmi yaşında ders okutmaya başlamış, Rakka ve Horasan'da kadılık görevinde bulunmuştur. Rey'ın Renbeveyh Köyünde vefat etmiş olan Şeybânî mutlak müctehid[62] idi. Talebeleri arasında İmam Şafii (ö. 204/820), Ebû Hafs (Ahmed b. Hafs el-Buhârî) (ö. 216/831), Yahya b. Main (ö. 233/,848), Şuayb b. Suleyman el-Keysânî (ö. 204/820), Ali b. Salih el-Cürcânî, İsmail b. Rüstem el-Mervezî (ö. 211/826) gibi önemli isimler sayılmaktadır.[63]

el-Asl (el-Mebsut)

Bu eser, matbu nüshanın kapağında da belirtildiği gibi *el-Mebsut* olarak da bilinir.[64] Şeybânî'nin Bağdat'a taşınmadan önce Kûfe'de iken imla ettiği bu eser birçok öğrencisi tarafından rivayet edilmiştir.[65] İmam Muhammed'in en hacimli ve en önemli eserlerinden

---

[59] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 1b.

[60] Duran, Ahmet, "İmam Muhammed eş-Şeybânî'nin Hayatı ve Hanefî Fıkhının Tedvînindeki Yeri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 9, 2007, s. 172.

[61] Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 24.

[62] Müctehid-i mutlak: Kendine has bir usûlü olan ve o usûl dairesince mutlak surette ictihadda bulunan müctehid. (bk. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 410).

[63] Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 24.

[64] Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, II, 1581.

[65] Taş, Aydın, "Şeybânî, Muhammed b. Hasan", *DİA*, XXXIX, s. 38-42.

birisi olan bu kitap Ebû Hanîfe'nin görüşlerini esas almış ve Ebû Yusuf ile kendisinin ona katılmadığı görüşlerini de ilave etmiştir. Hatta zaman zaman İbn Ebî Leyla'nın da ihtilaflarına yer vermiştir. Diğer eserleri gibi burada da delillere pek fazla yer vermemiştir. İmam Muhammed *el-Asl*'ı orijinal bir metot üzere yazmıştır.[66] Ayrıca İmam Muhammed'den sonra Hanefî fıkhında telifte bulunan âlimlerin bu esere muhtaç olduğu ve mütekaddimûn Hanefîlere göre bu eseri ezberlemeyen bir âlimin ictihad derecesine ulaşamayacağı[67] söylenmiştir. Bu eser, İmam Muhammed'in birçok öğrencisi tarafında rivayet edilmiş olup,[68] bunların en meşhuru Cüzcânî'nin rivayetidir[69] ve şu anda elimizde bulunan el-*Asl* nüshasının ekserisi onun rivayetine, bir kısmı ise Ebû Hafs rivayetine dayanmaktadır. *el-Müntehab*'ın Kitabü'l-büyû' ve Kitâbü'l-icârât' bölümlerinde iki yerde *el-Asl*'a atıfta bulunulmuştur.[70]

el-Câmiu's-sağîr

İmam Muhammed'in *el-Câmiu's-sağîr*'i *Asl*'dan sonra kaleme almıştır.[71] Rivayetlere göre İmam Muhammed *Asl*'ı yazdıktan sonra, Ebû Yusuf ondan, Ebû Hanîfe'den naklettikleri rivayetleri içeren bir eser telif etmesini istemiş, İmam Muhammed de bu eserini telif etmiştir.[72]

Bu eseri İmam Muhammed'den öğrencisi İsâ b. Ebân (ö. 221/836) ve İbn Semâa (ö. 233/848) rivayet etmişlerdir.[73] İmam Muhammed eserini bölüm ve alt bölümlere ayırmadan kaleme almışsa da, daha sonra Kerhî'nin (ö. 340/951) çağdaşı[74] Ebû Tâhir ed-Debbâs'ın (ö. 322/933) talebelerin kolayca öğrenip ezberlemeleri için, eseri konulara ayırdığı ve düzenlediği belirtilmektedir.[75] Eser binbeşyüz otuziki mesele içermektedir ve

---

[66] İbn Kutluboğa, Ebu'l-'Adl Zeynüddin Kâsım, *Tâcü't-terâcim fî tabakâti'l-Hanefiyye*, Bağdat 1962, 54.

[67] Desuki, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed, *el-İmam Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybani ve eseruhu fi'l fikh*, Katar 1987, s. 144, 151.

[68] Desuki, *el-İmam Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybani*, s. 151.

[69] İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 54; Muhammed b. Hasan es-Şeybânî, *el-Asl*, nşr. Muhammed Boynukalın, Beyrut 2012, I, s. 88.

[70] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 128a, 133b, 168a, 166b, 167 b.

[71] Taş, Aydın, "Şeybânî Muhammed b. Hasan", *DİA*, XXXIX, s. 38-42.

[72] Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, I, 561-562.

[73] Ebû Zehra, Muhammed, *Ebû Hanîfe*, trc. Osman Keskioğlu, Ankara 1997, 245; Yavuz, Yunus Vehbi, "el-Câmiu's-Sağir" *DİA*, VII, İstanbul 1993, s. 112.

[74] Nedvî, Ali Ahmed, *el-İmam Muhammad el-Hasan eş-Şeybani: nabigatü'l-fikhi'l İslami*, Dimaşk 1994, 135.

[75] Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, I, 562, 563; Yavuz, "el-Câmiu's-Sağir", *DİA*, VII, 112.

bunların sadece yüzyetmiş'inde delil zikredilmiştir.[76] Bu eser Ali b. Muhammed el-Pezdevî (ö. 482/1089) tarafından şerh edilmiş, yine Ömer b. Abdülaziz b. Mâze es-Sadruşşehîd tarafından şerh edilerek düzenlenmiştir. Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Buhârî (ö. 586/1190), Hasan b. Mansur Kâdîhân (ö. 596/1196), Mahmud b. Ahmed el- Hasîri (ö. 636/1142) tarafından da şerh edilmiştir. *el-Müntehab*'ın atıfta bulunulmuştur. [77]

el-Câmiu'l-kebîr

İmam Muhammed, *el-Câmiu'l-kebîr* adlı eserini *el-Câmiu's-sağîr*'den sonra bizzat kendisi telif etmiştir.[78] Eseri yazdıktan sonra yeniden gözden geçirerek bazı eklemeler yapmıştır. İmam Muhammed bu eserinde sadece meselelerin hükmünü söylemiş delillere yer vermemiştir. İmam Muhammed, Ebû Hanîfe, Ebû Yusuf ve kendisi arasındaki görüş ayrılıklarına yer verdiği bu eserde meseleleri sadece bazı cüz'i yönleri ile ele almıştır. Muamelât konularını ibadât konularından daha genişçe ele aldığını söylemek mümkündür.[79]

Üzerinde pek çok çalışmanın yapılan bu eseri yine telebeleri Ebû Hafs el-Kebîr, Ebû Süleyman el-Cüzcânî (ö. 200/816) ve İbn Semâa rivayet etmiştir. 1356 yılında Kahire'de neşredilen[80] eserin pek çok şerhi vardır. Nitekim Ahmet b. Ali el-Cessâs (ö. 373/993), Ahmed b. Mansur el-İsbicâbî (ö. 480/1087), Ahmed b. Muhammed es-Serahsî (ö. 483/1080), Ömer b. Abdulaziz b. Mâze es-Sadruşehîd (ö. 536/1141), Ömer b. Muhammed en-Nesefî (ö. 537/1142), Abdurrahman b. Muhammed el-Kirmânî (ö. 543/1148), Muhammed b. Ahmed b. Mâze (ö. 570/1174) Ahmed b. Muhammed el-Attâbî el-Buhârî (ö. 586/1190), Abdulmuttalib b. Fazl el-Halebî (ö. 616/1219) ve Muhammed b. el-Hasîrî el-Buhârî (ö. 636/1238) bu eser üzerine şerh yapmışlardir.[81] *el-Müntehab*'ın, Kitâbü'l-büyû' ve Kitâbü'l-icârât'ta bir yerde atıfta bulunulmaktadır.[82]

b. Muallâ

Ebû Ya'lâ Muallâ b. Mansur er-Razî (ö. 211/826) Bağdat'a yerleşmeden önce

---

[76] Kaya, Eyyüp Said, *Hanefî Mezhebinde Nevazil Literatürünün Doğuşu ve Ebü'l-Leys es-Semerkandî'nin Kitabu'n-Nevazil'i* (Yüksek Lisans Tezi), MÜSBE, 1996, s. 23.

[77] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 167b, 169a.

[78] Yavuz, "el-Câmiu'l-kebir", *DİA*, VII, s. 109.

[79] Yavuz, "el-Câmiu'l-kebir", *DİA*, VII, 109.

[80] Brockelmann, *Tarîhu Edebi'l-Arabî*, II, 268.

[81] Brockelmann, *Tarîhu Edebi'l-Arabî*, II, 268-270.

[82] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 134a.

geldiği yer hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.[83] Ebû Yusuf ve Muhammed eş-Şeybânî'den ders almıştır. Leys b. Sa'd, Mâlik b. Enes, Süfyân b. Uyeyne gibi âlimlerden hadis rivayet etmiştir ve Ehl-i hadis tarafından âdil kabul edilen az sayıdaki Hanefî fakihleri arasında yer almaktadır. [84] *el-Müntehab*'da kullanıldığı belirtilen beş "Nevâdir" türü kitabın en az atıf alanı *Nevâdiru Muallâ*'dır.[85]

c. İbrahim b. Rüstem

el-Müntehab'da diğer "Nevadir" türü kitaplardan en az atıfta bulunan *Nevâdiru İbrahim b. Rustem*'dir.[86] Ebû Bekir İbrahim b. Rüstem el-Mervezî (ö.211/826) İmam Muhammed eş-Şeybânî'nin talebesi ve ondan rivayette bulunan önemli şahsiyetlerdendir. Hadisçiler arasında sika olarak bilinmektedir ve İmam Ahmed b. Hanbel ondan rivayette bulunmaktadır. 211 yılında Hac esnasında vefat etmiştir.

ç. Hişâm

Hişâm b. Ubeydullah er-Razî (ö. 221/835), Ebû Yusuf ve Muhammed eş-Şeybânî'den fıkıh okumuştur.[87] Birçok âlimden ders aldığını ve ilim uğrunda yedi yüz dirhem harcadığını söyleyen Hişâm re'y taraftarı olmasına rağmen hadis rivayetiyle de meşhurdur.[88] Muhammed eş-Şeybânî'nin onun Rey'deki evinde vefat etmiş olması talebesiyle olan yakınlık derecesini göstermektedir.[89] *Nevâdiru İbn Hişâm*, *el-Müntehab*'da atıf yapılan "Nevâdir" türü kitaplardandır.[90]

d. İbn Semâa

el-Müntehab'da en çok atıf alan "Nevâdir" türü kitaplardan biri *Nevâdiru İbn Semâa*'dır.[91] İbn Semâa (d. 130/747-ö. 233/847) *Nevâdir* adlı eserini Ebû Yusuf ve Muhammed eş-Şeybânî'den aldığı bilgilerle yazmıştır. İbn Semâa'nın bu eserini yazmasına, görmüş olduğu bir rüyanın sebep olduğu rivayet edilir.[92] Zaten müellif Ebû Yusuf, Muhammed eş-Şeybânî, Hasan b. Ziyad ve Leys b. Sa'd'ın (ö.175/791) talebesidir.

---

[83] Kaya, "Muallâ b. Mansûr", *DİA*, XXX, s. 309.

[84] Kaya, "Muallâ b. Mansûr", *DİA*, XXX, 309.

[85] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 128b, 129a.

[86] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 165a.

[87] Yıldız, *Câmi'u'l-Fusûleyn Kaynakları ve Hanefî Mezhebi Uygulamasında Tazmînât*, s. 97.

[88] Mehmet Erdoğan, "Hişâm b. Ubeydullah", *DİA*, XVIII, s. 155.

[89] Erdoğan, "Hişâm b. Ubeydullah", *DİA*, XVIII, 155.

[90] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 128a, 132a, 133a, 164b, 167b, 168b.

[91] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 128a, 129a, 130a, 132a, 133a, 134?, 135a, 163b, 165a, 167a, 168a.

[92] Kureşi, Abdülkâdir, *el-Cevâhiru'l-mudiyye fi tabakâti'l-Hanefiyye*, Kahire 1398, III, 168.

Sika âlimlerden olan İbn Semâa, Halife Me'mun (813-833) döneminde Bağdat'ta kadılık görevinde bulunmuştur. Müellifin *Usûlü'l-fıkh, Edebü'l-kâdî, Kitabü'l-mehâdir ve's-sicillât* adlı eserleri de vardır.[93]

e. Bişr b. Velid

Bişr b. Velid el-Kindî el-Bağdâdî (ö. 238/852) Aslen Yemen'in Kinde kabilesine mensuptur.[94] Ebû Yusuf ve İmam Mâlik'ten ders okumuştur. Rivayetleri Dârekutnî ve Beyhaki'nin *es-Sünen*'lerinde yer almaktadır. Halife Me'mûn zamanında önce Bağdad'ın doğusunda Askerülmehdi (bugünkü Rusafe) adıyla anılan bölgenin kadılığına tayin edilen el-Kindî iki yıl sonra Bağdat'ın Batı yakası kadılığına getirildi ve bu görevi 213 yılına kadar sürdü.[95] Bişr'in *en-Nevâdir* adlı eserine Hanefî kitaplarında çokça atıf yapılmaktadır.[96] *Nevâdiru Bişr*, *el-Müntehab*'da çokça zikredilen *Nevâdir* kitaplarındandır.[97] Ayrıca *el-Müntehab*'da Bişr b. Velid'in *el-Emâli*'sine de atıfta bulunulmaktadır.[98]

f. Hâkim eş-Şehîd

Ebü'l-Fazl Muhammed b. Muhammed b. Ahmed el-Mervezî el-Hâkimü'ş-Şehîd (d. 241/855-ö. 334/945) büyük Hanefî âlimi, çeşitli seyahatlar yaparak ilim tahsil etmiştir. Buhara kadılığı ve Horasan Sâmânî Emirine vezirlik de yapmış olan müellif Merv'de 334 yılında şehit düşmüştür.[99] *el-Müntehab'da* onun *el-Kâfî*[100] ve *el-Müntekâ*[101] adlı eserlerine atıf yapılmıştır.

el-Kâfî fi fürû'i'l-Hanefiyye.

el-Kâfî adlı eserini İmam Muhammed'in Zâhirü'r-rivâye eserlerinden tekrarları hazf etmek, onu fıkıh konularına göre yeniden düzenlemek suretiyle derlemiştir (Süleymaniyye Ktp., Damad İbrahim Paşa, nr. 646, Ayasofya, nr. 1362, 1363, Şehid Ali Paşa, nr. 012). Hanefî mezhebinin temel kaynaklarından biri haline gelen eser Serahsî (ö.

---

[93]Kallek, Cengiz, "İbn Semâa", *DİA*, XVI, s. 361-362.

[94] Kallek, "Kindî Bişr b. Velîd", *DİA*, XVI, s. 39.

[95] Kallek, "Kindî Bişr b. Velîd, "*DİA*, XVI, 40.

[96] Yıldız, *Câmi'u'l-Fusûleyn Kaynakları ve Hanefî Mezhebi Uygulamasında Tazmînât,* İstanbul 2013, s. 93.

[97] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 126a, 133a, 135 a, 135 b.

[98] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 134b, 129a, 133a.

[99] Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 39; Yıldız, *Tazmînât,* s. 57.

[100] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 133b, 166b.

[101] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 127a, 127b, 128b, 129a, 130a, 130b, 131a, 131b, 133b, 134a, 135b, 163b.

483/1090), İsmail b. Yakub el-Enbârî (ö. 331/942) ve İsbicâbî (ö. 480/1087) tarafından farklı zamanlarda şerh edilmiştir.[102]

el-Müntekâ

el-Müntekâ'da İmam Muhammed'in eserlerini ihtisar eden çalışmasıdır. İmam Muhammed'in eserlerinden sonra Hâkimü'ş-Şehîd'in *el-Kâfî* ve *el-Müntekâ* adlı eserleri Hanefî mezhebinin en güvenilir temel kaynaklarından sayılmaktadır.[103] Ancak *el-Müntekâ, el-Kâfî* kadar yaygınlaşmamış ve günümüze ulaşamamıştır.[104]

g. Ebü'l-Leys es-Semerkandî

Hanefî fıkıh ve kelam âlimi olan Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim es-Semerkandî (ö. 373/983 veya383/993 veya 393/1003) "İmâmülhüdâ" diye anılmaktadır Hanefî fıkıh ve kelam âlimi olan Semerkândî ilmini Ebû Cafer el-Hindüvânî'den (ö.362/973) almıştır.[105] İslâmî ilimlerin pek çok dalında pek çok eser vermiş ve farklı İslâm coğrafyalarında tanınmış ve itibar görmüştür.[106] Semerkândî fakih, müfessir, muhaddis, hafiz ve sufi olarak da bilinmektedir.[107]

el-Müntehab'da Semerkandî'nin üç eseri kaynak olarak kullanılmıştır: *Uyûnü'l-mesâil*[108], *Nevâzil fi'l-fürû (Fetâvâ Ebi'l-Leys)*,[109] *Hizânetü'l-fıkh*.[110]

Uyûnü'l-mesâil

Uyûnü'l-mesâil (Haydarabad 1960, Bağdad 1385-87/1965-67, Beyrut 1998), fürû-ı fıkıh konusunda mezheb görüşlerini içeren bu eserin el-Alâu's-Semerkandî (ö. 553/1158) ve Muhammed b. Ömer b. Arabî el-Câvî (ö. 1888) tarafından yapılmış iki şerhi vardır.[111]

Nevâzil fi'l-fürû/ Fetâvâ Ebi'l-Leys

Semerkandî'nin atıfta bulunulan ikinci eseri ise *en-Nevâzil fi'l-fürû*'dur. *Nevâzil*'de zahir ve nadir rivayet kapsamına girmeyen bir takım meseleler ve Belhli Hanefi

---

[102] Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 40.

[103] Gözübenli, Beşir, "Hâkim eş-Şehîd", *DİA*, XV, İstanbul 1996, s. 196; Leknevi, Ebü'l-Hasenât Muhhamed Abdülhay b. Muhammed, , *el-Fevâidu'l-behiyye fi terâcimi'l-Hanefiyye*, Beyrut 1988, s. 305.

[104] Gözübenli, "Hâkim eş-Şehîd", *DİA*, XV, 196.

[105] Yazıcı, İshak, "Ebü'l-Leys es-Semerkandî", *DİA*, XXXVI, s. 473-475.

[106] Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 45; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim,* 276.

[107] Kehhale, Ömer Riza, *Mu'cemü'l-müellifin Terâcim Musannifi Kütübi'l-Arabiyye*, Beyrut 1985, XIII, 91.

[108] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 131 b, 164 b, 167 a.

[109] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 128b, 131a, 164a, 165b, 166b.

[110] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 130a, 133b.

[111] Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s.45-46.

fakihlerinin toplu veya münferid görüşleri yer almaktadır. [112] Bazı kaynaklarda[113] ve *el-Müntehab*'da *el-Fetâvâ* olarak zikredilen eser de budur.

Hizânetü'l-fıkh

el-Müntehab'da Semerkandî'nin kaynak olarak kullanılan üçüncü eseri ise *Hizânetü'l fıkh*'dır. Müellif bu eserde *el-Kenz* adlı eserin tertibini örnek alarak *el-Ecnâs*'taki fıkıh meselelerini özetlemiştir.[114] *Hizânetü'l-fıkh, Uyûnü'l-mesâil* ile birlikte Selahaddin en-Nahi tarafından tahkik edilmiş, 1965 yılında Bağdat'ta basılmıştır.[115]

ğ. İsmail b. Hüseyin el-Beyhakî

Ebû Kasım İsmail b. Hüseyin el-Beyhakî el-Hanefî (d. 328/939-ö. 402/1011). Hanefî fürû ve usûl fıkhında o dönemde ileri gelen âlimlerdendir.[116] *el-Müntehab*'da el-Beyhakî'nin *el-Mücerred* namındaki eserine atıfta bulunulmuştur.[117]

el-Mücerred

Muhammed eş-Şeybânî'nin *el-Mebsût, ez-Ziyadât, el-Câmiu's-sağîr* ve *el-Câmiu'l-kebîr* adlı eserlerinden faydalanarak hazırlanmıştır. el-Beyhakî daha sonra da bu esere *eş-Şâmil* adında bir şerh yazmıştır.[118]

h. Kudûrî

Ebü'l-Huseyin Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Cafer el-Kudûrî (d. 362/1037-ö. 428/1037) Irak'ta zamanının en önde gelen Hanefî âlimidir. Bağdat'ta doğmuş yine orada vefat etmiştir. Bir kısım kaynaklarda ve bazı eserlerde künyesi Ebü'l-Hasan olduğu kaydedilmiştir. [119] Ebû Abdullah Muhammed b. Yahya el-Cürcânî'den (ö. 397/1007) fıkıh, Muhammed b. Ali Süveyd b. Müeddib'den hadis tahsil etmiştir. Hatîb el-Bağdâdî onun talebeleri arasında bulunur.[120] Onu müctehid olarak niteleyip Şemsüleimme el-

---

[112] Yılmazgöz, Ayşe, *Ebü'l-Leys es-Semerkandî ve Mühtelifü'r-Rivâye Adlı Eseri'nin Analizi* (Yüksek Lisans Tezi), SÜSBE, 2008, s. 12.

[113] Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 46.

[114] Âlim b. Alâ, *Tatarhâniyye*, I, 173.

[115] Yılmazgöz, *Ebü'l-Leys es-Semerkandî ve Mühtelifü'r-Rivâye Adlı Eseri'nin Analizi*, s. 13.

[116] Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, II, 492; Âlim b. Alâ, *Tatarhâniyye*, I, 150.

[117] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 130a.

[118] Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 47; Brockelmann, *Tarîhu Edebi'l-Arabî*, II, 289.

[119] Kallek, Cengiz, "Kudûrî", *DİA*, XVI, s. 321.

[120] Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 48; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, s. 19.

Halvânî'den üstün tutanlar olduğu gibi, "Ashâbu't-tercîh"den[121] sayanlar da bulunmaktadır.[122] *el-Müntehab'da* atıf bulunulan Kudûrî'nin *el-Muhtasar*[123] ve *et-Tecrîd*[124] adlı iki eseri vardır.

el-Muhtasar

Hanefî mezhebinin en önemli eserlerindendir (Delhi 1847; Lahor 1870; Kazan 1890, 1909; Bombay 1303; İstanbul 1281, 1310, 1317-18; Kahire 1957). Üzerine otuz civarında şerh, haşiye türünde çalışma yapılmıştır.

et-Tecrîd (Tecrîdi'l-Kudûrî)

et-Tecrîd adlı eserde Kudûrî, İmam Şâfiî, Ebû Hanîfe ve onun talebeleri arasındaki ihtilafları delilsiz olarak vermiş,[125] bu görüşler arasında mezhep imamının görüşlerini savunmuştur[126] (Kahire 1424/2004).

ı. Nâtıfî

Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Ömer en-Nâtıfî (ö. 446/1054). Nâtıfî'nin künyesi "Ebü'l-Abbas" olduğunda kaynaklar ittifak etmişlerdir.[127] Irak Hanefî fıkıh âlimlerinin önde gelenlerindendir. Ebû Abdullah el-Cürcânî (ö. 397/1007) ve Ebû Hafs İbn Şâhin'den (ö. 385/995) tahsil etmiştir.[128] Bağdat'ta yaşadığı ve orada ders verdiği ve Rey'de de vefat ettiği kaydedilir. *el-Müntehab*'da Nâtıfî'nin *Fetâve'n-Nâtıfî* ve*ya Vakıâtü'n-Nâtıfî*[129] eserine atıfta bulunulmaktadır.[130]

Fetâve'n-Nâtıfî/ Vakıâtü'n-Nâtıfî

Ebû Hanîfe ve talebelerinden sonraki dönemde vuku bulan meselelere dair

---

[121] Ashâbu't-tercîh: Derece itibariyle ashâb-ı tahricden sonra gelen ve mezhepte mevcüt sözlerden ve rivayetlerden birini diğerine tercih iktidarı bulunan kimseler (bk. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri sözlüğü*, s. 34).

[122] Yıldız, *Tazmînât,* s. 86.

[123] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 129a, 135a, 167a, 170b.

[124] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 129b, 167a, 167b.

[125] İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim,* s. 20.

[126] Kallek "Kuduri", *DİA*, XVI, 322.

[127] Leknevi, *el-Fevâidu'l-behiyye*, s. 36; Orhan, Mehmet Ali, *el-Ecnâs ve'l-Furûk: (tahkik ve tahlili)*, (Doktora Tezi), Erciyes Üniversitesi SBE, 1996, s. 5.

[128] Özcan, Tahsin, "Nâtıfî", *DİA*, XXXII, İstanbul 2006, s. 438.

[129] *el-Fetâva't-Tatarhaniyye* muhakkikin tespitine göre *Fetâve'n-Nâtıfî* ve *Vakıâtü'n-Nâtıfî* aynı eserine adlandırmıştır. (bk. *el-Fetâva't-Tatarhaniyye*, I, 173).

[130] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 131b.

hükümlerin derlenmiş olduğu bir eserdir[131] (Süleymaniyye Ktp., Hüsnü Paşa, nr. 345).

i. İsbicâbî

Ebû Nasr Ahmed b. Mansur el-İsbicâbî (ö. 480/1087). Hanefî fıkıh âlimidir. İsbîcâb'da doğup ilim tahsili de orada görmüştür. Sonra Semerkand'a gidip hayatı sonuna kadar orada tedrisle meşgul olmuştur.[132] *el-Müntehab*'da onun *Şerhu'l-Câmii'l-kebîr* ve *Şerhu Muhtasari't-Tahâvî* adlı eserlerine atıfta bulunulmaktadır.[133]

Şerhu'l-Câmii'l-kebîr

el-Müntehab'da atıf alan kaynaklardan birisi *Şerhu Şeyhi'l-İslâm* adıyla anılan eseridir. *el-Fetâva't-Tâtârhâniyye* muhakkikinin tespitine göre *Şerhu Şeyhi'l-İslâm* denirken *Şerhu'l-Câmii'l-kebîr* kastedilmektedir.[134]

Şerhu Muhtasari't-Tahâvî

Tahavî'nin *Muhtasar*'ına yazılmış pek çok şerh vardır. Ancak *el-Müntehab*'da atıfta bulunulan kitabı İsbîcâbî tarafından şerhedilmiş olan eseridir. [135] (Süleymaniyye Ktp., Damad İbrahim, nr. 562; Hafız Ahmed Paşa nr. 16; Hekimoğlu, nr. 344).

j. Hâherzâde

Ebû Bekir Muhammed b. Hüseyin b. Muhammed el-Buhârî Berk Hâherzâde (ö. 483/1090) Maveraünnehir'in önemli ve meşhur Hanefî âlimlerdendir, kendisine "devrin Nu'mânı" denilmiştir.[136] Buharâ'da doğmuş, yine Buhara'da vefat etmiştir.[137] Babasından, Ebû Nasr Ahmet b. Ali el-Hâzimi'den, Ebü'l-Fazl Mansur b. Nasır el-Kâğızî'den ders almış, Osman b. Ali el-Bikendî, Ömer b. Muhammed b. Lokman en-Nesefî (ö. 537/1142) gibi âlimler de kendisinden istifade etmiştir.[138]

Tecnîsü Hâherzâde

et-Tecnîs adlı eseri hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Fıkıhta *et-Tecnis* adıyla kaleme alınan pekçok eser vardır. *el-Müntehab*'da zikredilmiş *et-Tecnîs* eseri kime ait olduğu kesin olarak tespit edilmemiştir. Bunların en bilenleri: *Tecnisü Hâherzâde*,

---

[131] Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 52.

[132] Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 56; Âlim b. Alâ, *el-Fetâva't-Tatarhaniyye*, I, 141.

[133] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 131a, 134b, 163b.

[134] Âlim b. Alâ, *Tatarhaniyye*, I, 141.

[135] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 165b 169b.

[136] Ferhat Koca, "Hâherzâde", *DİA*, XV, s. 135.

[137] Zirikli, Hayreddin, *el-Âlâm Kâmûsu Terâcimi li-eşherî'r-ricâl ve'n-nisâ*, Kahire 1970, VI, 332.

[138] İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, s. 62; Leknevi, *el-Fevâidü'l-behiyye*, 270.

Tecnîsü'n-Nâsırî'dir.

Tecnîsü'n-Nâsırî

el-Müntehab'daki incelediğimiz kısım *Tecnîsü'n-Nâsırî* ismiyle bir kitaba atıf yapılmıştır,[139] ancak ne kitâp ne müellif hakkında bilgi bulunmamaktadır. *Keşfü'z-zünûn*'da sadece kitabın adı geçmektedir.[140]

k. Hasırî

Ebû Bekir Muhammed b. İbrahim b. Enûş b. İbrahim el-Hasîrî el-Buhârî el-Hanefî (ö. 500/1107).[141] İlim tahsili için farklı bölgelere gitmiştir, Şemsüleimme es-Serahsî'den ders almıştır. 500 yılında Buhâra'da vefat etmiştir.[142] Hanefî fukaha arasında *el-Hâvî* olarak anılan birçok eser vardır. Ancak *el-Fetâvâ't-Tatarhâniyye*'de muhakkik iki eser zikrediyor, onlardan birisi *Hâvî'l-Hasîrî*, diğeri de *el-Hâvî'l-Kudsî*'dir.

Hâvî'l-Hasîrî fi'l-furû'

Müellif Muhammed b. Velid es-Semerkandî'nin *el-Câmi'u'l-asğar* Natıfî'nin *el-Vâkıât* ve *el-Ecnâs* adlı eserleri ile ve önceki farklı fetvâ kitaplarından nakillerde bulunmuştur[143] (Süleymaniyye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1018; Carullah, nr. 627).

l. Osman b. İbrahim el-Fazlî

Ebû Amr Osman b. İbrahim b. Muhammed b. Ahmed el-Fazlî el-Esedî el-Buhârî,[144] Ebü'l-Hasan es-Sogdi'den ders almış ve kendisinden pek çok Buhara ve Semerkand âlimi rivayette bulunmuştur. Hicrî 416 yılında doğmuş, 508 yılında vefat etmiştir.[145]

Fetâva'l-Fazlî

Fetâva'l-Fazlî Hanefî fıkıh kitaplarında sıkça atıfta bulunan bir eserdir,[146] *el-Müntehab*'da da kaynaklar arasında yer alan *el-Fetâve'l-Fazlî*, Osman b. İbrahim el-Fazlî'nin eseridir.[147]

---

[139] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 128a.

[140] Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, I, 304.

[141] Köse, "Hasîrî, Muhammed b. İbrahim", *DİA*, XVI, s. 383-384.

[142] Köse, "Hasîrî, Muhammed b. İbrahim", *DİA*, XVI, 383-384.

[143] Köse, Saffet, "Hasîrî, Muhammed b. İbrahim", *DİA*, XVI, 383-384.

[144] Kureşi, *el-Cevâhiru'l-mudiyye*, II, 515; Çelebi, *Keşfü'z-zunûn*, II, 218; Âlim b. Alâ, *Tatarhâniyye*, I, 144.

[145] Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 62; Demirkan, Tuğba, *Fetâvâ-yı Tatarhâniyye'nin Fıkıh Tarihindeki Yeri*, (Yüksek Lisans Tezi), MÜSBE, 2007, s. 41.

[146] Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 62.

[147] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 130b, 131a, 167b, 170b.

m. Sadruşşehîd

Ebû Muhammed Hüsameddin Ömer b. Abdülaziz b. Ömer b. Mâze (Sadru'ş-şehid) (d. 483-1090/ö. 536-1141),[148] kendi dönemde Maveraünnehir Hanefî ulemasının en önde gelen ismidir. Talebeleri arasında *el-Hidâye* müellifi Merginânî ve *el-Muhîtu'l-Burhânî* müellifi Burhaneddin el-Buhârî yer almaktadır.[149] Ulema bir aileden gelen Sadru'ş-Şehid, Horasandan Maveraünnehir'e gitmiş, orada Sultan Sencer nazarında önemli bir derece elde etmiştir. Ancak Sultan Sencerin ve Karahıtaylar arasında Katvan (ö.536/1141) savaşında Semerkant'ta öldürülmüştür ve Buhara'da defnedilmiştir.[150] *el-Müntehab*'da onun iki eserine: *el-Fetâve'l-kübrâ*[151] ve *el-Fetâve's-suğrâ*[152] atıf bulunmaktadır.

el-Fetâve'l-kübrâ.

Ebü'l-Leys es-Semerkandî'nin *en-Nevâzil*, Nâtıfî'nin *el-Vâkıât* adlı eserleriyle *Fetâva'l-Fadlî* ve *Fetâvâ ehli Semerkand*'ın meselelerini ihtiva etmekte olup Muhammed b. Ahmed el-Konevî tarafından *Müntehab mine'l-Fetâvâ'l-kübrâ* adıyla ihtisar edilerek faydalı bilgiler eklenmiştir[153] (Süleymaniyye Ktp., Fatih nr. 2410, 2411; Laleli, nr. 1274).

el-Fetâve's-suğrâ.

Bu kitabı el-Hâsî kendine ait *(el-Fetâvâ) el-Kübrâ* gibi bablara ayırmıştır.[154] Yusuf b. Ebî Said es-Sicistânî bu eserden seçmeler ve ilavelerle *Münyetü'l-Müftî* adlı bir eser telif etmiştir. [155](Süleymaniyye Ktp., Yeni Harfler, nr. 340, 639).

n. Nesefî

Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed b. İsmail en-Nesefî es-Semerkandî el-Maturidî (ö. 537/1142) tanınmış bir fıkıh, kelâm ve tefsir âlimidir. İlim tahsilini Bağdat ve Buhâra'da yapmıştır. Hocaları Ebü'l-Yüsr el-Pezdevî, Ebû Ali Hasan b. Abdulmelik en-Nesefî ve Ebû Bekir Muhammed b. el-Fazl el-Buhârîdir. Merginanî ve Ömer b. Muhammed el-Akîlî ise önde gelen talabeleridir. İlimdeki üstünlüğünden dolayı kendisine "müfti's-sakaleyn" denilmiştir.[156] *el-Müntehab*'da atıf yapılan eseri *el-Fetâve'n-*

---

[148] Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 65; Brockelmann, *Tarîhu Edebi'l-Arabî*, III, 666.

[149] İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 161-162.

[150] Brockelmann, *Tarîhu Edebi'l-Arabî*, III, 666; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 65.

[151] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 130b, 166a, 168a, 168b, 170b.

[152] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 127b, 167b, 170b.

[153] Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, II, 1229; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 65.

[154] Yıldız, *Tazmînât*, s. 70.

[155] Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 65.

[156] Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 66-67.

Nesefiyye'dir.[157]

el-Fetâve'n-Nesefiyye

el-Fetâve'n-Nesefiyye'nin müellife sorulan soruların cevaplarından oluşan bir derleme olduğu dışında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır (Süleymaniyye Ktp., Fatih, nr. 2345). Nesefî fıkıh sahasında ilk manzum eser olan *el-Manzumetü'n-Nesefiyye fi'l-hilaf* adlı eseriyle de tanınmaktadır. [158]

o. Velvâlicî

Ebü'l-Feth Zahiruddin Abdürreşîd b. Ebû Hanîfe b. Abdurrezzak el-Velvâlicî (d. 467/1075-ö. 540/1146)[159] Belh'e bağlı Taharistan'da doğmuştur. Hanefî bir âlim olup Belh, Buhâra ve Semarkand'da ilim tahsil etmiştir.[160] Ali b. Hasan el-Burhânü'l-Belhî, Ebû Bekir Muhammed b. Ali el-Kazzâz ve Ebû Muhammed el-Katavâni'den (ö. 506) ders almıştır. Semerkand'da ikamet edip Velvâlic'de vefat etmiştir. *el-Müntehab*'da atıf yapılan eseri *Fetâve'l-Velvâlicîyye*'dir.[161]

Fetave'l-Velvâlicîyye

Müellif, *Fetâve'l-Velvâlicîyye* adlı eserini Ömer b. Abdülazîz el-Hüsâmü'ş-Şehid'in eserinden istifade ederek ve İmam Muhammed'in eserlerinden fetva ehlinin bilmesi gereken bazı bilgileri derlemek suretiyle oluşturmuştur[162] (Nuruosmaniyye Ktp., nr. 2043, 2045; Köprülü Ktp., Fazıl Ahmet Paşa, nr. 686, 687).

Eser soru-cevap tarzında olmayıp klasik fıkıh kitabı sistematiğinde yazılmıştır. Sonradan ortaya çıkan fıkhî meselelere de çözüm bulması yönünden önem arz etmektedir.[163] Kâtip Çelebi, bu eseri Zahirüddin Ebü'l-Mekârim İshak İbn Ebû Bekir el-Hanefî'ye (ö. 710/1310) nispet etmiştir.[164]

ö. İftiharüddin el-Buhârî

Buhâra'da doğan İftiharüddin Tahir b. Ahmed b. Abdürreşîd el-Buhârî (ö. 542/1147) Hanefî âlimlerinden olup önce babasından, sonra da Hammad b. İbrahim es-

---

[157] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 169a.

[158] Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 68.

[159] Koca, "el-Fetave'l-Velvâliciyye", *DİA*, XII, s. 448

[160] Leknevi, *el-Fevâidu'l-behiyye*, 160; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 34.

[161] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 127b, 132b, 133b, 164b, 169a, 169b.

[162] Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 71-72.

[163] Koca, "el-Fetave'l-Velvâliciyye", *DİA*, XII, 448-449.

[164] Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 71-72.

Saffar, dayısı Zahirüddin Hasan b. Ali el-Merginânî ve Kâdıhân'dan ders almıştır.[165] Zamanının en önde gelen Hanefî âlimlerinden olan müellif Serahs'ta vefat etmiş; Buhara'da defnedilmiştir. *el-Müntehab*'ın kaynakları arasında yer alan *Hulâsatü'l-fetâva*[166] ve *en-Nisâb*[167] onun eserleridir.

Hulâsatü'l-fetâvâ

İftiharüddin el-Buhârî *Hülâsatü'l-fetâvâ* adlı eserinde yine kendisine ait olan *Hizânetü'l-Vâkiat* ve *en-Nisâb* adlı eserleri özetlemiştir.[168] Matbu olan bu eserdeki hadisler ez-Zeylaî (ö. 762/1360) tarafından tahric edilmiştir (I-IV Lahor 1397/1978).[169] Zamanın en önemli âlimi olan bu zatın aynı zamanda Maveraünnehir Hanefî ulemasının şeyhi olduğu rivayet edilir.

p. Keşşi

Ahmed b. Musa b. İsa el-Keşşi (ö.550/1155).[170] Hanefi fıkıh âlimi. Ebû Hafs Ömer en-Nesefî'den ders aldı. Bu zat hakkında fazla bilgi bulumamaktadır. *el-Müntehab*'ın kaynakları arasında yer alan *Mecmû'u'n-nevâzil* onun eseridir.[171]

Mecmû'u'n-nevâzil ve'l-havâdis ve'l-vâkıât.

Ebü'l-Leys es-Semerkandî, Ebû Bekir b. el-Fadl, Ebû'l-Hafs el-Kebîr ve diğer bazı âlimlerin "Fetâvâ" kkitapları bir araya toplamıştır.[172] (Süleymaniye Ktp., Cârullah, nr. 973; Esad Efendi, nr. 913; Yenicami, nr. 547, 548).

r. Nâsıruddîn es-Semerkandî

Ebü'l-Kâsım Nâsıruddîn Muhammad b. Yusuf b. Muhammed b. Ali el-Alevî el-Hasenî es-Semerkandî (ö. 556/1161). Karahanlılar dönemi Hanefî fıkıh âlimlerindendir, Büyük Selçuklular'a bağlı olarak varlığını devam ettiren Batı Karahanlılar döneminde yaşamıştır.[173] Tefsir ve hadis bilgisi çok kuvetli olan müellif vaizlik yapmıştır. 556/1161

---

[165] Kavakçı, Yusuf Ziya, *Maverâünnehir İslam Hukukçuları*, Ankara 1976, s. 99.

[166] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 130b, 167b.

[167] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 126b, 130a.

[168] Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 72; Leknevi, *el-Fevâidü'l-behiyye*, s. 146.

[169] Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 72.

[170] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 127a, 170b, 171a.

[171] Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, II, 1606.

[172] Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 74.

[173] Yıldız, *Tazmînât*, s. 62.

yılında Semerkand'da vefat etmiştir.[174] *el-Müntehab*'da onun *el-Mültekât fi'l-fetâve'l-Hanefiyye*[175] ve *Câmiu'l-fetâvâ*[176] eserlerine atıf vardır.

el-Mültekât fi'l-fetâve'l-Hanefiyye

el-Müntehab mine'l Fetâva-Tatarhâniyye'de atıf yapılan Semerkandî'nin 549 yılında tamamlamış olduğu *el-Mültekât fi'l-fetâvel-Hanefiyye* adlı eseridir. Bu eser aynı zamanda *Meâlü'l-fetâvâ* adıyla da bilinir.[177] Daha sonra Celâlüddin Mahmud b. Hüseyin el-Usruşenî tarafından yeniden herhangi ekleme ya da cıkarma yapılmaksızın tertip edilmiştir. Bu eserin yazmaları günümüze ulaşmıştır (Süleymaniyye Ktp., Esad Efendi, nr. 1000, 1001; Laleli nr. 1165; Yenicami, nr. 575).[178]

Câmiu'l-fetâvâ (el-Câmiu'l-kebîr fi'l-fetâvâ)[179]

Bu eserin mühtelif yazma nüshaları günümüze ulaşmıştır (Süleymaniyye Ktp., Manisa İl Halk Ktp., nr. 801-804)

s. Attâbî

Ebû Nasr Zeynüddin Ahmed b. Muhammed b. Ömer el-Attâbî el-Buhârî Maveraünehr ulemâsının önde gelen isimlerinden olup Attâbiye veya Darü'l-Attâb mahallesine nispet edilmektedir. Bazılarına göre "attâb" bir eşya ismine nispettir.[180] Hicrî 582 veya 586 yılında Buhâra'da vefat eden müellif Kelâbâz'da defnedilmiştir.[181] Meşhur Hanefî fakihi Şemsüleimme Kerderî'nin (ö. 642/1244) hocasıdır. *el-Müntehab*'da atıf yapılan eseri *el-Fetâve'l-Attâbiyye*'dir.[182]

el-Fetâve'l-Attâbiyye

el-Fetâve'l-Attâbiyye adlı eseri aynı zamanda *Cami'u'l-fıkh* ya da *Cevâmi'u'l-fıkh* adıyla da bilinmektedir (Süleymaniyye Ktp., Cârullah, nr. 607; Fatih nr. 1559; Esad

---

[174] Özel, "Semerkandî, Muhammed b. Yûsuf", *DİA*, XXXVI, s. 479; Yıldız, *Tazmînât*, s. 62.

[175] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 165a.

[176] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 168b, 170b.

[177] Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, II, 1574.

[178] Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 76.

[179] Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 77.

[180] Kureşi, *el-Cevâhiru'l-mudiyye*, I, 229.

[181] Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 83.

[182] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 128a, 128b, 129a, 130a, 132b, 133a, 164b, 165a, 165b, 166a, 166b, 169a, 169b.

Efendi, nr. 1066; Beyazıt Devlet Ktp., Merzifonlu K. Mustafa, nr. 168). [183] Eser ilk dönem Hanefî kaynaklara dayanarak İmam-ı A'zam ve talebelerinin yanı sıra diğer Hanefî âlimlerin de görüşlerini vermektedir.[184]

ş. Özcendî

Kâdîhan Fahruddin Hasan b. Mansur b. Mahmud b. Abdülaziz el-Özcendî el-Fergânî (ö. 592/1196). Fergana bölgesinde yer alan Özcend'de dünyaya gelmiş ve orada vefat etmiştir.[185] Bir ulemâ ailesine mensup olup "Kâdîhan" lakabıyla tanınmıştır.[186]

Fetâvâ-yı Kâdîhan

el-Müntehab'da *Fetâvâ-yı Kâdîhan*, diğer adı *Fetâvâ-yı Hânîyye*[187] (1251 Kalkuta, 1272 Hindistan, 1282 Kahire, 1293-95 Leknev)[188] en çok başvurulan kaynaklarındandır. [189] Hanefî mezhebî'nin klasik döneminde telif edilen kitaplarından olan *Fetâvâ-yı Kâdîhân/ Fetâvâ-yı Hânîyye*, "hüküm ve iftâ makamındakilerin gözbebeği (*nasbu 'ayn*)"[190] olup Hanefî mezhebinde yazılmış en yaygın ve muteber fetva kitaplarındandır.[191] Ebû Hanîfe ve öğrencileri dışında sonraki Hanefî âlimlerinin görüşlerine de yer vermektedir.[192]

t. Siracüddin el-Ûşî

Ebü'l-Hasan Siracüddin Ali b. Osman b. Muhammed et-Teymî el-Ûşî el-Mâturîdî el-Fergânî (ö. 575/1179).[193] Bugün Kırgızistan'da bulunan Oş (Uş) şehrinde doğmuş.[194] Fıkıh, hadis ve kelama dair eserler yazmıştır. *Fetâve's-Sirâcîyye*, *el-Müntehab*'da sıkça atıf alan eserlerdendir.[195]

---

[183] Kavakçı, *Maverâünnehir İslam Hukukçuları*, s. 119-120; Yıldız, *Tazmînât*, s. 76; Ünal, Halit, "Attâbi Ahmed b. Muhammed", *DİA*, IV, 93.

[184] Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 83.

[185] Özel, "Kâdîhan", *DİA*, XXIV, s. 121-123.

[186] Özel, "Kâdîhan", *DİA*, XXIV, 121-123.

[187] Yıldız, *Tazmînât*, s. 58.

[188] Sevim, Abdullah, *Kâdihân'ın Şerhü'z-Ziyâdât Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*, (Yüksek Lisans Tezi), MÜSBE, 2002, s. 37.

[189] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 127a, 127b, 128a, 128b, 129a, 130a, 130b, 131a, 131b, 132a, 133b, 134a, 135a, 135b, 163b, 164a, 164b, 165b, 166a, 166b, 167a, 167b, 168a, 168b, 169a, 171a.

[190] Çelebî, *Keşfü'z-zünûn*, II, 1227

[191] Hasan Tetik, *Kâdîhân'ın el-Fetâvâ Adlı Eserinde Örf ve Adet*, İstanbul 2006, s. 22

[192] Yıldız, *Tazmînât*, s. 58

[193] Çelebî, *Keşfü'z-zünûn*, I, 526.

[194] Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 81.

[195] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 126b, 127b, 128a, 128b, 131a, 166b, 168a, 170a, 171b.

Fetâve's-Sirâcîyye

Hanefî fıkhına dair olan *Fetâve's-Sirâcîyye* adlı eseri 569/1199 yılında Uş'da bitirmiştir.[196] Hanefî fakihlerden Yûsuf b. Ahmed es-Sicistânî *Münyetü'l-müftî* isimli eserini bu kitabın tertibini esas almış ve diğer kaynaklarda bulunmayan vuku nâdir meseleleri nakletmiştir.[197]

u. Gaznevî

Cemâlüddîn Ahmed b. Muhammed b. Mahmud el-Gaznevî (ö. 593/1197). Meşhur Hanefî âlimi Kâsânî'den (ö. 648/1250) ders almıştır.[198] Hanefîler'in önde gelen âlimlerinden biri olan çok sayıda fıkıhçı yetiştiren Gaznevî 593 yılında Halep'te vefat etmiştir.[199]

el-Hâvî'l-Kudsî

el-Fetâvâ-yı-Tâtârhâniyye muhakkikin zikredilmiş *el-Hâvî* diye bilinen diğer eser Gaznevî tarafından kaleme alınan *el-Hâvî'l-Kudsî*'dir.[200] Kudüs'te yazıldığı için el-Kudsî diye bilinen eser kelam, fıkıh ve fıkıh usulü konularını içermektedir.[201] *el-Müntehab*'da atıfta bulunulan *el-Hâvî*[202] adlı eserin, mezkûr müelliflerden hangisine ait olduğu tespit edilememiştir.

ü. Merginânî

Ebü'l-Hasan Burhanüddin Ali b. Ebû Bekir b. Abdülcelîl el-Fergânî el-Merginânî er-Riştânî (ö. 593/1197).[203] Bugün Özbekistan'da bulunan Fergana bölgesindeki Merginân şehrinin Riştân köyündendir.[204] Hz. Ebû Bekir'in soyundan olup çeşitli âlimler yetiştiren aileye mensuptur.[205]Özellikle fıkıh alanında olmak üzere tüm İslâmî ilimlerde bilgi sahibidir.[206] Fıkıh tahsilini pek çok âlimin yanında yapmıştır. Onların en önemlilerinden

---

[196] Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 81.

[197] Çelebî, *Keşfü'z-zünûn*, II, 1887; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 81.

[198] Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 89.

[199] Akgündüz, Ahmet, "Gaznevî, Ahmed b. Muhammed", *DİA*, XIII, s. 486.

[200] Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 89.

[201] Akgündüz, Gaznevi", *DİA*, XIII, 487.

[202] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 128b, 130a, 167a, 168a, 171a.

[203] Brockelmann, *Tarîhu Edebi'l-Arabî*, III, 681; İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, 42; Leknevi, *el-Fevâidu'l-behiyye*, 230.

[204] Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, 86.

[205] Koca, " Merginânî, Burhâneddin", *DİA*, XXIX, s. 182-183.

[206] Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 86-87.

birisi Necmüddin Ebû Hafs en-Nesefî'dir.[207] Taşköprîzâde onu Hanefî âlimleri arasında "ashâbu't-tercîh" tabakasından olduğunu sayılmıştır, Leknevî ise "mezhepte müctehid" olarak kabul etmiştir.[208] *el-Müntehab*'ın kaynakları arasında Merginânî'nin meşhur *el-Hidâye* isimli eseri yer alır.[209]

el-Hidâye

Müellif İmam Muhammed'in *el-Câmiu's-sağîr*'i ve Kudûrî'nin *el-Muhtasar*'ına dayanarak yazmış olduğu *Bidâyetü'l-mübtedî* adlı eserine önce *Kifâyetü'l-müntehî* adlı bir şerh yazmış, ancak daha sonra bu eserin çok uzun olduğunu düşünerek okuyuculara kolaylık olması açısından *el-Hidâye*'yi telif etmiştir.

Eserde tertip açısından *el-Câmi'u's-sağîr* esas alınmış, konular incelenirken önce *Muhtasar*'daki meseleler daha sonra ise *el-Câmi'u's-sağîr*'deki meseleler nakledilmiştir. İhtilaflı meselelerde Ebû Hanîfe'nin görüşlerine öncelik veren müellif daha sonra da talebelerinden Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'in, bazen de Züfer b. Hüzeyl'in görüşlerini nakletmiştir. Genellikle Ebû Hanîfe'nin görüşünü tercih eden müellif tercih ettiği görüşün delilini en sonda zikretmiştir. Diğer mezheplerden İmam Mâlik ve İmâm Şâfiî'nin görüşlerine de zaman zaman değinilen eserde Ahmed b. Hanbel'in görüşlerine hiç rastlanmaz.[210] Bu eser müellifin ilmî seviyesi, konuları derli toplu işlemiş olması ve üslubunun güzelliği gibi sebeplerden ötürü özellikle Osmanlı'da çokça itibar görmüştür. Müellif eserinde öncelikle kuvvetli gördüğü görüşü almış, sonra diğer görüşlere de yer vermiştir. On üç yılda yazılan *el-Hidâye*, müellifinin ilmî kudreti, temas edilmiş konuları derli toplu bir bütün halinde ele alışı ve işleyişi, uslübunun güzelliği sebebiyle büyük itibar görmüştür. Altmış kadar şerhi olan *el-Hidâye*'nin en önemli şerhlerinden bazıları şunlardır: *Fethu'l-kadîr, el-İnâye, el-Binâye, el-Kifâye, Gâyetu'l-beyân, el-Gâye ala hâşiyeti'l-Hidâye, Mirâcü'd-dirâye.*[211]

v. Burhanüddin el-Buhârî

Hanefî müctehid Burhanüddin Mahmud b. Ahmed b. Abdülaziz b. Ömer b. Mâze el-Buhârî (ö. 616/1219) Merginân'da doğmuş Hanefî bir müctehiddir. Babası ve amcası Sadruşşehid'den ders almış ve Buhâra'da vefat etmiştir. Devrinin en önemli şahsiyetlerinden biridir.

---

[207] Kureşi, *el-Cevâhiru'l-mudiyye* II, 268.

[208] Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 86-87.

[209] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 167a.

[210] Kureşi, *el-Cevâhiru'l-mudiyye*, II, 268.

[211] Özel, *Hanefî fıkıh Âlimleri*, s. 87; Brockelmann, *Tarîhu Edebi'l-Arabî*, III, 686.

el-Muhîtu'l-Burhânî

el-Müntehab'da en çok atıf yapılan *el-Muhît* adlı eseridir, sadece Kitâbü'l-büyû' ve Kitâbü'l-icârât'ta otuz üç kere atıfta bulunulmuştur.[212] Müellif, İmam Muhammed'in "zahirü'r-rivâye" eserlerine, nevâdir görüşleri ve İmam Muhammed'den sonra kendi devrine kadar ortaya çıkmış meselelere ulemanın verdiği görüşleri de ekleyerek yeniden telif etmiştir[213] (I-XI, Beyrut 1424/2003).

ez-Zehîretü'l-Burhânîyye

Yine aynı müellif *el-Muhît*'ten bir ihtisar çalışması yapmış,[214] adına da ez-*Zehîretü'l-fetâvâ* (*ez-Zehîretü'l-Burhâniyye*) demiştir (Süleymaniyye Ktp., Carullah, nr. 649-651; Fatih, nr. 2308-2311-2317; Yenicami, nr. 613-618). Her iki kitap da pek çok mesele ile ilgili hükmü ve deliller içerdiğinden ulema arasında önemli bir yere sahiptir.[215] Bu esere *el-Müntehab*'da sıkça atıfta bulunulmuştur.[216]

y. Zahiruddin el-Buhârî

Ebû Bekir Zahiruddin Muhammed b. Ahmed b. Ömer el-Buhârî (ö. 619/1222). Babasından ve Ebü'l-Mehâsin Hasan b. Ali el-Mergînânî'den ders almıştır.[217] Usûl ve füruda devrinin önde gelen Hanefî âlimlerinden biri olan Buhârî, Buhâra'da muhtesiplik yapmıştır.[218] Onun *el-Fetâve'z-Zâhirîyye* adlı eserine *el-Müntehab*'da çokça atıf bulunmaktadır.[219]

el-Fetâve'z-Zâhirîyye

el-Fetâve'z-Zâhirîyye adlı eseri "vâkıât" ve "nevâzil" kitaplarından derlenmiş birçok fetvayı içerir[220] (Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyyüdin, nr. 1498-1501; Süleymaniyye, Aşır Efendi, nr. 136; Cârullah, nr. 952; Fatih, nr. 2379-2381). Bedruddîn el-Aynî (ö.

---

[212] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 126, 127a, 127b, 128a, 128b, 129a, 129b, 130a, 130b, 131b, 132a, 132b, 133a, 133b, 135a, 163b, 164a, 164b, 165a, 165b, 166a, 166b, 167a, 168a, 168b, 169a, 169b, 170a, 171a.

[213] Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 97.

[214] Kavakçı, *Maverâünnehir İslam Hukukçuları*, s. 110; Yıldız, *Tazmînât*, s. 71.

[215] Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, I, 823-824; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 62.

[216] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 126b, 127b, 128b, 129a, 129b, 130b, 131a, 163b, 167a, 168a, 169a, 169b, 170a, 171a.

[217] Leknevi, *el-Fevâidu'l-behiyye*, s. 204.

[218] Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 98.

[219] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 126b, 127b, 128a, 129a, 129a, 129b, 130b, 134a, 166b, 168b, 171a.

[220] Âlim b. Alâ, *Tatarhâniyye*, I, 169.

855/1455) bu eserdeki fazlalıkları ayıklayarak bir eser meydana getirmiştir.[221] Eserinin adı *el-Mesâilü'l bedriyyetü'l-müntehabe mine'l-Fetâva ez-Zâhiriyye*'dir. Ayrıca müellif bu kitabında *el-Fetâve'z-Zâhiriyye*'nin mütekaddimûn ulemanın kitaplarından yararlanılarak yazıldığını, müteahhirûna başvurulmadığını belirtmiştir.[222]

z. Tercümânî

Alaüddîn Muhammed b. Mahmud et-Tercümânî el-Mekkî el-Harezmî. Hanefî fıkıh âlimidir. 645/1247 yılında[223] Harezm Cürcaniyesi'nde vefat etmiştir.[224]

Yetîmetü'l-fetâvâ (Yetîmetü'd-dehr fi fetâvâ ehli'l-asr)

el-Fetâvâ't-Tatarhâniyye'de çok atıfta bulunulan bu eser Halebî'nin *el-Müntehab*'ında fazla atıfta bulunulmamaktadır.[225] Bu eser hakkında herhangi bir bilgi ulaşılamamıştır.

za. Yezdî

Ebû Sa'd el-Kâdî Mutahar b. el-Hüseyin b. Sa'd b. Ali b. Bandâr Kâdî Kudat Cemâleddin el-Yezdî (ö. 591/1195). Bu zat hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. *el-Müntehab*'da onun *el-Tehzîb* eserine atıf bulunmaktadır.[226]

el-Tehzîb

Aynı ismi taşıyan birkaç eser vardır. Ancak *el-Fetâva't-Tatarhâniyye* muhakkikinin tespitine göre bu Ebû Sa'd el-Kâdî Mutahhar b. el-Hüseyin b. Sa'd b. Ali b. Bündâr Kâdî Kudat Cemâleddin el-Yezdî'nin (ö. 591/1195) *el-Câmi'u'l-sağîr* üzerine yaptığı bir şerhtir.[227]

zb. Davud b. Yusuf el-Hatîb

Davud b. Yusuf el-Hatîb'in hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır. *el-Müntehab*'ın kaynakları arasında yer alan *Fetâve'l-Giyâsiyye* onun eseridir.[228]

---

[221] Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 98; Brockelmann, *Tarîhu Edebi'l-Arabî*, III, 686.

[222] Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, II, 1226; Âlim b. Alâ, *el-Fetâva't-Tatarhaniyye*, I, 30.

[223] Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, II, 2049; Kehhâle, *Mu'cemü'l-müellifin*, XI, 316; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 104.

[224] Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 104.

[225] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 127a, 128a, 130b.

[226] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 166b.

[227] Âlim b. Alâ, *Tatarhâniyye*, I, 173.

[228] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 135a, 163a, 166b.

Fetâve'l-Gıyâsiyye

Davud b. Yusuf el-Hatîb tarafından Sultan Gıyaseddin Tuğluk (ö. 725/1325) için hazırlanmış olan bir eserdir.[229] *Fetâve'l-Gıyâsiyye* Hindistan'da yazılan ilk fetva kitaplarındandır.[230] Eserin kaynakları arasında *Fetâve'z-Zâhiriyye, Fetavâ'i-s Semerkandî, Câmiu'l-fetâvâ, Muhtasaru't-Tahâvî, el-Hidâye, Edebü'l-kâdî* gibi Hanefî fıkıh ekolünün önemli kitapları sayılmaktadır. Müellif eserin önsözünde kaynak olarak kullandığı eserlerin isimlerini zikretmiştir.

zc. Muhammed b. Ramazan er-Rûmî

Ebû Abdullah Muhammed b. Ramazan er-Rûmî. Bu zat hakkında, vefat tarihi dâhil hiç bir bilgi bulunmamaktadır.

el-Yenâbi' fi ma'rifeti'l-usûl ve't-tefâri

Muhammed b. Ramazan er-Rûmî'nin Kudûrî'nin eserine yapmış olduğu bir şerhtir.[231]

zç. Muhammed b. Abdullah eş-Şibli

Bedrüddin Muhammed b. Abdullah eş-Şibli ed-Dimaşkî et-Trablusi (ö.769/1367)

Aynı isimde *el-Yenâbi' fi ma'rifeti'l-usûl ve't-tefâri* bir eser vardır.

Bu iki eserden hangisine *el-Müntehab*'da atıfta bulunulduğu tespit edilememiştir.

zd. Yusuf b. Ömer el-Kâdûrî[232]

Yusuf b. Ömer b. Yusuf es-Sufi el-Kâdûrî 832/1429 senesinde vefat etmiştir.[233] Hem fakih hem de mutasavvıf olan Yusuf b. Ömer el-Kâdûrî, Nebire-i Ömer adı ile meşhur olmuştur.[234]Bu zat hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır.

---

[229] Konukçu, Enver, "Gıyâseddin Tuğluk", *DİA*, XIV, s. 60.

[230] Zafarul İslam, *Fatawa Literature of The Sultanate Period,* s. 37.

[231] Çelebi, *Keşfü'z-zünûn,* II, 523; Âlim b. Alâ, *Tatarhâniyye,* I, 173; Demirkan, *Fetâvâ-yı Tatarhâniyye'nin Fıkıh Tarihindeki Yeri*, s. 53.

[232] *Tatarhâniyye*'de kaynak olarak zikredilen Kâdûrî'nin vefat tarihi Sezgin ve Ahmet Özel'in eserlerinde şu şekilde verilmiştir. Fakat *Tatarhâniyye*'nin müellifinin vefat tarihi H.786 olduğuna göre ve orada da bu kaynak zikredildiğine göre Kâdûrî'nin vefat tarihi daha önceki bir tarih olmalıdır.

[233] Sezgin, *Târîhu't-turâsi'l-Arabî*, V, 91.

[234] Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 173; Âlim b. Alâ, *Tatarhâniyye*, I, 174.

Camiu'l-mudmarât ve'l-müşkilât

el-Müntehab'da *Mudmârât* namına geçen,[235] bu eseri, Kudûrî'nin (ö. 428/1037) *el-Muhtasar* adlı eserinin şerhidir. [236] Eserin ilk kısmında müellif fıkıh ilminin fazileti, fukaha, fetva vermenin ve müsteftinin adâbı gibi hususlara değinmiştir.

ze. Sayrafî (ö.1088/1667)[237]

Mecdüddin Es'ad b. Yusuf b. Ali es-Sayrafî el-Buhârî, Âhû[238] Hanefî fıkıh âlimi. Sayrafî, sarafflık işine nisbettir. Hayatı hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır.

Fetâve's-Sayrâfîyye

el-Müntehab'da atıfta bulunulan *el-Fetâve's-Sayrâfîyye* ve *Fetâvâ Âhû*,[239] *Keşfü'z-zünûn* sahibi tespitine göre ikisi de aynı eserdir. [240] Kadıların hüküm verirken dayanak olarak kullandıkları ictihatları mütekaddimûn ve müteahhirûn ulemâdan bazı fetvaları derlemiştir. Sayrafî'nın talebeleri de bunları tertip etmişlerdir. Müellifin eserini 1088/1667 yılında bitirdiği söylenmektedir.[241]

Fetâve'l-Asl,[242] *İbâne,*[243] *Câmiu'l-Cevâmi',*[244] *Fetâva Ehli Semerkând*[245]

el-Müntehab'ın kaynakları arasında yer alan *Fetâve'l-Asl, İbâne, Câmiu'l-Cevâmi'* ve *Fetâva Ehli Semerkând* adlı eserler hakkında herhangi bir bilgiye ulaşılamamıştır.

---

[235] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 130b, 170b.

[236] Brockelmann, *Tarîhu Edebi'l-Arabî*, II, 292; Leknevi, *el-Fevâidu'l-behiyye*, 380; Âlim b. Alâ, *Tatarhâniyye*, I, 174.

[237] *Tatarhâniyye*'de kaynak olarak zikredilen Sayrafî'nin vefat tarihi Kâtip Çelebi ve Ahmet Özel eserlerinde şu şekilde verilmiştir. Fakat *Tatarhâniyye*'nin müellifinin vefat tarihi H.786 olduğuna göre ve orada da bu kaynak zikredildiğine göre Sayrafî'nin vefat tarihi daha önceki bir tarih olmalıdır.

[238] Kehhale, *Mu'cemü'l-müellifin*, II, 251; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 318.

[239] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 128b.

[240] Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, II, 213, 217; Âlim b. Alâ, *Tatarhaniyye*, I, 143.

[241] Âlim b. Alâ, *Tatarhâniyye*, I, 172.

[242] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 127b.

[243] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 127a.

[244] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 133b.

[245] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 128a, 130b, 132a.

2. Görüşlerine Müracaat Edilen Âlimler

a. Ebû Hanife

Ebû Hanife Nu'mân b. Sâbit b. Zûtâ b. Mâh (ö. 150/767). 80 yılında Kûfe'de doğdu. Devrinin büyük âlimlerinin pek çoğu ile görüşen ve onlardan ilmi yönden faydalanan Ebû Hanife'nin asıl hocası döneminde Kûfe rey' ekolünün üstadı kabul edilen Hammad b. Ebû Süleyman'dır (ö.120).[246] Hammad'ın ölümüne kadar Ebû Hanîfe 18 sene onun dersine devam etmiştir. Hammad'ın dersine devam ederken ve onun vefatından sonra hac seyahatları sırasında dönemindeki büyük âlimlerden Atâ b. Ebî Rabah, İkrime, Nâfi'den ders almıştır.[247] Çeşitli vesilelerle Mâlik b. Enes, Sufyân b. Uyeyne, İmam Zeyd b. Ali, Muhammed el-Bâkır, Caâfer es-Sâdık da dâhil birçok âlimle görüşerek onlarla müzakerelerde bulunmuştur.[248]

Ebû Hanîfe'nin birçok talebesi vardır, bazıları ondan ders almak üzere farklı yerlerden gelirler, bir süre onun derslerine devam ederek usülünü ve yolunu öğrendikten sonra memleketlerine dönerler, bazıları ise devamlı onun dersine katılıp ondan ayrılmazlardı. Hammad, babası Ebû Hanife'nin şöyle dediğini nakletmektedir: "Benim arkadaşlarım 36 kişidir. Onlardan 28'i kâdı, 6'sı müftü olmaya layıktır. Onlar arasında iki kişi vardır ki, bunlar kâdı ve müftü yetiştirecek birikime sahiptir".[249]Ebû Hanîfe'nin en önde gelen öğrencileri arasında Züfer b. Hüzeyl (ö. 158/774), Ebû Yusuf (ö. 182/798), Muhammed eş-Şeybânî (ö. 189/804), Hasan b. Ziyad (ö. 204/819) sayılabilir.

İmam Ebû Hanife'nin zamanımıza intikal eden eserleri, şunlardır: *el-Fikhu'l-ekber* (Kahire 1323, Haydarabad 1342), *el-Fıkhu'l-ebsat* (Kahire 1307, 1324. Nşr. M. Zâhid el-Kevserî, Kahire 1368), *Müsnedu Ebî Hanîfe* (Hind 1300, Lahor 1312, Haydarabad 1322, 1304, Leknev 1318, Kahire 1309, 1327), *el-Vasıyye* (Kahire 1936), *Risale ilâ Osman* el-Bettî (Nşr. M. Zâhid el-Kevserî, Kahire 1368), *el-Âlim ve'l-müteallim* (Haydarabad 1349, Nşr. M. Zâhid el-Kevserî, Kahire 1368), *el-Kâsidetu'l-kâfiyye fî medhi'n-Nebî* (İstanbul 1268, 1278; Delhi 1897).[250]

---

[246] Uzunpostalcı, Mustafa, "Ebû Hanîfe", *DİA*, X, 131-138.

[247] Ebû Zehra, *Ebû Hanife*, s. 91.

[248] Uzunpostalcı, "Ebû Hanîfe", *DİA*, X, 131-138.

[249] Hatîb el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, Kahire 1347, XI, 247-248; İbn-i Bezzâzî, *Menâkıb-ı İmam-ı A'zam*, Beyrut 1981, II, 125.

[250] Uzunpostalcı, "Ebû Hanîfe", *DİA*, X, 131-138; Sağıroğlu, Ekrem, *İmam-ı Azam Ebû Hanife*, İstanbul 2002, s. 213-214.

b. Züfer

Ebü'l-Hüzeyl Züfer b. Hüzeyl b. Kays el-Anberî el-Basrî (ö. 158/775).[251] Ebû Yusuf ve Muhammed eş-Şeybânî'den daha önce Ebû Hanîfe ile tanışmıştır. Önceleri ashâb-ı hadistendi, daha sonra re'ye meyletti, Ebû Hanîfe'nin en keskin kıyasçı öğrencisi oldu.[252] Ebû Hanîfe'nin vefatından sonra onun halkasından birçok talebesi Züfer'den ders okumaya devam etti. Basra'da yaşadı, kâdîlık görevinde bulundu ve orada vefat etti.[253] İmam Züfer'den naklolunmuş bir eser bulunmamakla birlikte Hanefî kaynaklarında onun görüşlerine çokça atıfta bulunulmuştur.

c. Ebû Yûsuf

Ebû Yûsuf Ya'kûb b. İbrâhîm b. Sa'd el-Kûfî (ö. 182/798). 113(731) yılında Kûfe'de doğdu.[254] İlim tahsiline İbn Ebî Leylâ'nın (ö. 148/765) öğrencisi olarak başlamış ve ondan dokuz yıl kadar eğitim gördükten sonra Ebû Hanîfe'nin derslerine başlamış ve Ebû Hanîfe'nin ölümüne kadar onun derslerine devam etmiştir.[255]Ebû Yusuf, Halife el-Mehdî (ö. 169/785), el-Hâdî (ö. 170/786) ve Hârûn er-Reşîd (ö. 193/809) dönemlerinde toplam 17 yıl kadılık görevinde bulunmuştur.[256]Harûn er-Reşîd devrinde baş kâdı görevine ilk getirelen kişi Ebû Yusuf olmuştur.[257] Rivayete göre Kitâbü'l-harâc da halife Hârûnürreşîd'in telebe üzerine hazırlanmıştır.[258] Kendisinden ders alanlar arasında Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî, Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Maîn, Bişr b. Velîd gibi büyük âlimler bulunmaktadır. [259]

Eserleri: *Kitâbü'l-Harâc, İhtilâfu Ebî Hanîfe ve İbn Ebî Leylâ, Kitâbü'r-Red ale's-Siyeri'l-Evzâî, Kitâbü'l-Âsâr.*

---

[251] Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin b. Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, nşr. Şuayb el-Arnaut ve Ekrem el-Bûşî, Beyrut 1983, VIII, 38-41; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 19.

[252] Ebû Zehrâ, *Ebû Hanîfe*, s. 244.

[253] Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 19.

[254] Öğüt, Salim, "Ebû Yûsuf", *DİA*, X, s. 260-265.

[255] Koca, Ferhat, "Hanefi Mezhebinde Ebû Hanîfe ile Ebû Yûsuf ve Muhammed Arasındaki Hukuki Görüş Ayrılığı", *EKEV Akademi Dergisi*, s. 145.

[256] Koca, "Hanefi Mezhebinde Ebû Hanîfe ile Ebû Yûsuf ve Muhammed Arasındaki Hukuki Görüş Ayrılığı", *EKEV Akademi Dergisi*, s. 145.

[257] Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 21.

[258] Kallek, Cengiz, "Ebû Yûsuf'un İktisadî Görüşleri", *İslam Araştırmaları Dergisi*, sy. 1, s. 1-18.

[259] Öğüt, "Ebû Yusuf", *DİA*, X, 260-265.

ç. Ebû Suleyman el-Cûzcanî

Ebû Süleymân Mûsâ b. Süleymân el-Cûzcânî el-Bağdâdî (ö. 200/816), Belh'te doğup Bağdat'ta yetişti.[260] Ebû Yûsuf ve Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî'nin öğrencisidir.[261] Kendisi takva sahibi, rey yönü kuvvetli ve hadisçiler tarafından "sadûk" ismiyle nitelendirilmiştir.[262] Halife Me'mun zamanında kadılık teklifini reddetmiştir. Kuran mahlûk olduğu iddiasına şiddetle karşı çıkmiştir hatta bu fikri destekleyenlerin dinden çıkmış olduğunu zikretmiştir.[263] Kaynaklar çoğunda kendisine ait olan herhangi bir eser bulunmadığı, sadece Muhammed eş-Şeybânî'nin eserlerini rivayet ettiği belirtilirken bazılarında *es-Siyeru's-sağîr*, *Kitâbu's-salât*, *Kitâbu'r-rehn* gibi eserlere sahip olduğu kaydedilir.[264]

d. Hasan b. Ziyâd

Ebû Ali Hasan b. Ziyâd el-Ensârî el-Lü'lüî el-Kûfî (ö. 204/819).[265] Kûfe asıllı olup Bağdat'ta ikamet etti.[266] Ebû Hanîfe'nin öğrencilerdendir, onun vefatından sonra Züfer, Ebû Yûsuf, Ebû Hanîfe'nin oğlu Hammâd'dan fıkıh okudu.[267] Ebû Hanîfe'nin re'ylerini rivayetle meşhur olduğu gibi hadis rivayetiyle şöhret almıştır, fakat muhaddislerin çoğu onu sika ravilerden saymayıp rivayetlerini almazlar.[268] 194/810 yılında Kûfe'de kadılık görevinde bulunmuştur.[269]

Eserleri: *el-Mücerred, Edebü'l-kâdî, Kitâbü'l-Hisâl, Kitâbu Meâni'l-imân, Kitâbü'n-Nafakât, Kitâbü'l-Harâc, Kitâbü'l-Ferâiz, Kitâbü'l-Vesâyâ.*[270]

e. Şâfiî

Ebû Abdullâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs b. Osman b. Şâfi' b. Sâib eş-Şâfiî el-Kureşî (ö. 204/820). Büyük müctehid, Şâfiî mezhebinin kurucusudur. Ebû Hanife'nin vefat

---

[260] Şener, Abdulkadir, "Cûzcânî, Ebû Süleymân", *DİA*, VIII, s. 98.

[261] Şeybânî, *el-Asl*, nşr. Muhammed Boynukalın, Beyrut 2012, I, 88.

[262] Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ*, X, 194; Şeybânî, *el-Asl*, I, mkd., 88.

[263] Şeybânî, *el-Asl*, I, mkd., 90.

[264] Şener, "Cûzcânî, Ebû Süleymân", *DİA*, VIII, 98; Yıldız, *Tazmînât*, s. 61.

[265] Zehebî, *Nübelâ*, X, 194; Gözübenli, Beşir, "Hasan b. Ziyâd", *DİA*, XVI, 361-362.

[266] Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 28-29.

[267] Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 28-29.

[268] Ebû Zehrâ, *Ebû Hanîfe*, s. 246.

[269] Gözübenli, "Hasan b. Ziyâd", *DİA*, XVI, s. 361-362.

[270] Gözübenli, "Hasan b. Ziyâd", *DİA*, XVI, 361-362.

ettiği yıl 150 (767) hatta bir rivayette aynı gün Gazze'de doğmuştur.[271] Baba tarafından soyu Hz. Peygamber'in dördüncü kuşaktan dedesi Abdümenâf ile birleşir.[272] Yedi yaşına gelince Kurân'ı ezberledi. Mekke'deki Süfyan bin Uyeyne, Müslim bin Halid ez-Zenci, Fudayl b. İyâz, Abdülaziz b. Abdullah b. Ebû Seleme el-Mâcişûn, daha sonra İmam Mâlik b. Enes gibi âlimlerden ilim tahsili görmüştür. [273] Mekke ve Bağdat'ta bir süre ikamet edip orada ders vermiştir. Hayatının son dönemi Mısır Kahire'de geçmiştir. Mısır'da mezheb-i cedîd çerçevesindeki görüşlerini ifade ederken Şâfiî önceki görüşlerini yer yer terk edip yeni görüşlerini sahip olmuştur.[274] İmam Şafiî'nin öğrencileri arasında meşhur İslâm âlimler: Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855), İshak b. Râhûye (ö. 233/848), Ebû Sevr İbrahim b. Halid (ö. 240/854), Ebû İbrahim Muzenî (ö. 264/878).

Eserleri: *el-Ümm, er-Risâle, el-Müsned, Ahkâmü'l-Kur'an, İhtilâfu'l-hadîs, Cimâu'l-ilm, İhtilâfu Mâlik ve'ş-Şâfiî, Divânü'ş-Şâfiî, İhtilâfü'Irâkıyyeyn, er-Red alâ Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî, Siyeru'l-Evzâî.*

f. Halef b. Eyyub

Halef b. Eyyub el-Âmirî el-Belhî (ö. 205/820). Belh âlimlerden. Muhammed eş-Şeybânî ve Züfer'den ilim tahsili görmüştür.[275]Şahsiyeti ve eserleri hakkında fazla bilgi bulunmamaktadır.

g. İsâ b. Ebân

Ebû Mûsa İsâ b. Ebân b. Sadaka (ö. 221/836). Aslen Şiraz'ın güneydoğusunda bulunan Fesâ şehrinden olup Bağdat'ta yetişti.[276] İlk ilim tahsilini ehli-hadisten olan İsmail b. Ca'fer el-Ensârî, Huşeym b. Beşir ve diğer âlimlerden yaptı sonra Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'den fıkıh dersleri aldı.[277] Halife Mehdî (158-169) zamanında bir süre kadıaskerlik görevinde bulunup sonra Basra'ya kadı tayin edildi.[278]

Onun bilenen eserleri şunlardır: *el-Hucecü'l-kebîr, er-Red alâ Bişr el-Merîsî, İsbâtü'l-kıyas, İctihâdü'r-re'y, el-Câmi' fi'l-fıkh, en-Nevâdir.*[279]

---

[271] Aybakan, Bilal, *İmam Şafiî ve Fıkıh Düşüncesinin Mezhepleşmesi*, İstanbul 2007, s. 22.

[272] Aybakan, Bial, "Şâfiî", *DİA*, XXXVIII, s. 223.

[273] Aybakan, "Şâfiî", *DİA*, XXXVIII, 223-233.

[274] Aybakan, "Şâfiî", *DİA*, XXXVIII, 225.

[275] Kureşi, *el-Cevâhiru'l-mudiyye*, I, 231.

[276] Özen, Şükrü, "İsâ b. Ebân", *DİA*, XXII, s. 480-481.

[277] Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 30.

[278] Şeybânî, *el-Asl*, I, mkd., 22; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 30.

[279] Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 30.

ğ. Hassâf

Ebû Bekir Ahmed b. Ömer (Amr) b. Müheyr eş-Şeybânî el-Hassâf (ö. 261/875), Hasan b. Ziyad ve babasından ilmi tahsil görmüştür.[280] Hesap ve ferâiz ilimlerde çok kuvvetliydi, kendi zamanında Irak'taki önde gelen âlimlerindendir. Halife Mu'tez-Billâh döneminde kadılık görevinde bulunmuştur.[281] 261 yılında Bağdat'da vefat etti.

Eserleri: *Edebü'l-kâdi*, *Ahkâmü'l-vakf*, *Kitâbü'l-Hiyel*, *Kitâbü'n-Nafakât*, *Kitâbü'r-Rada'*.

h. Nusayr b. Yahya

Nusayr b. Yahya el-Belhî (ö. 268/881), Şeybanî'nin öğrencisi olan Süleyman el-Cüzcânî'den ilim almıştır. Bunu yanında Ebû Mutı' el-Hakem b. Abdullah el-Belhî ve Ebû Mukatil Hafs b. Müslim es-Semerkandî'den fıkıh öğrenmiştir. Ondan da Ebû Gıyas el-Belhî rivayette bulunmuştur. Hanefî fıkıh ve kelamının önde gelen temsilcilerindendir. Ebû Hanîfe'nin görüşlerini yaşadığı Belh'de yaymıştır.

ı. Muhammed b. Seleme

Ebu Abdullah Muhammed b. Seleme (ö. 278/891) Belh âlimlerindendir. Ebû Süleyman el-Cüzcânî ve Ebu Bekir el-İskâfî'den fıkıh ilmi görmüştür. İlim tahsil etmek makasadıyla farklı bölgelere seyahat yapmıştır. [282]

i. Kerhî

Ebü'l-Hasan Ubeydullah b. el-Hüseyin b. Dellâl el-Kerhî (ö. 340/952)[283]. Meşhur Hanefî müçtehitlerdendir. 260/874 yılında Kerh'te doğdu. Fıkhı el-Berdaî'den, hadisi, İsmail b. İshak ve Muhammed b. Abdullah el-Hadramî'den okudu.[284] Kendisi de eş-Şâşî, el-Cessâs, Ebû Hamid et-Taberî, Ebû Bekir ed-Dâmeğânî, Ebû Abdullah el-Basrî gibi Hanefî mezhebinde çok meşhur âlimleri yetiştirdi.[285] İlim dünyasında tesir bırakan Hanefî mezhebinin sistemleştirilmesinde önemli katkı bulunan Kerhî kaynaklarda ibadete, özellikle namaz ve oruca son derece düşkün, fakirliğe karşı sabırlı olduğunu nitelendirmiştir.[286]

---

[280] Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 33.

[281] Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 33.

[282] Kureşi, *el-Cevâhiru'l-mudiyye*, II, 56

[283] Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifin*, VI, 239.

[284] Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 40.

[285] Apaydın, Yunus, "Kerhî", XXV, 285-287; Özel, *Hanefî Fıkıh Âlimleri*, s. 40.

[286] Apaydın, "Kerhî", *DİA*, XXV, 285-287.

Eserleri: *el-Muhtasar, er-Risâle (el-Usûl), Şerhu'l-Câmii'l-kebir, Şerhu'l-Câmii's-sağîr.*

j. Muhammed b. el-Fazl

Ebû Bekir Muhammed b. el-Fazl (ö. 381/991). "el-Fazlî" ve "el-Kümârî" olarak da bilinmektedir.[287] Fıkıh literatüründe fetvalarına çokça atıf yapılmaktadır.

k. Ebû Ali en-Nesefî

EbûAli Hüseyyin b. Hıdr b. Muhammed en-Nesefî el-Feşîdiyzecî (ö.424/1033).[288] Hanefi fıkıh âlimi. Kûfe, Mekke, Hemedan, Merv ve Buhara'da birçok hocadan ders almıştır, kendisinden de Şemsüleimme el-Halvânî ders almıştır. Buhara'da kadılık yaptı, seksen yaşlarında Buhara'da da vefat ettmiştir.[289]

Eserleri: *el-Fetâvâ, el-Fevâid.*[290]

l. Şemsüleimme Halvânî

Ebû Muhammed Şemsüleimme Abdülazîz b. Ahmed el-Halvânî (ö. 452/1060), kendi zamanında Buhâra bölgedeki en önde gelen Hanefî âlimlerindendir. Ebû Ali Hüseyin b. Hıdr en-Nesefî'den fıkıh okudu.[291] Hanefî tabakatıyle ilgili tasnifte "mesailde müctehid" grubundan sayılmaktadır.[292] Onun talebelerinden en meşhur olanları: Şemsüleimme es-Serahsî, Fahru'l-İslâm Ebü'l-Usr el-Pezdevî ve kardeşi Ebü'l-Yüsr el-Pezdevî, Şemsüleimme Ebû Bekir Muhammed ez-Zerencerî'dir. [293]

Eserleri: *el-Mebsût, Sıfatu eşrâti's-sâa ve makâmati'l-kıyâme, Şerhu Edebi'l-Kâdî li Ebî Yusuf, Şerhu'l-Câmii'l-kebir, Şerhu's-siyeri'l-kebîr, el-Vâkıât.*[294]

m. Rüknü'l-İslâm Aliyyü's-Suğdî

Ebü'l-Hasan Rüknü'l-İslâm Ali b. Hüseyin b. Muhammed es-Suğdî (ö. 461/1068).[295] Semerkand'a bağlı Suğd köyünde doğdu. Hocaları arasında İbrahim b. Selm el-Buhârî'nin adı bilinmekte, Şemsüleimme el-Halvânî ile müzakerelerde de bulunduğu

---

[287] Kureşî, *el-Cevâhiru'l-mudiyye*, II, 107-108; Yıldız, *Tazmînât*, s. 49.

[288] Kureşî, *el-Cevâhiru'l-mudiyye*, II, 109.

[289] Özel, *Hanefi Fıkıh âlimleri*, s. 47.

[290] Özel, *Hanefi Fıkıh âlimleri*, s. 48.

[291] İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, s. 35; Kamil Şahin, "Halvânî", *DİA*, XV, s. 383.

[292] Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, s. 53.

[293] Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, s. 54.

[294] Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, s. 54.

[295] İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, s. 43.

kaydedilmektedir.[296]Buhara'da ikamet etti ve orada kadılık yaptı. Sonraki dönem Hanefi fetâvâ kitaplarında adı sıkça geçen Suğdî, Buhara'da vefat etti.[297]

n. Serahsî

Ebû Bekir Şemsü'l-Eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî (ö. 483/1090). Hanefî fakihlerinin en meşhurlarındandır. Bugün Türkmenistan ile İran sınırında Serahs beldesinde doğdu. Buhâra'da ilim tahsili gördü, onun ders aldığı büyük âlimlerden en önemlilerinden ikisi: Şemsüleimme el-Halvânî (ö. 448/1056) ve Ebü'l-Hasan Ali es-Su'dî (ö. 461/1069)'dir.[298] Serahsî ikinci Şemsüleimme lakabıyla meşhur olmuştur, bu lakabı taşıyan ilk kişi hocası Halvânî idi.[299] Batı Karahanlılar hakanı tarafından Uzcend'de atıldığı hapiste on beş yıl kaldı. Bu süre içerisinde talebelerine, gerek mahiyeti ve gerekse hacmi bakımından en geniş eserlerden birisi olan *el-Mebsût*'un çoğunu imla ettirmiştir.[300]

Onun bilinen eserleri şunlardır: *el-Mebsut, Usûlü's-Serahsî, Şerhu's-Siyeri'l-kebir, en-Nüket, Şerhu'l-Câmii's-sağîr* ve *Şerhu Muhtasari't- Tahâvî.*

o. Ebü'l-Yüsr el-Pezdevî

Sadrü'l-İslâm Ebü'l-Yüsr Muhammed b. Muhammed b. el-Hüseyn b. Abdilkerîm el-Pezdevî (ö. 493/1100). Hanefî fıkhının usûl ve fürû' sahasında büyük bir âlimdi. 421 yılında Türkistan'da Pezde şehrinde doğdu. Bazı kaynaklarda Şemsüleimme el-Halvânî, Ya'kûb b. Yûsuf b. Muhammed en-Nîsâbûrî gibi âlimler hocaları arasında zikredilir.[301] "Ebü'-Yüsr" diye meşhur olmasının sebebi, kardeş "Ebü'l-'Usr" el-Pezdevî'nin aksine eserleri kolay anlaşılır bir üslûp taşımasıdır.[302] Semerkand'da kâdı olarak birkaç sene görev yapmıştır.[303] Pezdevî'nin yetiştirdiği öğrenciler arasında Necmeddin en-Nesefî, Alâeddin es-Semerkandî, kendi oğlu Ebü'l-Meâlî Ahmed kaydedilmektedir.[304]

---

[296] Özel, *Hanefi Fıkıh âlimleri*, s. 55.

[297] Özel, *Hanefi Fıkıh âlimleri*, s. 55.

[298] Yıldız, Abdullah, *Büyük Türk-İslâm Hukuk Bilgini İmam Serahsî'nin Hayatı ve Sünnet Anlayışı*, Şanlıurfa 2001, s. 13; Serahsî, *el-Mebsût*, I, mkd. XXIII.

[299] Hamidullah, Muhammed, "Serahsî, Şemsüleimme", *DİA*, XXXVI, s. 544.

[300] Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, s. 59-60; Yıldız, *Büyük Türk-İslâm Hukuk Bilgini İmam Serahsî'nin Hayatı ve Sünnet Anlayışı*, s. 14.

[301] Aruçi, Muhammed, "Pezdevî, Ebü'l-Yüsr", *DİA*, XXXIV, İstanbul 2002, s. 266-267.

[302] Aruçi, "Pezdevî, Ebü'l-Yüsr", *DİA*, XXXIV, 266-267.

[303] Gölcük, Şerafeddin, "Türkistanli Bir Kelamcı: İmam Muhammed Pezdevî", *SÜİFD*, 1985, sy. 1., s. 1-8.

[304] Leknevi, *el-Fevâidu'l-behiyye*, s. 188.

Pezdevî'nin günümüze ulaşan iki eser vardır: *Usûlü'd-Dîn* (Süleymaniyye Ktp., Esad Efendi nr. 1262; Kayseri Ktp., Raşid Efendi nr. 516) ve *Kitâbun fîhi ma'rifetü'l-huceci'ş-şer'iyye* (Kahire 2003). Günümüze ulaşmayan fakat tabakat kitaplarında zikredilen onun Muhammed eş-Şeybânî'nin *el-Câmiu's-sağîr*'ine ta'lik yaptığı, *Vâkıat* ve *el-Mebsût* isimli eserlerinin de olduğu belirtilmektedir.[305]

ö. Fahrü'l-İslâm Ebü'l-Usr el-Pezdevî

Ebü'l-Hasen Fahrü'l-İslâm Ali b. Muhammed b. el-Hüseyin b. Abdilkerim el-Pezdevî (ö. 482/1089)[306] Hanefî Mezhebi'nin büyük âlimlerindendir. Aynı aileden yetişen iki hukukçudan biridir ("Ebü'l-Usr" ve "Ebü'l-Yüsr"). Babasından ve Mâtürîdî'nin öğrencisi olan dedesinden hadis rivayet ettiğine göre Pezdevi ilk ilim tahsilini babasından görmüştür.[307] En önemli hocası ise Şemsüleimme el-Halvânî'dir. [308] Eserlerinin zor anlaşılması sebebiyle "Ebu'l-Usr" lakabıyla bilinir. Buhara'da ders vermiş ve Semerkand'da kadılık görevinde bulunmuştur.[309] Hanefi âlimlerine dair tabakat tasnifinde "mesâilde müctehid" grubunda gösterilmiştir.[310]

Eserleri: *Şerhu'l-Câmi'i's-Sağîr* (Süleymaniyye Ktp., Cârullah Efendi nr. 605, 662; Feyzullah Efendi nr. 753). *Usûlü'l-Pezdevî* (İstanbul 1307; Kahire 1929; Beyrut 1997). *Şerhu'z-Ziyâdât* (Fâtih nr. 1665). *Kitabü'l-Mebsût lî Fetâvâ* (Beyazit Devlet Ktp.,Veliyüddin Efendi nr. 1454). *Şerhu'l-Fıkhi'l-ekber* (Manisa İl Ktp., nr. 963).[311]

p. Zerencerî

Ebü'l-Fadl Şemsü'leimme Bekir b. Muhammed b. Ali el-Ensârî el-Hazrecî ez-Zerencerî el-Buhârî (ö. 512/1118). Sahabi Câbir b. Abdullah soyundan olup Buhara çevresindeki Zerencer köyünde doğdu. [312] Serahsî'den fıkıh okudu, daha sonra Şemsüleimme el-Halvânî ve İbrâhim b. Ali et-Tâberî'den ders aldı, memleketinde "Küçük Ebû Hanîfe" diye anılırdı.[313]

---

[305] Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, I, 165; Selim Özarslan, *Pezdevî'nin Kelami Görüşleri*, Ankara 2010, s. 11.

[306] Bedir, Murteza ve Koca, Ferhat, "Pezdevî, Ebü'l-Usr", *DİA*, XXXIV, s. 264-266.

[307] Bedir ve Koca, "Pezdevî, Ebü'l-Usr", *DİA*, XXXIV, 264-266.

[308] Bedir ve Koca, "Pezdevî, Ebü'l-Usr", *DİA*, XXXIV, 264-266.

[309] Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, s. 57.

[310] Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, s. 57.

[311] Âlim b. Alâ, *Tatarhâniye*, I, 59; Özel, *Hanefi fıkıh Âlimleri*, s. 57; Yıldız, *Tazminât*, s. 49; Kavakçı, Yusuf Ziya, *XI. ve XII. asırlarda Karhanlılar devrinde Mâverâünnehir İslam hukukçuları*, Ankara 1976, s. 49.

[312] Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, s. 62.

[313] Özel, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, s. 62.

r. Kâdî Cemaleddîn

el-Kâdî Cemaleddîn Hamid b. Muhammed b. Ahmed b. Abdurrahman b. İshak er-Riğdemûnî (ö. 518'den sonra)[314], Mâverâünnehir âlimlerindendir. Fıkıh ilmini babası Muhammed er-Riğdemûnî (ö. 518/1124) ve dedesi el-Kâdî el-Cemal'den (ö. 493/1099) tahsil etmiştir. [315]Kaynaklarda ona nisbet edilen *el-Mehâdir ve'ş-şurût* isminde tek eser tespit edilmiştir.[316]

s. Ebû Nasr es-Semerkandî

Hâkim Ebû Nasr Ahmed b. Muhammed es-Semerkandî (ö. 550/1155).[317] Bu zat hakkında fazla bilgi bulunamamıştır.

ş. Ebû Bekir el-Belhî

Ebû Bekir b. Ahmed b. Ali el-Belhî (ö. 553/1158) yılında Dımaşk'ta vefat etmiştir. *Şerhu'l-Câmi'i's-sağîr* adlı eseri bulunmaktadır.[318]

t. Ali b. Ahmed er-Râzî

Ebü'l-Hasan Hüsamüddin Ali b. Ahmed b. Mekkî er-Râzî (ö. 598/1201).[319] Hanefi fıkıh âlimi. Dimaşk'ta Sâdiriyye medresesinde, Hâlep'te Nûriyye medresesinde ders vermiştir.[320]

Eserleri: *Tekmiletü'l-Kûdûrî, Hulâsatü'd-delâil f'i tenkîhi'l-mesâil.*

u. Zahiruddin el-Merginânî

Zahirîruddin Hasan b. Ali b. Abdulaziz el-Merginânî (ö. 600/1203) Fergâna bölgesindeki Merginân şehrinde doğdu.[321] Fıkıh ilmini Burhanuddin Abdülaziz b. Ömer b. Maze, Mahmud el-Uzcendî ve el-Hasen el-Kusenî'den tahsil etmiştir.[322]Zahiruddin el-Merginânî fıkıhçı ve muhaddis olarak tanınan bir zattır.

---

[314] Yıldız, *Tazmînât*, s. 84.

[315] Kavakçı, *Mâverâünnehir İslâm Hukukçuları*, s. 154.

[316] Kavakçı, *Mâverâünnehir İslâm Hukukçuları*, s. 154; Yıldız, *Tazmînât*, s. 84-85.

[317] Kehhâle, *Mu'cemu'l-müellifîn*, II, 109.

[318] İbn Kutluboğa, *Tâcü't-terâcim*, I, 29; Yıldız, *Tazmînât*, s. 88.

[319] Çelebi, *Keşfü'z-zünûn*, II, 1223.

[320] Özel, *Hanefi Fıkıh âlimleri*, s. 93.

[321] Leknevi, *el-Fevâidü'l-behiyye*, s. 108.

[322] Kavakçı, *Mâverâünnehir İslâm Hukukçuları*, s. 139-140.

Eserleri: *el-Fetâvâ'z-Zahîriyye, el-Fevâid, eş-Şurût ve's-sicillât* ve *Kitâbu'l-akdiyye*.[323]

ü. Sığnâkî

Husâmüddin Hüseyin (Hasan) b. Ali b. Haccâc el-Buhârî es-Sığnâkî (ö. 714/1314). Doğum yeri hakkında net bilgi bulunmamaktadır, ancak Sığnâk şehrine nisbet edilmesi onun bu şehirden olduğunu büyük ihtimalle göstermektedir.[324]

Eserleri: *Edebü'l-kâdî, Ahkâmu'l-vakf, Kitâbü'l-Hiyel, Kitâbu'n-Nefekât, Kitâbü'l-Harâc, eş-Şurûtu'l-kebîr, eş-Şurût's-sağîr, el-Menâsik, er-Radâ, el-Mehâdir ve's-sicillât.*

C. KAYNAKLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

el-Müntehab, Muhammed eş-Şeybânî'den başlayarak hemen hemen her dönemde yazılmış eserleri kaynak olarak kullanmıştır. Özellikle beşinci ve altıncı asırlarda yazılan eserlere daha ağırlık verdiği dikkat çekmektedir. Eserlerin telif türlerine bakıldığında en çok fetva kitapları olduğu görülmekteyse de fıkıh usulü kitapları dışında hemen hemen her türden esere başvurulduğunu söyleyebiliriz.

Hem eserin tamamında hem de tez konusu olarak seçilen bölümlerde en çok atıfta bulunulan kaynaklardan olan *el-Mühîtu'l-Burhânî* müellif tarafından çokça zikredildiği için sadece 'mim' harfi ile işaretlenmiştir. Kaynak olarak kullanılan eserlerin tamamı Hanefî mezhebi literatüründen seçilmiştir. Ayrıca müellif incelenen meselelerde Hanefî âlimlerinin görüşlerini nakletmiş, nadiren İmam Şafii'nin görüşlerine de yer vermiştir.[325] Bir mesele hakkında Hanefi mezhebindeki farklı görüşlere yer verdikten sonra tercih edilen görüşü belirtmiştir.

Şunu da özellikle belirtmek gerekir: *el-Müntehab*, *el-Fetâva't-Tatarhâniyye*'den seçmelerde bulunduğu için zikredilen kaynakların tamamı orada geçmektedir. Şu kadar var ki bazı yerlerde metin aynı olmakla birlikte, metne kaynaklık ettiği belirtilen eser farklılık arz etmetkedir. *Tatarhâniyye*'nin "Kitabü'l-Büyû'" başlığının dördüncü bölümünde *Kudûrî*'ye atıfta bulunulurken, *el-Müntehab*'ta aynı bölümde aynı metin verilmekte fakat Ebû Leys es-Semerkandî'nin *el-Fetâvâ*'sı kaynak olarak gösterilmektedir *Tatarhâniyye*'nin "Kitabü'l-Büyû'" başlığının sekizinci bölümünde *ez-Zehîre*'ye atıfta bulunulurken, *el-Müntehab*'ta aynı metin *Hâniyye*'den[326] nakledilmiştir. Yine *Tatarhâniyye*'nin "Kitabü'l-

---

[323] Yıldız, *Tazmînât*, s. 75.

[324] Yaran, Rahmi, "Sığnâkî", *DİA*, XXXVII, s. 164-166.

[325] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 130a, 166a.

[326] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 129a.

İcârât" kısmının birinci bölümünde *Attâbiyye*'den aktarılan ifadeler, *el-Müntehab*'ta *Gıyâsiyye*'den;[327] *Tatarhâniyye*'nin "Kitabü'l-İcârât" kısmının on beşinci bölümünde *Muhît*'ten alıntılanan metin, *el-Müntehab*'ta *Hânîyye*'den;[328] *Tatarhâniyye*'nin "Kitabü'l-İcârât" kısmının *Attâbiyye*'den aktarılan metin, *el-Müntehab*'da *Hâniyye*'den[329], *Tatarhâniyye*'nin "Kitabü'l-İcârât" kısmının on yedinci bölümünde Sadrüşehid'in *Kübra*'sından alınan metin, *el-Müntehab*'ta *'Uyûn*'dan[330] nakledilmiştir.

Bu eserlerin yazıldığı coğrafyalara bakılırsa çoğu Maverâünnehir âlimlerinin kaleme aldığı eserler olduğu görülür. *el-Müntehab*'da en çok atıfta bulunan üç kaynak: *el-Mühîtu'l-Burhânî*', *Fetâvâ-yı Hâniyye* ve *Fetâvâ-yı Attâbiyye* hepsi Maverâünnehir âlimleri tarafından kaleme alınmıştır. Başta Buhâra ve Semerkant olmak üzere Maverâünnehir bölgesinde önemli kültürel ve ilmi gelişme meydana geldi, orada yetişen pek çok âlim İslam dünyasında bilim ve kültürün gelişmesine ciddi katkılarda bulundu. Mühaddis Buhârî (ö. 256/870) ve Dârimî (ö. 255/869), müfessir Dahhak b. Müzahim (ö. 105/723), kelamcı Matürîdî (ö. 333/944), fakih Ebü'l-Leys es-Semerkândî (ö. 373/983) bunlardan sadece birkaç örnektir. *Fetâva't-Tatarhâniyye*'de muhakkik Ahmet Şebir el-Kâsimî'nin tespitine göre yüzotuz kadar kaynağa atıfta bulunulmaktadır, *el-Müntehab*'ın Kitâbü'l-Büyû' ve Kitâbü'l-İcârât'ta kırk üç esere ve yirmi altı âlimin görüşüne atıf yapılmıştır. *el-Müntehab*'da Hanefi mezhebinin üçüncü tabakasına mensup fakihler tarafından Ebû Hanife ve talebelerine ait olup Muhammed eş-Şeybânî'nin telif ettiği başlıca metinlerde yer almamış görüşleri bir araya getirmek amacıyla kaleme alınan Nevâdir türü kitaplardan da faydalanılmıştır. *Nevâdirü Muallâ, Nevâdirü İbn Semâa, Nevâdirü Bişr, Nevâdirü İbrâhim b. Rüstem, Nevâdirü Hişam*'dir.[331] Nitekim *el-Müntehab*'ın kaynak eserlerine bir göz attığımızda ondördüncü asra kadar Hanefi mezhebi füru' fıkıh sahasında yazılmış olan önemli eserlerin çoğu bu kitapta kullanılmış olduğunu söyleyebiliriz.

---

[327] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 163b.

[328] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 167b.

[329] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 167b.

[330] Halebî, *el-Müntehab*, vr. 167a.

[331] Kaya, Eyyüp Sayid, "Nâdirü'r-rivâye", *DİA*, XXXII, s. 278-280.

İKİNCİ BÖLÜM:

el-MÜLTEKÂ ile el-MÜNTEHAB'IN BÜYÛ‘ ve İCÂRÂT BÖLÜMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

I. *el-MÜLTEKÂ*'DA "BÜYÛ'" VE "İCÂRÂT" BÖLÜMLERİNDE İŞLENEN KONULARIN BAŞLIKLAR HALİNDE TANITIMI

A. KİTÂBÜ'L-BÜYÛ'

1. Alış-verişin şer'i târifi
2. İcap ve kabul sigası
3. Teâti ile alış-veriş
4. Akit meclisinin birliği
5. Bey'in sıhhat şartları
6. Satılan Malına Tabi Olan Ve Olmayan Şeyle
7. Muhayyerlikler Bâbı
   a. Şart muhayyerliği
   b. Ta'yin muhayyerliği
   c. Vasıf muhayyerliği
   d. Kusur Muhayyerliği
8. Batıl ve Fâsit Alış-Veriş
9. Fâsit Alış-Verişin Hükmü
10. İkâle (Satışı Bozma)
11. Murâbaha, Tevliye ve Vedia Türü Alış-Verişler
12. Pazarlık yapıldıktan sonra satılan malın teslim alınmadan önce satılması
13. Faiz
14. Satılan Şeye Giren Bazı Haklar
15. İstihkakın (Hak İsteme) Hükümlerinin Açıklanması
16. Selem Akdi
17. İstisna' Akdi
18. Çeşitli Meseleler

B. KİTÂBÜ'L-İCÂRE

1. İcârenin tarifi

2. İcâre'de ileri sürülen şartları

3. Kiralanması Caiz Olan Ve Caiz Olmayan Seyler

4. Fasit Kiralama

5. Ecîr-i Hâs ve Ecîr-i Âmm

6. Çeşitli meseleler

II. *el-MÜLTEKÂ* İLE *el-MÜNTEHAB*'IN "BÜYÛ'" ve "İCÂRÂT" BÖLÜMLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

İki eserin karşılaştırılması esnasında öncelikle İbrahim el-Halebî'nin *el-Mültekâ* adlı eserinde konuyu nasıl ele aldığı kısaca tasvir edilmiş, ardından ilgili bölümün tercümesi *el-Müntehab*'dan verilmiştir. *el-Mültekâ*'da yer almayan başlıklarda ise doğrudan *el-Müntehab*'daki ifade sunulmuştur.

A. KİTÂBÜ'L-BÜYÛ'

1. Alış-Verişin Şer'i Târifi

el-Mültekâ muhtasar bir fıkıh kitabı olması sebebiyle daha sistematik bir anlatım tarzına sahiptir ve hemen her bölümde olduğu gibi Kitabü'l-büyû' bölümünde de öncelikle ele alınan konunun Şer'î tarifi yapılmıştır. *el-Müntehab* ise bir fetva kitabı olduğu için konuya tarif ile değil doğrudan meseleler ile başlamıştır. Bu sebeple *el-Müntehab*'da alış-verişin tarifi yer almamaktadır.

2. İcap ve Kabul Sigası

el-Mültekâ'da alış-verişin tarifinden hemen sonra alışverişte kullanılan icap ve kabul sigalarıyla alakalı hükümlere yer verilmiştir. *el-Müntehab*'da da ilk zikredilen konular genellikle icap ve kabulle alakalıdır. Burada göze çarpan en önemli nokta, tüm muhtasar metinlerde icap ve kabulün mazi sığasıyla olması gerektiği söylenirken *el-Müntehab*'da daha çok bu kuralın bir istisnası gibi gözüken meselelere yer verilmiş olmasıdır. Kitapta icap ve kabul sığasıyla alakalı olarak yer alan meseleler şunlardır:

"**Muhît**: Bişr, Ebû Yûsuf'tan naklettiğine göre; (bir kimse diğerine) "Bu kölem, eğer hoşuna giderse bin dirheme senindir" deyip diğer "Hoşuma gitti" cevabını verirse bu bir alış-veriş olur. Aynı şekilde, satıcı "...sana uygun gelirse, senindir" deyip müşteri "Uygun geldi" cevabını verirse bu alış-veriş de sahihtir. Satıcı "...eğer istersen veya seversen" der, müşteri ise "İstedim" veya "Sevdim" cevabını verirse alış-veriş akdi gerçekleşir.

Satıcı müşteriye "Bu elbisenin fiyatı olarak şu kadar dirhem verirsen, ben onu sana sattım" derse ve müşteri bu parayı o mecliste verirse, bu alış-veriş akdi İstihsânen geçerli olur."[332]

3. Teati İle Yapılan Alış-Veriş

Mültekâ'da değerli-değersiz tüm mallarda teati ile yapılan alış-verişin meşruyeti zikredilmiş ama örneklerine yer verilmemiştir. *el-Müntehab*'da ise teati ile yapılan alış-verişin şeklini yansıtan şu meselelere yer verilmiştir:

"**Muhît**: Serahsî [ö.483/1090] *Kitabü'l-İstihsân*'da şöyle der: Satıcı diğer bir kimseye: "Bir dirhem karşılığında bu yemeği ye" der, müşteri de onu yerse, bu bir alış-veriş akdi olur.

Zahîre: Satıcı" Sana sattım", dedikten sonra, müşterinin yemesi veya giymesi alış-verişi kabul etmektir."[333]

4. Akit Meclisinin Birliği

Mültekâ'da icap ve kabulün aynı mecliste olması gerektiği zikredilmiştir. *el-Müntehab*'ta akit meclisiyle alakalı özel bir başlık bulunmamakla birlikte kitabu'l-büyû'un giriş kısmında içinde akit meclisiyle alakalı meselelerin de yer aldığı şu konulara yer verilmiştir:

"**Zahirîyye**: Satıcı müşteriye: "Bunu bin dirhem karşılığında sana sattım" dese ve müşteri kabul etse, sonra bu mecliste ya da diğer bir mecliste satıcı "Sana yüz dinar karşılığında bunu sattım", müşteri de "Kabul ettim" derse, bu ikinci akit gerçekleşir, birincisi ise fesh olur. Eğer, bedel aynı cinsten, fakat farklı olursa alış-veriş yine ikinci akit üzerinden gerçekleşir. Satıcı "Bunu sana bin dirheme sattım, on dirhemini de hibe ettim" dese, müşteri de "Satın aldım" cevabını verse, alış-veriş sahih olmaz. Fakat satıcı malı belli bir fiyata satıp, sonra alacağı bedeli müşteriye hibe etse veya sadaka olarak verse, alış-veriş sahih olur. Fiyatı söylemeden satılan malı müşteri kabzettiğinde Ebû Yûsuf ve Muhammed [eş-Şeybânî]'ye göre mülkiyet sabit olur. Satıcı "Bedelsiz sattım" derse, müşteri kabzetse bile mala (mebi'e) malik olamaz.

Fetâvây-i-Asl: Satıcı müşteriye "Bunu bin dirheme sana sattım ve bu bin dirhemi sana hibe ettim" der ve müşteri "Satın aldım" derse, alış-veriş sahih olur, fakat ibra geçerli olmaz. Zira malın bedeli henüz (müşterinin zimmetinde) sabit olmamıştır.

---

[332] Halebî, *el-Muntehab*, vr. 126b.

[333] Halebî, *el-Muntehab*, vr. 126b.

Muhît: Şeyhülislâm [Ebu Bekir Ahmed b. Mansur el-İsbicâbî] [ö.480/1087] *Şerhu'l-Câmi'*inin[334] ikinci bölümünde şöyle der: Malı satan kişi otururken (icapta bulunsa), sonra ayağa kalkar ve yerinden ayrılmadan müşteri kabul ederse, bu kabul sahih olur.

Muhît: İki kişi yürürken, biri diğerine "Sattım" dese, diğeri de bir-iki adım attıktan sonra kabul etse, bazı yerlerde (kitaplarda) bunu zahir rivayete göre caiz olmadığını gördüm. Bir rivayette ise caizdir.

Sirâciyye: Alıcı ve satıcı, yürürken alış-veriş akdi yapmaya çalışırlarsa; ister her ikisi de yaya; ister ikisi bir hayvana binmiş; ister, her biri ayrı ayrı hayvanlara binmiş olsunlar; kabul sözünün icap sözüne bitişik olması halinde, akit tamam olur. Sözler fasılalı olursa, bu fasıla az bile olsa akitleri sahih olmaz.

Yenâbi': Müşteri ve satıcı, ikisi de durmakta iken biri icapta bulunur; sonra yürürler veya kabulden önce birisi yürürse, icap geçersiz olur ve bu alış-veriş bundan sonra diğerinin kabul etmesiyle sahih olmaz.

Zahîre: Bir kimse birinin malını alıp: "Bunu götürüyorum, beğenirsem satın alacağım" der ve malı götürür, sonra da (müşterinin hukuka aykırı bir fiili olmadan) bu mal telef olursa tazmin etmesi gerekmez. Ancak: "Beğenirsem on dirheme aldım" demiş olsa ve malı telef olsaydı, müşteri malın kıymetini tazmin eder.

Nisâb: Fetva da buna göredir.

Hâniyye: Mal satan biri diğer birine "Al bak" der, diğeri de ona bakmak için alır ve bu mal elinde telef olursa, (malın kıymetini) tazmin etmesi gerekmez; fakat diğeri baktıktan sonra "Kaça satarsın ?" diye sorarsa, (mal telef olduğunda) tazmin eder. Fakat sahih olan görüş -mal sahibi fiyatı söylemiş olsa da olmasa da- tazmin etmesi gerektiğini şeklindedir.

Yetîme: Ali b. Ahmed'e [er-Râzî] [ö.598/1201] "Tellal bir malı kumaşçı dükkânına getirip ona "Bu mal bir dinardır" der ve kumaşçı "Bırak onu" dedikten sonra, tellal malı bırakır fakat onun bedelini almayıp hemen çıksa. Bu durumda bey' akdi yapılmış sayılır mı? diye sorulmuş. O da "Bu halde alış-veriş akdi istihsânen tamamlanmıştır" cevabını vermiştir.

Tecnîsü'n-Nâsırî: Tellal elinde kaybolan kumaşı (hukuka aykırı bir fiili olmadıkça) tazmin etmez.

---

[334] *Şerhu'l-Câmi'l-kebîr.*

Muhît: Bir kimse diğerine "Halk, şu üzüm bağını, iki bin dirheme satın alıyor, neden satmıyorsun?" dediğinde, bu şahıs "Sana bin dirheme sattım" der, diğeri de "Satın aldım" derse, bunlar "hezl[335]/latife" yolu ile söylenmemişse, bu alış-veriş sahih olur. Eğer sözün ciddi mi, latife mi olduğu hususunda ihtilaf çıkarsa; bu durumda-"Bin dirheme sattım sözümle ben bu adamın sözünü reddetmek için latife yaptım" diyen satıcının sözü geçerli olur.

Hâniyye: Bir adam kasaba "Bu etten bir dirhemlik tart" der ve (kasap) da onu tartarsa; *Nevâdir*'de Ebû Yûsuf'tan rivâyet edildiğine göre o "Bunun bey' olmadığını düşünüyorum, tart diyen kişi eti almayabilir, eğer 'Etin şurasından tart' derse eti almamazlık edemez" demiştir."[336]

5. Bedeline Karşılık Satılan Malın Hapsedilmesi (Hapis Hakkı)[337]

el-Müntehab'da alış-veriş akdinin oluşturulmasıyla alakalı olarak zikredilen meselelerden sonra kitabın aslı olan *Tatarhaniye*'nin dördüncü faslında yer alan "malın hapsedilmesi" konusuna geçilmiştir. *el-Mültekâ*'da ise malın hapis hakkıyla alakalı bir başlık veya mesele bulunmamaktadır. *el-Müntehab*'da "malı hapis hakkı" başlığı altında zikredilen meseleler şunlardır:

"**Muhît**: Satılan şeyin bedeli yerine, müşteri rehin bıraksa veya biri kefil olsa satıcının hapis hakkı düşmez. Müşteri başkasındaki bir alacağını malın bedeline karşılık olarak satıcıya havale etse, satıcının hapis hakkı iptal olmaz, eğer satıcı alacaklılarından birini müşteriye havale ederse, bu durumda hapis hakkı kalmaz.

Fetâvâ: Ancak müşteri, satıcıyı bir başka şahsa havale ederse, bu durumda satıcının, hapis hakkı kalmaz. Bu, Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göredir. Muhammed [eş-Şeybânî] şöyle der: "Eğer müşteri satıcıyı havale ederse satıcının hapis hakkı düşmez, ancak satıcı bir başkasını (müşteriye) havale ederse hapis hakkı düşer."[338]

---

[335] Hezl: Sözün anlamını ve hükmünü kast etmemekle gerçekleşen ve iç irade ile beyan arasında kasıtlı uygunsuzluk durumunu doğuran ciddiyetsizlik anlamında İslam hukuku terimi (bk. Yunus Apaydın,"Hezl", *DİA*, XVII, s. 306-311).

[336] Halebî, *el-Muntehab*, vr. 127a.

[337] Hapis hakkı: Ayn borçlusunun deyn niteliğindeki alacağını elde edinceye kadar ifadan kaçınması anlamında İslam hukuku terimi (bk. Bilal Aybakan, "Hapis Hakkı", *DİA*, XVI, s. 65-67).

[338] Halebî, *el-Muntehab*, vr. 127a.

6. Satılan Malın Teslim Edilmesi

Mülteka'da satılan malın hangi halde teslim edilmiş sayılacağı konusuyla alakalı bir hüküm bulunmazken, *el-Müntehab*'da yine dördüncü faslın altında satılan malın teslimiyle alakalı şu konulara yer verilmiştir:

"Mecmûu'n-Nevâzil: Bir köylüden bir kap satın alan kişi ona: "Bu kabı evime kadar götür" deyip mal yolda düşüp telef olduğunda, eğer müşteri malı henüz kabzetmiş değilse, mal satıcının mülkünden telef olmuş sayılır.

İbâne: Bir kimse odun satın alır ve satıcıyla birlikte eve giderlerken birisi satıcıdan odunları gasp ettiğinde, satıcının mülkünden gasp etmiş sayılır. Zira satıcının bu odunları müşterinin evine teslim etmesi gerekiyordu. Kişi satın aldığı cariyeyi teslim almadan önce başka biriyle evlendirirse kıyasa göre bu kişi sırf nikâh akdiyle bu cariyeyi teslim almış sayılır. Bu Ebû Yûsuf'tan da rivayet edilmiştir. İstihsâna göre ise kocası onunla (cariye ile) cinsel ilişkiye girmedikçe kişi cariyeyi teslim almış sayılmaz.

Müntekâ: Bir kimse, bir cariye satın alıp, onu teslim almadan önce evlendirir ve bu cariye kocası ile cima etmeden ölürse; bu satış bozulmuş olur ve bu cariye satıcının malı olarak ölmüş olur. Kocasındaki mehir hakkı ise müşterinin olur.

Zâhiriyye: Bir kimse iki köle satın alır ve bunları teslim almadan önce kölelerden biri, diğerini öldürürse, bu durumda müşteri muhayyerdir. İsterse kalan köleyi tam fiyatla alır, isterse terk edip almaz. Bu iki kölenin yerinde iki koç olursa (onları teslim almadan önce), bu koçlardan biri diğerini boynuzlayıp öldürürse (müşteri muhayyer olur); isterse geriye kalan koçu bedelini vererek alabilir.

Velvâliciyye: Birisi bir cariye satın alıp bedelini ödemeden onunla cima eder, satıcı cariyeyi vermez ve cariye onun yanında ölürse, bu müşterinin 'ukr[339] vermeyeceği konusunda ittifak vardır. Tercih edilen (görüş) de budur.

Muhît: Mutlak alışverişte asıl olan, mebi'i (satılan şeyi) müşteriye teslim etmektir. Satılan şeyi, satın alan şahsa, akdin yapıldığı yerde teslim etmek şart değildir. Mesela, şehirde bulunan bir kimse, köyde olan buğdayı satın alırsa, bizim âlimlerimize göre bu buğdayı şehirde değil köyde teslim alır. Bazılarına göre ise satılan şeyi akit yapıldığı sırasında teslim etmek gerekir.

---

[339] 'Ukr: Kısırlık. Mehir. Daha çok mehr-i misil ve kendisine şüphe ile yaklaşılan kadına, mehrine muadil olarak verilen tazminat anlamında kullanılır. Yine gasp yoluyla vukubulan tecavüzden dolayı diyet namına verilen bedelidir. Cariyenin ukru, güzellikte dengi olan bir kadının mehri kadardır (bk. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 585).

İbn Semâa'nın Muhammed [eş-Şeybânî]'den naklettiğine göre hurmayı henüz toplanmadan, ağaç üzerinde satılırsa, bu durumda toplanması müşteriye ait olur.

Müntekâ: Bir kimse, gemide bulunan buğdayı satın alırsa, onu gemiden çıkartmak kendisine (yani müşteriye) aittir. Bir kimse, başağındaki buğdayı satın alırsa, onu harman etmek sürüp savurarak samanından ayırmak satıcıya aittir. Bir kimse ölçülmemiş buğdayı satın alırsa; onu ölçmek de satıcıya aittir. Keza bu buğdayı müşterinin çuvalına dökmek de satıcıya aittir.

Zahîre: Bu buğdayı, müşterinin çuvalına dökmek de örfe göre satıcıya aittir.

Velvâliciyye: Bir ev satın alan kimse, satıcıdan bu satış hususunda bir senet ister, o da bu senedi yazmaktan kaçınırsa, bu hususta zorlanamaz. Ancak müşteri bu senedi kendisi masraf ederek yazdırır ve satıcıya 'şahit göstermesini' teklif ettiği halde o bundan da kaçınırsa, bu satıcıya iki şahit göstermesi hususunda emir verilir. Tercih edilen budur çünkü müşteri şahide muhtaçtır. Fakat müşteri iki şahit getirir ve onlar bu alış-verişe şahit olurlarsa, bu durumda satıcının şahit aramasına ihtiyaç kalmadığı gibi şahit getirmesi teklif dahi edilmez. Satıcı bundan da kaçınırsa, müşteri bu durumu hâkime bildirir. Satıcı hâkimin huzurunda evi sattığını ikrar ederse, bir senet yazılır. Çünkü senet sünnettir, *Muhît*'te böyledir. Keza, satıcı eski senedi vermesi için zorlanmaz. Ancak onun iptal etmek için satıcıya o senedi getirmesi söylenir. Aksi takdirde, bu eski senet satıcının elinde bir delil olur, *Fetâvây-i Suğra*'da böyledir.

Sirâciyye: Müşteri: "Bunu bu kesede bulunan dirhemlerle satın aldım" demiş ve satıcı kabul edip malı sattıktan sonra kese içindeki parayı bu bölgede kullanılan paralardan farklı bulursa o zaman bu bölgenin parasını müşteriden talep edebilir.

Hâniyye: Eğer bu kesedeki parası yerli ise akit caizdir ve satıcının muhayyerliği fesh olur. Buna rağmen müşteri "Bu testideki parayla bu cariyeyi satın aldım" demiş, satıcı da kabul edip bu testi içindeki dirhemleri görmüşse muhayyerlik hakkı bulunur. Çünkü kesedeki paranın miktarı dışardan belli olabilir, testideki ise içine bakmadan belli olmaz. Bundan dolayı ikinci meselede satıcı muhayyerlik hakkına sahiptir ve buna "hıyaru'r-rü'ye" değil "hıyarü'l-kemmiyyet"[340] denilir.

Bin dirhem karşılığında satılan cariyeyi bir müşteri satın almıştır ve bedelini bin dirhem kastıyla bir kese içinde satıcıya vermiştir. Bu keseyi alıp satıcı evine döndükten

---

[340] Hıyarü'l-kemmiyyet: Miktarı öğrenme ile sabit olan muhayyerlik (bk. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 195).

sonra kesede dirhem yerine dinar bulmuş ve bu dinarları müşteriye geri vermek için onları alıp yola çıkmıştır. Eğer yolda bu para telef olursa satıcı zamin etmeyecek."[341]

7. Açık Olarak Söylenmeden Alış-Verişe Girip Girmeyen Şeyler

Müellif bu konuyu farklı örnekleriyle birlikte hem *el-Mültekâ* hem de *el-Müntehab*'da ele almıştır. Hanefi mezhebinin bu konuda örf ve âdete dayanan prensipleri ve hükümleri her iki eserde de görülmektedir. Ancak dikkat çeken nokta *el-Mültekâ*'daki meseleler, bir mesele hariç, sadece arazi üzerindeki ekinler, ağaçlar üzerindeki meyveler ve üzerinde ağaç bulunan araziyle alakalı iken *el-Müntehab* dâr ve ev satışında ona tabi olan ve olmayan şeylerden bahsetmiştir:

"**Hâniyye**: Komşunun dârından[342] geçen bir geçiş yolu ve suyolu (mesil) bulunan bir dar sahibi, darını sattığında bu satış haklarıyla birlikte sattığını ifade etmez. Az-çok bütün haklarıyla sattığını söylemezse, komşunun dârında olan geçiş yolu ve suyolu *el-Asl* rivayetine göre satışa dâhil olmaz.

Nevâdiru İbn Semâa: Suyolu satışa dâhil olur.

Hasan b. Ziyâd [ö.204/819] şöyle der: "Dârı içindeki az-çok her şeyle sattım" der de "ondan olan her şeyle sattım" demez ise, köleler ve cariyeler, bir de orada bulunan hayvanlar satışa dâhil olur, fakat hürler satışa dâhil olmaz. Züfer [ö.158/775] der ki: Bu satışa hürler de dâhil olduğu için bu akit fasit olur. Eğer "O yerden olan her şeyi sattım" derse hürler dâhil olmaz. Hişâm'ın rivayetine göre bunların hiç biri satışa dâhil olmaz. Bir dârı "Tüm haklarıyla satın aldım" demeden satın alan kişi eğer o dârın yolu yoksa Nâtıfî'nin [ö.446/1054] zikrettiğine göre tercih hakkına sahiptir, ister alır, ister almaz.

Fetâvây-i Attâbiyye: Evini satan kişinin bu evinden diğer bir evine su ve geçiş yolu bulunur ve evi satarken de "bütün haklarıyla sattım" demiş olursa; bunların hepsi müşterinin olur ve satıcıyı bu yoldan geçmekten men edebilir. Bu sebeple satıcıya, o evin duvarının üzerine koyduğu kalasları da kaldırması söylenir. Keza oranın altındaki bodrum da müşteriye aittir. Ancak, satıcı evi satarken bunları istisna etmiş müşteri ise "istisnası yok" demiş olursa, bu durumda müşterinin sözü geçerli olur. Eğer bu yol, kalaslar veya bodrum üzerinde mülkiyet veya kiralama sebebiyle yabancı bir şahsın hakkı varsa, bu bir kusur olur. Çünkü bu evi satın alan şahıs, diğer şahsı men edemez."[343]

---

[341] Halebî, *el-Muntehab*, vr. 127a-127b.

[342] Dâr: Mekân, konak, ülke, mahal anlamlarına gelip burada müstakil ev anlamındadır (bk. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 91).

[343] Halebî, *el-Muntehab*, vr. 128a.

8. Bey'in Sıhhat Şartları

Bey'in sıhhat şartları her iki eserde de yer almakla birlikte *el-Mülteka*'da konuyla ilgili özel bir başlık açılmamıştır. *el-Müntehab*'da ise konu "caiz olan ve olmayan alış-verişler" başlığı altında yer almıştır. *el-Müntehab*'ın bu kısmında ele alınan meselelerde teâmülün dikkate alındığı görünmektedir:

"**Fetâvâ Ehli Semerkand:** Bir kimse başka bir şahıstan, arazisindeki ağaçları odun olmak üzere satmasını istemiştir. Aralarında, bilirkişilerin bu ağaçlara bakıp, miktarını tahmin etmesi hususunda' ittifak etmişler. Bilirkişilerde bakıp 'yirmi beş yük bulunduğunda' görüş birliğine varmışlar. Müşteri bu ağaçları belli bir bedelle satın alıp ağaçları kestikten sonra odun yirmi beş yükten fazla çıkarsa, satıcının, müşteriyi bu fazlalığı almaktan men etme hakkı olmaz.

Zâhiriyye: (Müşteri satıcıya) "Bu karpuzlardan on tanesi kaça?" deyince, satıcı ise belli bir fiyatı der ve müşteri onları satın alırsa, ondan sonra satıcı müşterinin gözü önünde on tanesi seçer de, müşteri onu kabul ederse, bu alış-veriş istihsânen tamam olur. Nar satışı da böyledir.

Hâniyye: Müşteri "Bu koyunlardan on tanesinin fiyatı ne kadar?" diye sorduğunda satıcı "Şu kadar" (belli bir fiyatı) dese bu satışı batıl olur. (Müellif) burada uygulamayı (teâmül) dikkate almış görünmektedir. Karpuz ve narda böyle bir uygulama varken, koyunlarda yoktur."[344]

9. Fasit ve Batıl Alış-Verişler

Fasit ve batıl alış-verişler diğer muhtasarlarda olduğu gibi *el-Mültekâ*'da da "Fasit alış-verişler" başlığı altında bir arada işlenmiştir. *el-Mültekâ*'da "Fasit alış-verişler" bölümü "Muhayyerlikler" bölümünden önce yer alırken *el-Müntehab*'da bu bölüm "Muhayyerlik" bölümünden sonra ve "Caiz olan ve olmayan alış-verişler" başlığı altında ele almıştır:

"**Hâvî**: Hasan'ın [ö.204/819] Ebû Hanîfe'den naklettiğine göre yengeç, kaplumbağa ve kurbağanın canlı olarak satılması caiz, cansız olarak satılması ise caiz değildir.

Müntekâ: Bir kimse, havada bulunan ve çağırdığı zaman sahibine gelen bir kuşu sattığında bu satış caiz olur ve kuşu geldiği zaman müşteriye teslim eder. Sahibine dönen sudaki balık ile alıştığı için geri dönen ceylanın satışı da böyledir.

Sirâciyye: Kaçan at eğer sadece tuzak ile yakalanabiliyorsa satmak caiz değildir.

---

[344] Halebî, *el-Muntehab*, vr. 128a-128b.

Fetâvâ Ebi'l-Leys: "Sülük satın almak caizdir." Sadruşşehid [ö.536/1141] de bu görüşü kabul etmiştir.

Nevâzil: Kendisinden tedavide faydalanılan yılanın satılması caizdir.

Attâbiyye: Su yüzüne vurmuş balığı satmak caiz değildir.

Burhâniyye: Ehl-i küfrün kendi aralarında ölmüş hayvanı satmaları caiz değildir, çünkü ölü hayvan Ehl-i küfre göre de mal değildir. Fakat boğarak veya ölene kadar vurmak suretiyle kestikleri hayvanları kendi aralarında satmaları caizdir. Zira bu onlara göre bizim kestiğimiz hayvanlar gibidir.

Yenâbi': Eti yenilmeyen aslan, kaplan, fil gibi yırtıcı hayvanları kesildikten sonra satmak Ebû Hanîfe'den gelen sahih görüşe göre batıl bir akittir. İmameyn'in görüşü de böyledir. Yırtıcı hayvanların, eşek ve katırların derilerinin satımı, -bu hayvanların kesilmiş veya derilerinin tabaklanmış olması halinde- caizdir, aksi takdirde caiz değildir.

Sirâciyye: İnsan saçı/kıllarının alınıp-satılması caiz değildir. Peygamber Efendimizin, mübarek saç telleri, kendisinde bulunan bir kimseden alış-veriş şeklinde değil de hediye olarak alınsa ve bu şahsa büyük bir bahşiş verilse, bunda bir beis yoktur."[345]

10. Bey' Akdini Fasit Eden Ve Etmeyen Şartlar

el-Mültekâ'da alışveriş akdini fasit eden ve etmeyen şartlar *"Fasit alış-verişler"* bölümünde geçmektedir. *el-Müntehab*'da ise bu konu kitabın aslı olan *el-Fetâvâ't-Tatarhâniye*'de yer alan "alışverişi fasit eden ve etmeyen şartlar" başlıklı sekizinci faslın ihtisar edildiği "el-faslu's-sâmin fi'ş-şirâ" başlığı altında incelenmiştir. Burada dikkat çeken önemli nokta, bu kısımda zikredilen meselelerin birçoğunun *el-Mültekâ*'dakilerden farklı olduğudur:

"**Fetâvây-i Âhû:** Bir çöreğin iki çörek karşılığında satışı caiz değildir. *Müntekâ*'da ise caiz olduğu zikredilmektedir.

Muhît: Buğdayın buğdaya tartılarak satımı caizdir.

Fetâva: Buğdayların aynı ölçüde (keyl) olduğu bilinirse (tartıyla satımı) caizdir.

Muhît: Muallâ [ö.211/826] Ebû Yûsuf'un şöyle dediğini rivayet etmiştir: Bir hurmanın iki hurmaya satışı mekruhtur. Çoğu haram olanın azı da haramdır.

---

[345] Halebî, *el-Muntehab*, vr. 128b.

Muhît: Pamuk ipliğini eşit miktarda pamuk karşılığında satmak caiz değildir. Bu tıpkı buğdayın una karşılık satışı gibidir. Muhammed [eş-Şeybânî]'den eşit miktarda satılabileceğine dair bir rivayet de vardır. Yünün yün ipliğine karşılık satışı da böyledir.

Hâniyye: Birisi: "Şu evde bulunan köleler, hayvanlar ve kumaşlardan oluşan tüm malımı sana sattım" dediğinde eğer müşteri bu malları bilmiyorsa bu bey' fasit olur. Zira burada satılan mal (mebî') meçhuldür. Eğer bu satış caiz olsaydı, şehirde ne varsa onları satmak da caiz olması gerekirdi. Şehirdekinin satışı caiz olduğunda da dünyada ne varsa onları satmak da caiz olurdu. (Hâlbuki bu satışlar caiz değildir). Fakat şu odadaki (beyt) malımı sattım dese, müşteri bilmese de caiz olur. Odadakinin satışı caiz olduğuna göre sandık ve kapların içindekinin satışı da caizdir.

Hâvî: Fakih [Hâsırî] şöyle demiştir: Evde olan şeyleri sattım, dediğinde bunun Ebû Hanîfe ve Muhammed [eş-Şeybânî]'nin görüşlerine kıyasla caiz olması gerekir. Şu odadaki (البيت) her şeyi sana sattım, dediğinde müşteri odada ne olduğunu biliyorsa bu akit caizdir. Eğer bilmiyorsa Ebû Hanîfe'ye göre caiz olmazken Ebû Yûsuf'a göre caiz olur. "Köyde olanları sattım" dediğinde (ما في القرية) ise bu akit ittifakla caiz değildir.

Nevâzil: "Şu evde bulunan kumaşları veya şu köyde bulunan buğday, un ve kumaşları senden satın aldım" dediğinde bu akit caizdir.

Kudûrî: Bir ticaret malını peşin parayla satıp aynı malı aynı fiyatla ama vadeli olarak satın almak caiz değildir. (Malı) bin dirheme satıp sonra iki sene vadeli olarak satın almak caiz değildir, fakat fiyatı bir dirhem veya daha fazla yükselterek satmak caizdir.

Burhâniyye: Müşteri, satıcıyı-malın bedelini almak üzere- alacaklı olan (üçüncü bir) kişiye havale ederse kıyasa göre bu fasit olur istihsanen ise caizdir.

Muallâ Ebû Yûsuf'tan: Birisi diğerinden bir şeyi satın alırken (üçüncü bir kimse tarafından) ödemenin yapılacağını şartı koşarsa, bu (üçüncü şahıs) ister orada bulunsun ister bulunmasın akit caiz olur.

Müntekâ: Sana borçlu olan kişideki bin dirhem alacağını o kişi adına sana ödemek üzere şu köleyi sana bin dirheme sattım, diyerek yapılan akit caizdir. Fakat satıcı borçlu adına teberruda bulunmuş olur.

Nevâdiru İbn Semâa: Muhammed [eş-Şeybânî]'den nakledildiğine göre müşterinin başka biri üzerindeki bin dirhem alacağına karşılık köle satıldığında borçlu buna razı olursa, bu akit sahih olur. Bu durumda satıcının malı, zimmetinde alacak bulunan borçlunun üzerinde kalır.

Müntekâ: Bu malı senden falancadaki yüz dirhem alacağım karşılığında satın alıyorum, diyerek yapılan akit fasittir. Züfer'e göre sahihtir.

Muhît: Bişr'in rivayetiyle gelen Ebû Yûsuf'un *el-Emâlî*'sinde şöyle geçmektedir: "Müslümanlar için mescide çevirme şartıyla ev satın alındığında akit fasit olur."

Hâniyye: Aynı şekilde evi satarken sulama yeri veya Müslüman mezarlığına çevirme şartı koşarsa, akit fasit olur.

Fetâvây-i Attâbiyye: Satılan yeri kiliseye veya üzüm suyunu şaraba çevirme şartıyla yapılan akit caizdir. Çünkü satıcı böyle şartları yerine getirmekle yükümlü değildir. Sadaka olarak verme şartıyla satılan yiyecek de böyledir.

Müntekâ: "Bu elbiseyi (borçtan) beri olduğun halde veya beri olmak şartıyla benden satın al" denilerek yapılan akitte müşteri borçtan beri olur." Fiyatından şu kadar indirim yapmak şartıyla veya indirilmiş olarak köleyi almak caiz ve indirim de caizdir. Alışveriş indirilen fiyat üzerinden yapılmış olur. Buradaki "indirmek üzere" (alâ en yehutta) ifadesi tıpkı "indirdim" (hatattü) ifadesi gibidir.

Muhît: Muhammed [eş-Şeybânî]'den aktarıldığına göre kumruyu aldığında ötmeli şartı koyarsa (bu alış-veriş) fasittir.

Zâhiriyye: Bu kumru şöyle öter, denilerek yapılan satış akdi fasittir.

Muhît: *Müntekâ*'da Muhammed [eş-Şeybânî]'den aktarıldığına göre ötme şartıyla yapılan kumru veya üveyik kuşu (فاختة) satışı caizdir.

Kudûrî: (Birisi cariyeyi satın alıp) kabzettikten sonra satıcı ve müşteri bu cariyenin bekâreti konusunda ihtilafa düşer ve müşteri "O bekâr değildi", satıcı ise "Bekârdı fakat bekâreti senin yanında gitti" derse; cariyeyi bâkire olarak sattığı ve teslim ettiğine dair yemin etme şartıyla satıcının sözü kabul edilir. Bu durumda müşterinin: "Onu bekâr bulmadım" sözünden muradı cima ettikten sonra anladığını söylemek değildir. Çünkü cima cariyeyi geri vermeye engeldir. Alıcının bu sözü "bunu o cariyeden ya da diğer birisinden öğrendim" anlamındadır. Eğer teslim almadan önce satıcı ve müşteri ihtilafa düşmüşlerse, kâdî cariyeyi kadınlara muayene ettirir. Kadın bâkiredir, derlerse, *el-Cami*'de zikredilene göre satıcının yeminine gerek kalmadan cariye müşterinin olur. Eğer kadınlar bâkire değil, derlerse, satıcının cariyenin bâkire olduğuna dair yemin etmesiyle bu akit bağlayıcı olur ve artık bozulamaz. Bu Ebû Hanîfe'nin aslına göredir. Ebû Yûsuf ve Muhammed [eş-Şeybânî]'nin görüşlerine göre ise, erkeklerin vakıf olamadıkları konularda kadınların şahitliği mutlak olarak delil sayılır. Bu durumda Ebu Yûsuf ve Muhammed [eş-

Şeybânî]'nin görüşlerine kıyasla (yemine gerek kalmadan) sadece kadınların cariyenin bakire olmadığına şahitliği ile akit fesh edilmesi gerekir. Ebu Hanife'nin görüşüne göre kadınların şahitliğinin faydası satıcıya yemin ettirilmesidir. Eğer yemin etmezse cariye kendisine geri verilir. Eğer kâdînın huzurunda sözüne güvenebileceği bir kadın yoksa satıcının yeminine gerek kalmadan cariye müşterinin olur.

Zâhiriyye: Satılan bir malın bedeli olarak bin dirhem borcu olan bir kişiye satıcı "Git ve her ay bana on dirhem getir" derse, bu söz, borcu vadeli hale getirmek değildir. Çünkü satıcının bütün malına karşı gelen parayı zaten alma hakkı vardı. Borçlu kişi "Bu vadeli borcu peşin borca çevirdim" derse, borç peşin hale döner. Ama "vadeden beriyim" veya "vadeye ihtiyacım yok" demesi vadeyi iptal anlamına gelmez.

Zâhiriyye: Borçlu kişi borcunu vadesi gelmeden önce öder; fakat ödediği bedel başkasının hakkı (istihkak) veya sahte (züyuf) çıkar ve bu sebeple geri verilirse, vade geriye dönmez.

Zâhiriyye: Müşteri, bir menn[346] yağ ile kavurulmuş olması şartıyla satın aldığı kavrulmuş una (sevik) bakar ve onun yarım menn ile kavrulduğu ortaya çıkarsa akit caizdir ve müşterinin muhayyerlik hakkı bulunmaz. Bu mesele, müşterinin, herhangi bir üründen belli bir miktara sahip olarak üretilmiş olma şartıyla satın aldığı sabunun, daha sonra sabunun belirlenen şartın altında bir orandan üretildiğinin ortaya çıkması durumunda akdin caiz olması gibidir. On zira kumaştan imal edildiği söylenen ve müşterinin görerek aldığı bir gömleğin daha sonra dokuz zira kumaştan imal edildiği ortaya çıksa bu akit de aynı sebeple caiz olur.

Zahîre: Bir miskal ağırlığında olduğu söylenerek satılan incinin daha sonra iki miskal olduğu anlaşıldığında, bu fazlalık hiçbir bedel ödemeden müşterinin olur.

Yenâbi': Âlimlerin birinden aktarıldığına göre müşteri, kasaba bir dirhemi verip "Bana bir menn et ver" dedikten sonra kasap eti tartıp verdiğinde, müşterinin o eti tekrar tartmadan yemesi helal olmaz. Fakat "bana (bir dirhemlik) et ver" der, kasap da ona eti (tartıp) verirse, bu durumda tekrar tartması gerekmeden eti yemesi helal olur.

Muhît: (Fasit akitle alınan malı) kişi vasiyet edip sonra da ölürse, akdi feshetme hakkı batıl olur. Yani, fasit bir akitle mal satın alan müşteri öldüğü zaman akdi feshetme hakkı batıl olmaz. Satıcı ve müşterinin varisleri için akdi feshetme hakkı vardır.

---

[346] Menn: İki Irak rıtlı ağırlığına yani 260 dirhemlik bir ölçü birimi (815,39 gr.) (bk. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 362).

Tecrîd:(Fasit akitle alınan mal) müşterinin mülkünden çıktıktan sonra muhayyerlik hakkı, görme hakkı veya kaza yollu kusur hakkıyla tekrar müşterinin mülküne döndüğünde (müşterinin fasit olarak yaptığı önceki) akdi feshetme hakkı da geri döner. Ancak mal yeni bir mülkiyet hükmüyle geri dönerse, akdi feshetme hakkı sabit olmaz."[347]

11. Muhayyerlikler Konusu

Yukarıda zikrettiğimiz gibi burada *el-Mültekâ* ile *el-Müntehab*'da "Fasit alış-verişler" ve "Muhayyerlikler" konularının tertibinde farklılık söz konusudur. Muhayyerlikler bâbı *el-Mültekâ*'da tıpkı *el-Müntehab*'ta olduğu gibi şart muhayyerliği konusu ile başlamaktadır. Ancak *Mültekâ'da* "Bâbü'l-Hıyârât" başlığı altında "şart" ve "ta'yîn" muhayyerlikleri ele alınırken *el-Müntehab*'da sadece şart muhayyerliği hakkında bilgi verilmiştir:

"**Nevâdiru İbn Semâa:** Ebû Yûsuf'tan rivâyet edildiğine göre taraflardan biri diğerine: "Bu köleyi sana bin dirheme sattım, eğer bir sene içerisinde bu bedeli ödemezsen o zaman aramızda satış akdi yoktur" dediğinde bu akit fasit olur. Bu muhayyerlik şartı gibi değildir. Bu rivayete göre müşteri üçüncü günde kölenin bedelini ödediğinde satıcı, satmak istemiyorum, diyemez.

Hasan [ö.204/819] Ebû Yûsuf'un bu şartla yapılan satışın üç günden fazla olması durumda caiz olmadığı görüşünden döndüğünü nakletmiştir.

Mal satılıp bedeli ödenirken, "bu bedeli satıcı geri verirse bu akit bozulur," şeklinde bir şart koşmak caizdir. Bu tıpkı satıştan sonra muhayyerlik şartı gibidir. Muhayyerlik alış-veriş akdi sırasında şart kılınması halinde sahih olduğu gibi akit tamamlandıktan sonra da caizdir. Buna göre, akit tamamlandıktan sonra satıcı müşteriye ya da müşteri satıcıya: "Üç gün muhayyersin" dese alış-veriş sahih olur.

Müşteri, satılan malı teslim alıp üzerinden günler geçse ve sonra satıcı ona "Sen muhayyersin" derse; aynı mecliste oldukları müddetçe, müşteri muhayyerdir. "Sen üç gün muhayyersin" derse, bu müddetçe muhayyerlik hakkı elde eder.

Hâvî: Yukarıdaki meselede üç gün muhayyerlik hakkı vardır. Biz de bu görüşü tercih ediyoruz [*ve bihî ne'huz*].

Fetâvây-i Kâdıhân: Kazancını almak veya onu kendisine hizmet ettirmek üzere üç gün muhayyer olmak şartıyla bir köle satan kimsenin böyle bir şart koşması caizdir ve

---

[347] Halebî, *el-Muntehab*, vr. 128b-130a.

satıcı muhayyerlik hakkına sahiptir. Ancak bir kimse, üç gün üzümünü yeme şartıyla bir bağ satarsa, bu satış caiz olmaz.

Attâbiyye: Satıcının "Yapacağın alışveriş akdinde sana muhayyerlik hakkı veriyorum" demesinden sonra muhayyerlik hakkı şart koşulmadan mutlak şekilde alış-veriş yapılırsa, Ebû Hanîfeye göre muhayyerlik hakkı sabit olmaz.

Hâniyye: Uzun süreli kira akdinde (الاجارة الطويلة) taraflardan biri diğerinin gıyabında akdi feshederse bunun caiz olduğunu söylemişlerdir. Bu konuda Ebû Yûsuf ve İmam Şâfiî'nin görüşü alınmıştır.

Münteka: Muhammed [Şeybânî]'den nakledildiğine göre, satıcı malı satışa sunduğunda (o mal üzerindeki) muhayyerlik hakkı batıl olmaz.

Mücerred: Taraflar muhayyerlik müddeti konusunda ihtilaf ettiklerinde en az süreyi iddia edenin sözü kabul edilir. Süre konusunda ittifak edip geçip geçmediği konusunda ihtilaf ettiklerinde, sürenin geçtiğini inkâr edenin sözü kabul edilir.[348]

12. Görme Muhayyerliği

Hem *el-Mültekâ* hem de *el-Müntehab*'da görme muhayyerliğiyle alakalı konular aynı ismi taşıyan özel bir başlık altında işlenmiştir:

"**Hâniyye**: Satılan cariye peçeli olup alıcı onun göğsü, sırtı, baldırı, *Hizâne*'de geçene göre kolları veya karnını görmüşse fakat yüzünü görmemişse satıcının görme muhayyerliği hakkı devam eder.

Yenâbi': Hayvanın boynunu, kalçasını, arka tarafını veya göğsünü görmüşse alıcının muhayyerlik hakkı düşer. Bir kimse, bir insanın, yüzünün haricinde, bütün bedenini görse bile, muhayyerlik hakkı devam eder, sadece yüzünü görmüş ise muhayyerlik hakkı düşer.

Nisâb: Ağaç üzerine satın alınan meyvelerin her ağaçtan sadece bazıları görüldüğünde, muhayyerlik hakkı devam eder. (Muhît) karpuz gibi (sayı ile satılan ve büyüklük bakımından birbirine yakın olmayan) adediyyat-ı mütefâvite'nin[349] satışı da böyledir.

Hâniyye: Nar ve ayva da böyledir.

---

[348] Halebî, *el-Muntehab*, vr. 130a.

[349] Adediyyât-ı mütefâvite: Sayılabilen, ancak aralarında kıymetçe önemsenecek farklılıklar bulunan şeylerdir; karpuzlar, kavunlar gibi. Bunlar kıyemî mallardan sayılır (bk. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 12).

Muhît: Ve bunlar gibi malların (adediyyât-ı mütefâvite) hepsini görmek icap eder. Eğer onlardan birkaç tanesini görmüş ise kalanlarında muhayyerlik hakkı devam eder.

Ceviz ve yumurta gibi (sayı ile satılan ve büyüklük bakımından bir birine yakın olan) adediyat-ı mutekâribe'de[350] **Hâniyye**'de geçtiği üzere elma ve armutlarda birkaç tanesini görmek yeterlidir.

Hâniyye: Muhammed b. el-Fazl [ö.381/991] şöyle der: "Aynı tür karpuzların bir kısmı görüldüğü zaman muhayyerlik hakkı düşer. Sepetin içindeki karpuzlar sepetin dışından görülebiliyorsa muhayyerlik hakkı düşer."

Müntekâ: Muhammed [eş-Şeybânî]'nin şöyle dediği nakledilmiştir: Üzüm bağında bulunan her çeşit üzümün bir kısmı görülmedikçe, muhayyerlik hakkı devam eder. Aynı cins hurmaların bulunduğu ağaçlardan bir kısmını görüp razı olmak diğer kısımları için de razı olmak anlamına gelir ve alışveriş hepsi hakkında geçerli olur.[351]

13. Alış-Verişte Kusur Muhayyerliği

Bu bölüm ile *el-Müntehab*'ın "Muhayyerlikler" bahsı sona ermiştir. Kusur muhayyerliği kısmı hem *el-Mültekâ* hem de *el-Müntehab*'ın muhayyerlikler bölümü konularının en genişidir. Her iki eserde de konuyla ilgili birçok mesele zikredilmiştir:

"**Mudmarât**: Doğum yapmış olması insanlar hakkında bir kusur sayılırken hayvanlar hakkında kusur sayılmaz. Ancak bu doğum, hayvanda bir noksanlığa sebep olursa, o zaman kusur sayılır. Fetva da buna göredir.

Muhît: (Cariye için, gebelik hali bir kusurdur) ancak *Kitâbü'l-büyû'* rivayetine göre doğum yaptıktan sonra bu kusur ortadan kalkar. Çünkü *Kitâbü'l-buyu'* rivayetine göre doğum bir kusur değildir. (Cariye) kabzedildikten sonra hamile olduğu anlaşılır ve cariye bu arada doğum yaparsa, müşterinin onu geri verme ve rücuda bulunma hakkı yoktur. Fakat doğum sebebiyle cariyede aşikâr bir kusur oluşması durumu bunun dışındadır. Hayvanlarda ise gebelik bir kusur değildir.

Yetîme: "Satın alınan cariyenin sadece altı ayda bir hayız görmesi bir kusur sayılır mı?" sorusuna babam "Evet, bu bir kusurdur" diye cevap vermiştir.

Muhît: Necis olduğu bilinmeden satın alınan elbisenin geri verilme hakkı vardır.

---

[350] Adediyyât-ı mütekâribe: Yumurta, ceviz gibi sayılan, ancak büyüklükçe birbirine çok yakın olan ve aralarında önemsenecek kıymet farkı bulunmayan şeylerdir ve bunlar mislî kabul edilir (bk. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri sözlüğü*, s. 12).

[351] Halebî, *el-Muntehab*, vr. 130a-130b.

Hâniyye: Hadım olma şartıyla satın alınan köle hadım çıkmadığında iade edilemez.[352] Ancak, hadım olmama şartıyla alınan köle hadım çıktığında iade edilebilir.

Zâhiriyye: Siyah tırnak, siğil, ben, kölenin veya cariyenin bedelini azaltıyorsa bir kusurdur.

Kübrâ: Bir kimsenin satın aldığı cariyenin gözü periyodik olarak ağrıyorsa, bu göz ağrısının yeni olması halinde, müşteri o cariyeyi geri veremez. Ancak, bu cariyenin gözü, eskiden beri ağrımakta ise, müşteri onu geri verebilir.

Fetâvâ Ehli Semerkand: Cariyenin periyodik nöbet hastalığı olup satılmadan önce iyileşse, fakat satıldıktan sonra bu hastalık periyodik olmadan nüksederse, müşterinin onu geri verme hakkı yoktur.

Fetâva'l-Fazlî: Satıcının elinde nöbet hastalığı geçirmiş olan bir köle satıldıktan sonra müşterinin elinde hastalık döneminde aynı hastalığa tutulduğunda, müşterinin onu geri verme hakkı vardır. Fakat köle bu hastalığa aynı dönemde tutulmazsa müşterinin onu geri verme hakkı yoktur.

Yenâbi': Doktorların bu hastalığın da önceki hastalığıyla aynı olduğunu söylemeleri durumu bunun dışındadır (köleyi geri verebilir).

Fetâvây-ı Hulâsa: Güzel diye aldığı bir cariyeyi, çirkin bulan müşteri onu satıcıya geri verebilir.

Bir kimse köle satın alırken kölenin dizinde bir yara olsa ancak o, satıcının "Bu, başına gelen bir kazadan dolayı açılan yeni bir yaradır, eski değildir" demesi üzerine köleyi bu haliyle satın alsa, ancak sonradan, yaranın eski olduğu ortaya çıksa müşteri onu geri veremez.

Burhâniyye: Bu mesele umûmü'l belvâ'dandır.[353]

Muhît: Satıcı "Eğer yara eski ise" demişse buna şöyle cevap verilir: Yaranın eski olduğu anlaşılsa bile, eski kusurların hepsi de başlangıçta yeni olduğu için müşterinin iade hakkı yoktur. Aynı şekilde kusurun yeni olduğu düşüncesi ile satın alsa, fakat bu kusurun eski olduğu anlaşılsa köleyi geri verme hakkı yoktur.

Muhît: Yaralı bir cariye satın alan ancak bu yaraların (kalıcı) bir kusur olduğunu bilmeyen ve bunu sonradan anlayan kimsenin cariyeyi satıcıya geri verme hakkı vardır.

---

[352] ... فوجده فحلا يرده

[353] Umûm-ı belvâ: Kaçınılması zor veya imkânsız durum. Çoğunluğun bilgisi dışında kalmayacak şeyler (bk. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 587).

Doğru cevap şudur: Eğer bu yara, insanlar tarafından bilinmemesi mümkün olmayan bir kusur ise, müşterinin cariyeyi geri verme hakkı yoktur, ancak yara böyle değilse onu iade edebilir.

Fetâva'l-Fazlî: Bir kimse üzüm bağı satın alsa ancak orada pek çok karınca yuvası bulsa bu bir kusurdur. Bir kimse bir Mushaf satın alsa ve onda pek çok harfin düştüğünü görse bu da bir kusurdur, geri verebilir.

Burhâniyye: Bir kimse, kusurunu bildiği halde bir malı satarken, müşterinin aldatılmış konuma düşmemesi için kusuru net olarak açıklamak zorundadır. Hatta âlimlerimizden birine göre satıcı kusurları açıklamazsa fasık olur ve onun şehadeti kabul edilmez.

Zahîre: Bir kimse, farkına varmadan, pis bir elbise satın alarak bu durumu sonradan öğrenirse; bu elbiseyi yıkaması halinde, değeri düşmeyecekse, onu satıcıya iade edemez.

Münteka: Bir kimse satın aldığı Mushaf'ta harfleri noksan bulursa, satıcıya geri verebilir.

Burhâniyye: Satıcı bilerek kusurlu malı sattığı zaman mutlaka bu kusurları müşteriye bildirmelidir. Aksi halde bazı âlimlere göre bunu yapmayıp müşteriyi aldatan satıcı fasık olur ve onun şehadeti kabul etmez.

Müntekâ: Satın aldığı cariyede, bir hastalık/kusur bulan müşteri cariyeyi satıcının beri olduğu başka bir hastalık/kusurdan ötürü tedavi ettirse, bu durum, müşterinin cariyede bulunan diğer hastalığa/kusura razı olduğu manasına gelmez.

Fetâvâ Ebi'l-Leys: Bir kimse emziren bir cariye satın alsa ve ona kendi çocuğunu emzirmesini emretse, bu, efendinin o cariyede bulduğu kusura rıza gösterdiği anlamına gelmez. Cariyenin sütünü satmadan veya içmeden sadece sağmış olması durumu da böyledir.[354]

Müntekâ: Bir kimse, satın aldığı köleyi kusurlu bulduktan sonra, onu vurur ve bu vurmanın izi kalırsa, köleyi geri vermez. Vurmanın izi kalmazsa geri verebilir.

Hâniyye: Bir kimsenin satın aldığı koyunun kulağı kesilmiş olursa, bu koyunu kurbanlık için almış olması halinde, onu satıcıya geri verebilir. Kurban edilmeye engel olan her özür için bu hüküm geçerlidir. Ancak, müşteri koyunu kurbanlık olarak

---

[354] *el-Fetâva't-Tatarhâniyye*'de bu fetvanın *Fetâva Âhû*'nun sulh bahsinde geçtiği yer almaktadır. *Fetâva Ebi'l-Leys* de ise bu durumun kusura rıza olduğu geçmektedir (bk. *el-Fetâvâ't-Tatarhâniyye*, IX, 138).

almamışsa, halk arasında kusur sayılanlar hariç bu tür kusurlardan dolayı koyunu geriye veremez.

Muhît: Kudûrî'den: Bir kimse bir şey satın alıp, onu kiraya verdikten sonra kusurlu olduğunu görürse; kira akdini bozup, kusuru sebebi ile o şeyi, satıcıya geri verebilir. Malı rehin olarak vermesi durumunda ise malı geri veremez. Zira kira akdi özür ile feshedebilirken, rehin akdi feshedilemez.

Sirâciyye: Satıcının elinde iken mevcut olup müşteriye bildirilmeyen bir hastalık müşterinin elinde (ortaya çıkıp) ağırlaşsa, müşteri satın aldığı köleyi geri verebilir. Eğer köle müşterinin yanında yatalakı hasta olursa ve bu nöbet hastalığı değilse bu kusur sayıldığından müşteri onu geri vermez. Fakat satıcıdan kölenin erş'ini[355] alır. Eğer yara veya çiçek hastalığı müşteri yanındayken ağırlaşırsa bu durumda da geri verme hakkı vardır.

Zahîre: *Câmiu'l-kebîr* şerhinde: Satın aldığı köleyi başka birine satan kişi sonra o köleyi sattığı kişiden tekrar geri aldığında kölede ilk satıcının yanında iken mevcut olan bir kusur bulsa, satın aldığı kişiye geri veremez. Çünkü bunun hiçbir faydası yoktur. Aynı şekilde ilk satın aldığı satıcıya da veremez. Zira bu köle üzerindeki şu anki mülkiyeti kendisine ilk satıcıdan geçmemiştir. *İhtilâf[ü Züfer ve Ya'kûb]*'dan : Köleyi satın aldığı kişiye geri verir. Nitekim bunun bir faydası vardır. Zira o kişi de köleyi tekrar kendisine geri verir. Ve sonunda kendisi de köleyi ilk satın aldığı satıcıya geri verir. Ancak burada müşterinin geri vermesi kâdî'nın kararıyla olmalıdır. Aksi takdirde köleyi ilk satın aldığı kişiye geri veremez. *İhtilâf[ü Züfer ve Ya'kûb]* adlı eserinde zikredilenden anlaşıldığı üzere *el-Câmî* şerhinde geçen Muhammed [eş-Şeybânî]'nin görüşüdür.

Müntekâ: Bir kimse, birkaç dirhem vererek, bir başka şahıstan dinar alır sonra o dinarı üçüncü bir şahsa satar ve bu üçüncü şahıs o dinarda bir kusur bulup, onu mahkeme kararı olmadan ikinci şahsa geri verirse, bu ikinci şahıs, o dinarı satın aldığı ilk şahsa iade edebilir. Bu konuda sarf akdi uruz[356] satışına benzemez. Zira burada alışveriş bizzat dinarın aynı/kendisi üzerinden olmaz. Buna göre bir kimse alacaklı olduğu kişiden tahsil ettiği

---

[355] Erş: Sözlükte "bedel, rüşvet, fesat, husumet" gibi farklı anlamlarla gelir. Borçlar hukukunda satılan malın kusurlu çıkması halinde satış bedelinden düşülen miktara, ayrıca bir mala zarar verilmesi durumunda meydana gelen noksanlığı maddi karşılığına erş denir (bk. Şafak, "Erş", *DİA*, XI, 307)

[356] 'Uruz: Meydanda görülen ve para, hayvan ve mekîlât ve mevzûnât dışında olan meta, kumaş (bk. *Mecelle*, 131). Hayvan ve akar dışında kalan ticaret malları (bk. *Mecelle* 165) (bk. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 588).

dirhemler ile başka birine olan borcunu ödediğinde, bu dirhemlerden bazıları züyuf[357] çıktığı için kendisine geri iade edilse, bu dirhemleri ilk aldığı kişiye iade edebilir.

'Uyûn: Elbiselik kumaş satın alan bir şahıs, onun küçük olduğunu, elbise olmayacağını görür ve bu kumaşı geri vermek isteyince de, satıcı, ona "Bu kumaşı terziye göster. Eğer, "Elbise çıkmaz" derse, geri bana iade et" de müşteri de, terziye gösterince, terzi "Elbise olmaz" derse; müşteri bu kumaşı, satıcıya geri verir. Ayağa ve başa giyilecek olan şeyler de böyledir.

Züyuf para da böyledir. "Harca, eğer geçmezse bana geri ver" diyen şahsa, geçmeyen para iade edilir.

Müntekâ: Nevazilden: Birisi bin dirheme bir malı satın alıp dirhemleri kabzettikten sonra onların nebehrece[358] olduğunu görür ve buna rağmen onları satışa sunarsa bu rıza anlamına gelip artık onları geri veremez. Ebû Yûsuf'tan gelen bir rivayete göre ise bu rıza anlamına gelmez ve o dirhemleri geri verebilir.

Vâkıât: Birisi sıvı sabun satın alıp sonra akdi tarafların feshettiği bir olayda sabun kuruyup ağırlığı azalmışsa, bu durumda müşteri bu farklılığından sorumlu değil.

Müntekâ: Birisi bir cariyeyi satın alıp diğerine satmış ve ikinci müşterideyken bu cariye doğurmuştur sonra satıcının elinde bulunduğu esnada cariyenin kusurlu olduğu çıkmış ama birinci müşteri bunu anlayamamıştır. Bu durumda Ebû Yûsuf'a göre birinci müşteri satıcıya rücu' edemez, Muhammed [eş-Şeybânî]'ye göre ise rücu' eder.

(Bir kimse) ceviz satın alır ve (kusurlu olduğunu bilmeden) kırar, onu bozulmuş bulursa; bu ceviz faydalanılamayacak bir şekilde olursa; müşteri bunu ve kalan cevizleri geri verir ve onun bedelini alır.

Hâniyye: Diğer cevizlerin de bozuk olduğunu ispatlaması durumunda geri verebilir kaydı bulunmaktadır.

Muhît: Diğerlerini geri veremez, fakat kırdığı cevizlerin bozuk olmasından dolayı kaynaklanan farkı satıcıdan alır. Cevizleri kırmak bir kusurdur, birincisi (cevizlerin bozuk olması) bir kusur değil adem/yokluktur. Bu ikincisi (cevizleri kırmak) ise bozuk olduğunu bilmeden cevizleri kırmaktır. Eğer bilerek kıracak olursa bu durumda razı olmuş sayılır ve

---

[357] Züyuf: Beytülmalin kabul etmediği değersiz (katkılı) gümüş para (bk. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 624).

[358] Nebehrece: Bir tür züyûf akçe (dirhem), katkılı gümüş para olup katkısı züyuf akçeden fazladır. Tüccarın kabul etmediği para için behrec tabiri kullanılmıştır (bk. Mutarrizi, *el-Mu'rib*, زيف maddesi; Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 49).

her türlü hakkı batıl olur. Bu hüküm kabuğunun kıymeti olmayan yumurta hakkında geçerlidir. Cevizin kabuğunun kıymeti yoksa onda da bu hüküm geçerli olur. Ancak cevizin kabuğu yakacak olarak kullanılıyorsa, cevizin içi boş çıktığında bazılarına göre, ceviz içinin kıymetini alır ve akit ceviz kabuğunun kıymeti üzerinden geçerli olur. Bazılarına göre de kabuğu verip tüm bedeli geri alır.

Muhît: Eğer satın almış olduğu on tane cevizlerden beş tanesi boş olursa bu durum şeyhlerimiz arasında ihtilaflıdır. Bazılarına göre bu içi bulunan beş tanesinde tam fiyatının yarısı ile alış-veriş akdi caizdir. Bazılarına göre bu akit fasit, diğerlerine göre ise sahihtir. Ebû Hanîfe ve ikisine (Ebû Yûsuf ile Muhammed eş-Şeybânî) göre içi bulunan cevizlerde yarı fiyatıyla bu alış-veriş sahihtir ve bu görüş en sahihtir. Karpuzlarda olduğu gibi cevizlerde de hüküm aynıdır. Diğer meyvelerde de hüküm böyledir.

Müntekâ: (Bir kimse) birkaç tane karpuz satın alıp bir tanesinin çatlamış ve hiç faydalanılamayacak derecede bozuk çıkmıştır. Bu durumda müşteri sadece bozulmuş olanı geri verebilir, diğerleri (sağlamları) geri veremez.

Hâniyye: Diğer cevizlerin de bozuk olduğunu ispatlaması durumunda geri verebilir kaydı bulunmaktadır.

Muhît: Karpuz bu konuda ceviz gibi değildir. Zira ceviz tek/ayrı bir şeydir. Badem, fıstık ve fındık da ceviz gibidir. Nar ve ayva da karpuz gibidir. Eğer tadına baktıktan sonra bozukluğu anlaşılamamış ve bir miktar da yemişse geri verilmez.

Nevâdiru İbn Semâa: Muhammed [eş-Şeybânî]'den aktarıldığına göre bir cariyeyi satın alıp, bir, iki ya da üç gün geçtikten sonra gebe olduğu anlaşırlarsa ve müşteri onu satıcıya geri vermek istiyorsa, bu halde kadı satıcıya sattığında bu cariyenin gebe olmadığına yemin ettirir.

Nevâdiru İbn Semâa: Hişâm'ın Muhammed [eş-Şeybânî]'den naklettiğine göre bir cariyeyi satın alıp onun gebe olduğu anlaşırlar ve bunu adil bir kadın tasdik ederse, diyor ki, bu tasdikten önce kadı satıcıya sattığında ve müşteri onu kabz ettiğinde bu cariye gebe olmadığı yemin ettirilir

Muhît: Kadınlardan birisi: "Bu cariye hamiledir" der, iki veya üç kadın da: "Hamile değildir" derse, sırf bir kadının sözüyle satıcıya dava açılabilir. Diğer iki veya üç kadının "bu cariye hamile değildir" sözü buna muarız olamaz. Satıcı, hâkime cariyenin hamile olduğunu söyleyen kadının cahil olduğunu söylerse, hâkimin, bu işi iyi bilen bir kadına havale etmesi gerekir.

Fetâvâ Ehli Semerkand: Bir kimse, belli bir kabın içinde belirli bir yağı satın aldı. Aradan günler geçti. Aldığı günden beri ağzı bağlı olan kabı açtığında, ölü bir fare buldu. Satıcı kendi elindeyken bu kusurun olduğunu inkâr etti. Satıcı yemin ettiğinde sözü geçerli olur. Bu meseleyi şöyle açıklanabilir: Bahsi geçen kabın ağzını bağlı olduğu bilinmiyor ve kab alındıktan sonra ağzının açılır açılmadığı bilinmiyorsa satıcının yemini ile birlikte sözü geçerli olabilir. Yoksa kabın ağzının bağlı olduğu ve açılmadığı kesin biliniyorsa müşterinin sözüne bakılır ve malı geri verme hakkı olur.

el-Fetâvâ: Bir kimse satın almış olduğu hayvanda seferdeyken bir kusur buldu. Yolda korktuğu için seferini devam ettirdi. Müşterinin (hayvandaki kusuru tespit edip sonra yola devam etmesi) kusura rıza gösterdiği anlamına gelmez.

Nevâdiru İbn Semâa: Ebû Yusuf'tan şöyle rivayet edilmiştir: Bir kimse köle satın almış ve adamın biri kölenin kusurlu çıkması halinde sorumluluğu üstlenmiştir. Müşteri kölede kusur bulmuş ve onu geri vermiş. Ebû Hanife'nin görüşüne kıyas yapıldığında sorumluluğu üstlenmiş olan kişinin tazmin sorumluluğu olmaz. Ebû Yusuf ise bu adamın kusurların hepsinden sorumlu tutulacağını savunmuştur. Bu istihkak halinde damânu'd-derek[359] gibidir. Aynı şekilde bu adam, kölenin hırsızlık yapmış veya azad edilmiş olduğu ortaya çıkarsa sorumluluğu üstüne almışsa kölenin had cezasına çarptırıldığı veya (özgürlüğünden sonra) çalındığı ortaya çıkarsa sorumlu olur. Aynı şekilde bu adam kölenin kör ve deli çıkması halinde sorumluluğu üstlenmişse kör ve deli olduğu ortaya çıkarsa müşteri kölenin fiyatı ile bu adama rücu' eder. Kusurlu çıkan köleyi geri vermeden yanında ölür ve kusur miktarının satıcıya yüklenmesine karar verilirse satıcıya rücu' hakkı olduğu gibi sorumluluğu üstlenmiş kişiye de rücu' edebilir. Bir rivayette köle zaten kör olduğu halde, sorumluluğu üstlenen kişi "onun körlüğünü tazmin sorumluluğunu üstlenirim" demiş olsa müşteri ona rücu edemez. Bununla birlikte bu kişi "Kör olursa fiyatındaki körlüğünün hissesi üzerime olsun" demiş, müşteri de kör olduğu için köleyi geri vermişse, fiyatından kör olmasının hissesi kadar sorumluluğu üstleneni tazmin ettirme hakkı da vardır. Bir kimse köle satın almış ve kölede bir kusur bulmuştur. Adamın birisi "kölenin bu kusurunu ben sana tazmin ederim" dediğinde bunu tazmin etmek zorunda olmaz.

Muhît: Eğer bir kusur sebebiyle bir dinar karşılığında sulh yapmışlar ve ayrılmadan önce bu parayı ödemişse bu caizdir aksi halde batıldır.

---

[359] Damânu'd-derek: Satıcının, sattığı malın başkasına ait olduğunun ortaya çıkması (istihkak) ya da kusurlu bulunması halinde müşterinin zararını ödemeyi tekeffül etmesi. Buna "damânu'l-'uhde", "damânu'l-istihkâk" de denir (bk. M. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 90).

Velvâlicîyye: Bir müşteri, satın aldığı cariyenin kusurlu olduğunu iddia ettiği halde satıcı bunu inkâr etmiştir. Bir mal karşılığında, müşterinin cariyeyi o kusurdan ibra etmesi üzerine anlaşma yapıldıktan sonra o cariyenin böyle bir kusurunun olmadığı veya mevcut kusurun iyileşmiş bulunduğu ortaya çıkarsa; bu satıcı, müşteriye sulh bedeli olarak verdiği malı geri alır. Eğer her bulunduğu kusurdan sulh yaparlarsa bu da caizdir."[360]

14. Murâbaha ve Tevliyye Türü Alış-Verişler

Mültekâ'da bu başlık altında Murâbaha, Tevliye ve Vadia ile yapılan alışveriş türleri işlenirken, *el-Müntehab*'da ise aynı başlık altında sadece Murâbaha ve Tevliye ile alakalı meselelerden bahsedilmiş, vadiayla alakalı olanlara yer verilmemiştir.

el-Müntehab'da tariflere yer verilmeden doğrudan konuyla alakalı şu meselelere geçilmiştir:

"**Velvâlicîyye:** Bir kimse bin dirheme bir köle alsa, sonrasında satıcı ona ücretin tamamını hibe etse, bu durumda müşteri o köleyi bin dirhemin üzerinde bir fiyata murâbaha ile satma hakkını elde eder. Fiyatı on (dirhem) iken dokuza sulh ederek malı alan kimse on (dirhem) üzerinde bir fiyatla murâbaha yöntemiyle satma hakkını elde edecektir.

Muhît: Bedelini peşin ödemeden elbise satın alan bir kimsenin, o elbiseyi murâbaha ile satması caizdir. Anlaşma yapıldıktan sonra satıcının, bu elbisenin bedelini bir ay sonraya ertelemesi halinde, aldığı ürünü satan müşterinin ertelemesi gerekmez. Bu fiyat indirimine de benzemez.

Fetâvây-ı Attâbiyye: Bir ev veya araziyi istiğlal (gelir getirecek şekilde kullanan) yapan kimsenin beyanda bulunmaksızın onu murabaha ile satması caizdir. Eğer veresiye tarzında satın almışsa, onu beyanda bulunmaksızın murabaha yoluyla satamaz. Bu durum belirlenmiş ödeme tarihlerinde söz konusudur. Eğer süre belirlenmemişse, tüccarlar arasında câri olan örfe göre amel edilir. Nitekim tüccarlar bir kimseye bir eşya satarlar ancak ondan ücretin tamamını bir anda istemezler. Aksine o ücreti müşteriden her ay ya da her on günde bir peyderpey alırlar. Peki, murabaha türü böyle bir alış-verişte satıcının beyanda bulunma zorunluluğu var mıdır? Âlimlerin çoğuna göre böyle bir zorunluluğu yoktur. Ebû Yûsuf'a göre ise beyanda bulunmaksızın murabaha yoluyla onu satamaz. Bazı âlimler de bu görüşü benimsemiştir. Sürenin belirli olduğu durumlarda, satıcı ürünü herhangi bir beyanda bulunmaksızın satmışsa ve müşteri de bunu biliyorsa kendisinin

---

[360] Halebî, *el-Muntehab*, vr. 130b-132b.

almaktan vazgeçme [hıyâr] hakkı olur ürünü ister alır isterse almaz. Bu durumda mesele, bir ürün alan ve o ürün hakkında gabn-ı fâhiş[361] surette aldatılan kimsenin durumuna dönüşmektedir. Böyle bir kimsenin gabn hükmü gereğince ürünü satıcıya iade etme hakkı vardır. Nitekim Muhammed [eş-Şeybânî] de kitabının "es-Sulh ani'l-'uyûb" bölümünde bu görüşe işaret etmiştir. Kadı Ebû Ali en-Nesefî [ö.424/1032] hocasından, ashâbımızın konu hakkında iki farklı görüşe sahip olduğunu nakletmekte ve insanlara kolaylık olması açısından ürünün geri iadesi yönünde fetva vermektedir. Kadı Sadrulislâm Ebü'l-Yüsr [el-Pezdevî] [ö.493/1099], Kadı Rüknülislâm Ebû Bekir ez-Zerencerî [ö.512/1118] ve Kadı Cemaleddin [er-Riğdemûnî] [ö.518'den sonra] şu şekilde fetvâ vermişlerdir: Satıcı müşteriye "ürünümün fiyatı şudur", "ürünüm şunu denktir" der, müşteri de buna binaen ürünü satın alır ancak daha sonra bunun aksi ortaya çıkarsa, müşterinin garardan dolayı ürünü iade etme hakkı vardır. Eğer satıcı böyle bir şey dememişse ürünü iade hakkı yoktur. Daha başka âlimlerimiz ise her ne olursa olsun ürünün iade edilmeyeceği fetvasını verirlerdi. Doğrusu ise, garar bulunduğu takdirde ürünün iadesi yönünde fetvâ vermektir. Bunun dışındaki durumlarda ise ürünün iadesi edileceğine fetvâ verilemez.

Muhît: Birinden alacağına karşılık bir şey satın alan kimsenin, o ürünü alacak miktarının üzerinde bir fiyatla murâbaha ile satma hakkı vardır. Eğer bu alacağını bir elbiseye karşılık sulh ederse durumda murabaha yoluyla beyanda bulunmaksızın onu satamaz. "es-Sulh" bölümünde Ebû Yûsuf'tan nakledildiğine göre, eğer bu malın ücretini artırarak insanların aldanabilecekleri bir fiyat belirlerse beyanda bulunmaksızın onu murabaha ile satamaz. Fakat onun kıymetiyle ya da yakın fiyatıyla alırsa beyanda bulunmaksızın murâbaha ile satabilir.

Attâbiyye: Bir kimsenin, temizleyici ücretini bildiği bir elbiseyi ya da yine ücretini bilerek dükkânına koyduğu büyük bir ürünü, bilinen fiyatının üzerinde bir fiyatla kâr ederek satması câizdir. Eğer gelen ürün miras, hibe ya da vasiyet ise satıcının buna bir ücret takdir etmesi, sonra da bu ücretin üzerinde bir fiyatla onu satması da câizdir.

Muhît: Bişr'in imlâ meclisinde Ebû Yûsuf'tan naklettiğine göre; birisi, bir kumaş ve astar satın alsa, kendisine miras ya da hibe yoluyla ulaşan bir miktar pamuğu da kullanarak bir cübbe yapsa, sonra da malzemelerin kıymetini ve terzilik ücretini hesaplayıp

---

[361] Gabn: Hile yapmak, aldatmak, bir şeyin miktarı azaltmak. Akitte karşılıklı vecibeler arasında önemli bir dengesizliğin bulunması. Gabn iki türlüdür: 1. Gabn-i fâhiş: Bilirkişilerin yaptıkları takdirlerin dışında kalan ölçüde bir aldanmadır ki bu urûzda (ticarî mallarda) yirmide bir, hayvanlarda onda bir, akarda beşte bir, parada kırkta bir ya da daha fazla oranda aldanmak olarak de belirlenmiştir. 2. Gabn-i yesîr: Gabn-i fahişte verilen oranlardan daha az bir miktarda aldanmak. Böyle bir muamelede aldanmış olana "mağbûn" denir (bk. Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 151).

başka birine "bu mal bana şu kadara mal oldu" diyerek satsa bu caizdir. Birisi on beş dirheme bir elbise satın alsa, sonra da onu murabaha ile satsa ve "bu bana on dirheme mal oldu" dese, müşteri de ona on dirhemi ve karını nakit olarak verse [bu câizdir]; ancak sonrasında satıcı "yanılmışım, bu bana on beş dirheme mal oldu" derse, müşteri satıcıyı yalanlayarak onun ileri sürdüğü iddiasını kabul etmeyebilir. Eğer müşteri bu sözlere inanırsa kendisine "o halde beş buçuk dirhem daha ver ya da malı iade et" denir. Bu, Ebû Yûsuf'un görüşüne kıyâsladır. Ebû Hanîfe'nin görüşüne kıyâsla ise, müşteri ilave bir ücret ile sorumlu tutulmaz. Satıcıya ise "İster bu alış-verişi boz, istersen malını ilk tespit ettiğin ücretle teslim et" denir. Şayet satıcı, sermayesinin beş dirhem olduğunu ikrar eder veya öyle olduğuna dair bir delil getirirse, bu durumda, Ebû Yûsuf'un görüşüne göre [müşterinin] beş buçuk dirhem vermesi gerekir. Ebû Hanîfe'nin görüşüne göre ise, [müşterinin] bir şey vermesi gerekmez. Müşteri isterse, satın aldığı ürünü geri verir; isterse, peşin olarak verdiği para karşılığında onu elinde tutar.

Satıcı eğer iki meselede de ürünü tevliye ile satın almışsa, fazlalık ve eksiklik bakımından Ebû Yûsuf'un görüşüne göre hareket edilir. Eksiklik konusunda Ebû Hanîfe'nin görüşü de aynıdır, fazlalık durumunda da onun görüşünün kıyası aynı sonucu gösterir.

Nevâdir: İbn Semâa'nın Muhammed [eş-Şeybânî]'den naklettiğine göre; birisi bir köle gasp etmiş ancak bu köle ondan kaçmıştır. Kölenin kıymetini gasıbın ödemesine hüküm verildikten sonra, bu köle bulunmuştur; bunu gasp eden şahıs, kendisine hükmedilen bedelin üzerine kâr koyarak, bu köleyi satabilir. Ancak onun "Bu kadara bana mal oldu" diyebilir. "Bu kadara satın aldım" diyemez.

Nevâdir: Hişâm'ın Muhammed [eş-Şeybânî]'den aktardığına göre; birisi içinde belli sayıda kumaş bulunan bir bohça kumaşı her bir kumaşın tanesini yirmi dirhemden satın aldığında her biri kumaşı yirmi dirhem üzerinden murâbaha ile satabilir. Ancak kumaşların içinde bulunduğu bohçanın fiyattan bir hissesi varsa, bu durumda murâbaha usulüyle satamaz. Sirke tulumu ve hurma sepeti de aynı hükümdedir.

Muhît: Muhammed [eş-Şeybânî] *Asl*'da şöyle der: Bir malı satarken, bu malın sermayenin üzerine temizleyici ücretini, terzi, keza boyama, yıkama bükme ücretini ekleyip: "Bana bu kadara mal oldu" demeli, fakat "Buna satım aldım" dememeli, eğer böyle der ise ve müşteri onu öğrenirse bu durumda Ebû Hanîfe'ye göre müşterinin muhayyerlik hakkı vardır. Ebû Yûsuf'un görüşü ise elbiseyi temizleme, boyama ve ipliği bükme konularında müşterinin muhayyerlik hakkı yoktur.

Müntekâ: Kölelerin (fiyatları tespit edilirken) fiyatlarına yiyecekleri, kira paraları, ilave edilir ama giyecekleri katılmaz. Çobana verilen ücret ise istihsâna göre ilave edilemez. Şemsüleimme Halvânî şöyle dedi: "Eğer o yerde tüccarın örfü bunların katılması şeklinde ise o zaman (re'sül-male) sermayeye ilave edilir.

Müntekâ: Gemi ve hayvan kirası da ücrete eklenir. Hayvan satışlarında hayvanın yiyeceklerinin ücreti de ilave edilir. Koku ve yağ harcamaları ücrete eklenmez. Aynı şekilde (günlük) yemeği aşan miktar sermayeye ilave edilmez. Keza köleleri ve yiyeceği koruma ücreti; temizlik, terzilik gibi işleri kendisi yaparsa bunlar fiyata masraf olarak ilave edilmez. İnci ya da yakutun deldirilmesi onun kıymetini düşürmezse deldirmek için verilen ücret sermayeye ilave edilir, eğer düşürürse edilmez.

Velvâliciyye: Bir kimse bir yiyecek satın aldı sonra onun yarısını yemiş ve kalan yarısını verdiği ücretin yarısının üzerine murâbaha ile satabilir. Ölçme ve tartma ile satılan ürünler de aynı hükmündedir.

Muhît: Bir kimse bir elbise satın alıp yarısını yakmışsa geri kalan kısmını murâbaha ile satamaz.

Velvâliciyye: Safka ile iki elbise satın alıp bunların (her birine ayrı ayrı fiyat belirtmeyen bir şahsın) bunlardan birisini kar ile satamaz. Aynı şekilde tanesi ona hepsi ise bine dürülmüş bir çuval kumaş satın aldı bu halde Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'un görüşüne göre murâbaha ile satabilir. Muhammed [eş-Şeybânî]'nin görüşüne göre ise satamaz. İki şahıs tartılabilen ve ölçülebilen veya bir birine benzer üründen bir şeyi satın alıp, aralarında taksim ederlerse, bu şahısların kendi hisselerini murâbaha ile satması caizdir, Ancak eğer bu ürün farklı farklı olursa bu durumda kâr ile satamaz.

Câmiü'l-Cevâmi': İki kişinin ortak olduğu bir köle kendilerine yüz dinara mal oldu. Biri diğerine bu köleyi bir dinar kârla satacak olursa yüz dinar üzerine murâbaha yapar.

Kâfî: Bir kimse iki elbiseyi her biri beşten olmak üzere on dirheme satın alıp birini beş dirhem üzerinden murâbahayla satacak olsa bu mekruh olmaz, Muhammed [eş-Şeybânî]'ye göre ise mekruhtur.

Câmiü'l-Cevâmi': Bir kimse bir kölenin yarısını yüz dirheme satın aldıktan sonra, kalan yarısını da iki yüz dirheme satın alırsa; bu kişi, satın aldığı yarılardan hangisini isterse murâbaha ile satabilir. İsterse bu kölenin tamamını üç yüz dirhem üzerinden kâr ile satabilir.

Câmiü'l-Cevâmi': Birisi bir kumaşı, on dirheme mal olan bir kumaş karşılığında satın aldı. Bu durumda aldığı kumaşı on dirhem üzerinden satamaz.[362]

15. Faiz Konusu

el-Müntehab'da "Faiz" ile alakalı meselelere yer verilmemiştir. Zira kitabın aslı olan *el-Fetâva't-Tatarhâniye*'de de bu konu yer almamaktadır. *Mültekâ*'da ise faiz konusu diğer tüm muhtasarlarda olduğu gibi ayrı bir başlık altında ele alınıp konu etraflıca işlenmiştir.

16. Selem Konusu

el-Müntehab'da faiz konularından bahsedilmediği gibi kitabın aslı olan *el-Fetâva't-Tatarhâniye*'de yer almasına rağmen "Selem" konusundan da bahsedilmemiştir. Anlaşıldığı kadarıyla Halebî sadece alışveriş konularıyla yetinerek alışverişte bir alt başlık olarak ele alınan selem, sarf ve faiz konularına girmemiştir.

17. İstibrâ

el-Mültekâ'da "İstibrâ" ile alakalı bir hüküm bulunmazken, *el-Müntehab*'da on sekizinci faslın altında istibrâ ile ilgili şu konulara yer verilmiştir:

"Hizânetü'l-Fıkıh: Efendisiyle cinsel ilişkiye girmiş olan bir cariye ile evlenen kişinin o cariyeye istibra yaptırması Allah ile kendi arasında olmak üzere müstehabtır.

Hâniyye: İstibra[363] yaptırmamanın diğer bir çaresi/hilesi, cariyeyi evlendirmeden önce satıp bedelini alır, fakat cariyeyi teslim etmez. Sonra müşteri onu kölesiyle evlendirir. Sonra müşteri cariyeyi teslim alır. Sonra da kocası cariyeyi boşar. Ancak bu tür bir çare/çözümde bir tür şüphe vardır. Zira Ebû Yûsuf ve iki rivayetten birinde Muhammed [eş-Şeybânî]'ye göre cariyeyi satın alır almaz, istibra şart/vacip olur.

Hâniyye: Birisi bir cariye satın alsa ve kabz ettikten sonra fakat istibradan önce onu diğer birisi ile nikâhlasa, sonra eşi cinsel ilişkide bulunmadan onu boşasa, bu durumda iki rivayet vardır, tercih edilen rivayete göre efendisinin cariyeye istibra yaptırması gerekmez.

---

[362] Halebî, *el-Muntehab*, vr. 132b-133b.

[363] İstibrâü'l-eme: Cariyenin, rahminde çocuk olup olmadığını anlaması için bir süre beklemesi, kendisini satın alan efendisi ile cinsel ilişkiye girmemesi. Fasit akit ile cinsel ilişkide bulunulan kadının da istibrâda bulunması gerekir. Diğer hallerde iddet gerekir (bk. Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 262).

Zalimin biri başka bir adama ait olan cariyeyi satar, cariyenin sahibi de dava açar ve kadı onun lehine hüküm verirse, eğer müşteri cariyeyle ilişkiye girmişse, efendinin cariyeye istihsânen istibra yaptırması gerekir. Fetva da buna göredir.

Zâhiriyye: Ergenliğe daha ulaşmayan çocuk bir cariye satın alır sonra da buluğa ererse, cariyeye istibra yaptırması vacip olur.

Müntekâ: Hasan [b. Ziyad]'ın Ebû Hanîfe'den naklettiğine göre; kişinin cinsel ilişkiye girdiği cariyesini bir hayız istibra yaptırmadan satması mekruhtur. Eğer o cariyeyle hayız halinde cinsel ilişkiye girerse, ikinci bir hayızdan temizleninceye kadar satması mekruhtur.

Hâniyye: Âlimlerin bazılarına göre istibrayı inkâr edenler küfre düşer; çünkü istibra hükmü icma ile sabit olmuştur. Fakat âlimlerin çoğuna göre küfre düşmez; çünkü "sahip olduğunuz cariyeler..."[364] Ayetinin zahiri cinsel ilişkiye girmenin hiçbir kayıt olmaksızın mubah olmasını gerektirmektedir."[365]

18. Borç Verme

Bu konu *el-Müntehab*'ın yirmi dördüncü faslında yer almaktadır. *el-Mültekâ*'da ise böyle bir başlık veya mesele bulunmamaktadır. *el-Münthab*'da "Borç Verme" (karz) başlığı altında zikredilen meseleler şunlardır:

"Cami': Şeybânî şöyle demiştir: Üçte biri gümüş, üçte ikisi bakır olan dirhemleri sayı ile borç almak halk arasında adet haline gelmişse bu durumda bir beis yoktur. Ancak halk arasında böyle bir adet yaygın olmaz ve bunlar tartı ile alınıp verilmekte bulunursa bu durumda tartı dışında başka yolla borç alınması caiz olmaz. Dirhemlerin üçte ikisi gümüş ve üçte biri bakır olduğunda –insanlar sayı ile borç vermeyi adet haline getirmiş olsalar bile- tartı dışında başka bir yolla borç alınması caiz olmaz. Dirhemlerin yarısı gümüş yarısı bakır olunca teamül sayı ile olsa bile bunların ancak tartı ile ödünç alınması caizdir.

Muhammed [eş-Şeybânî] *Kitabü's-Sarf*'ta şöyle demiştir: "Ebû Hanîfe menfaat temin eden her borcu kerih görürdü." Kerhî [ö.340/952] şöyle der: "Bu kerih görülen menfaat, akit esnasında şart koşulan menfaattir, mesela bir mahsulü ödünç verip daha kalitelisini (iyisi) almayı istemesi gibi. Fakat akit esnasında böyle bir şart koşmadan borç aldığı şahıs malın daha kalitelisini geri verirse bunda bir beis yoktur. Borç alan kişinin, bir malı yüksek fiyatla satın alması için borç verenin, dirhem ve dinarları ona borç vermesi

---

[364] Mü'minûn 23/6.

[365] Halebî, *el-Muntehab*, vr. 133b-134a.

mekruhtur. Ancak, (eşya almayı) şart koşmadan borç alır ve bu borcu aldıktan sonra kendisine borç veren şahıstan daha pahalı eşya satın alırsa, Kerhî'ye göre bir beis yoktur. Hassâf [ö.261/875] şöyle der: "Ben bunu hoş görmüyorum." Şemsüleimme el-Halvânî [ö.452/1060] "Bu haramdır" demiştir. Muhammed [eş-Şeybânî] *Kitabü's-Sarf*'ta şöyle demiştir: "Hakikaten selef âlimleri bunu kerih görürdü." Hassâf bunun kerih olduğunu zikretmemiş; ancak: "Ben bunu hoş görmüyorum" demiştir. Muhammed [eş-Şeybânî] ise bunda bir beis görmemiş ve *Kitabü's-Sarf*'ta "Borç alan şahsın borç veren şahsa, fasılasız bir şey vermesinde bir beis yoktur" demiştir. Bu, selefin görüşü reddettiğine bir delildir. Şeyhülislâm Hâherzade [ö.483/1090] seleften naklen şöyle der: "Bu menfaat üzerine hamledilir. Borç alındığı sırada menfaati şart koşmak hilafsız olarak mekruhtur" demiştir. Muhammed [eş-Şeybânî] şöyle demiştir: "Bu menfaatin olmadığı zamana hamledilir. Borç alınıp verilirken, hediyeleşmek şart koşulsa bile, bu hilafsız olarak mekruh olmaz. Bu borç alma işinin, alım-satım işinden önce yapılması halindedir. Fakat alım-satım işlemi, borç işleminden önce olursa, mesela, bir kimse diğer bir şahıstan yüz dirhemlik bir iş ister; iş istenilen şahıs da, iş isteyene kıymeti yirmi dirhem olan bir kumaşı kırk dirheme satar ve daha sonra da ona altmış dirhem verir ve borç verenin borç alanda yüz dirhem olduğu halde, borç alanda seksen dirhem hâsıl olursa; Hassâf "Bu caizdir" der. Bu, Muhammed b. Seleme'nin yoludur. Bu zat Belh imamlarındandır. Muhammed b. Seleme şöyle rivayet etmiştir: Bir kimse malı olan diğer bir şahıstan borç almak istediği zaman, mal sahibi, önce o maldan pahalı olarak satar sonra da ihtiyacı kadar dinarları ona borç olarak verir. Âlimlerin çoğu bunu kerih görmüşler ve bazıları "Bu menfaat çeken borçtur"; bazıları ise "Eğer bu aynı mecliste olursa mekruh olur. Ancak, iki ayrı mecliste olmuşsa, bunda bir beis yoktur" demiştir. Şemsüleimme Halvânî, Hassâf ve Muhammed b. Seleme'nin kavilleri ile fetva vermiştir. Onun kavline göre: "Bu menfaat çeken bir borç değildir. Ancak bu sadece yararı çeken bir menfaattir, karz söz konusu değildir. Şart koşulan hediye ise haramdır. Şart koşulan değil ise fakat karz dolayı verdiğini bilirse o hediyeyi almaz. Eğer bunu bilmezse ya da borçlu olduğundan dolayı değilse bu durumda Şeyhülislâm zikrettiğine göre onu kabul ettiğinde bir beis yoktur. Ancak (bu durumlarda hediye kabul etmekten kaçınmaları) daha iyidir. Eğer borç aldığından önce aralarında hediyeleşmesi olduğu halde ya da borçlu olduğundan dolayı değil de, akrabalık veya aralarındaki dostluktan dolayı verdiğini ya da borçlu cömertliği iyiliği ile tanınan bir kimse ise bu durumlarda o hediye borçlu olduğu nedeniyle veremediği anlaşılır ve o hediyeyi almaktan kaçınması gerekmez. (Borçlunun) böyle bir özelliği yok ise bu halde ondan hediye almaktan sakınmak en iyi davranış olur. Ayrıca alış-veriş akdi önce yapılan karzı kerih görenler bu da kerih olduğunu zikretmişlerdir. Muhammed [eş-Şeybânî] ise hiç tafsil

etmeyip bu durumda bir beis görmemiştir. O, "Borçlu şahsın davetine ondan alacaklı olan kimsenin gitmesinde bir beis yoktur" demiştir. Şeyhülislâm şöyle der: "Bu cevap-hükümdür" demiştir. Fakat (alacaklı kişi borçlunun bu daveti) borçlu olduğundan dolayı tertip ettiğini biliyorsa bu daveti kaçınması daha iyisidir.

Emâlî: Bir kimse ölçekle ölçülen şeyler veya ağırlık birimiyle tartılan şeylerden bir şeyi borç alır ve bu şeyi insanların elinde tükenirse, alacaklı o şeyin yenisinin çıkmasına kadar beklemeye cebredilir. Bu Ebû Hanîfe'nin görüşüdür.

Nevâdir: İbn Semâ'a'nın Ebû Yûsuf'tan naklettiğine göre, meyve karşılığında borçlanan ancak ürünü olmayan kimsenin durumu, para ile borçlanan ancak geliri eksik kalan kimseye benzemez. Zira böyle birinin parası yoktur. Meyve alacağı olan kimse ise, kıymeti konusunda borçlu ile anlaşması durumunda, yeni ürünün gelişine kadar borcunu ertelemek durumunda kalır. Bir kimse başka bir şahıstan herhangi bir yiyeceği ucuz olduğu bir şehirde borç olarak alır, sonra alacaklı şahıs bu borçluya buğdayın pahalı olduğu bir şehirde rastlarsa, borçludan ancak hakkı olan meblağı alabilir, borçluyu tutuklattırıp hapsettirme hakkı olmaz. Borçluya ise, borçlandığı şehirdeki meblağı alacaklıya ödemesi emredilir.

Gıyâsiyye: Birisi bir miktar dirhemi borç olarak alsa, sonrasında bu dirhemlerin kıymeti artsa ya da düşse, borçlu, dirhemleri teslim aldığı günkü kıymeti ödemelidir. Bu durumda artmaya ve düşmeye itibar edilemez

Nevâdir: İbn Semâa'nın Muhammed [eş-Şeybânî]'den naklettiğine göre, borcunu başka bir şehre giden borçludan alacak olan kimse, isterse bu borcu borçlanılan yerde ödemek üzere erteleyebilir, isterse de bulundukları şehirde cari olan kıymete göre alabilir. Eğer borçlanan kimse o miktarı ödemekten kaçınırsa, ödemeye zorlanır. İbrâhîm [en-Nehaî]'nin (ö. 96/714) Muhammed [eş-Şeybânî]'den rivâyetine göre birine yiyecek karşılığında Irak'ta borçlanan kimse, alacaklısı ile Mekke'de karşılaşsalar, Ebû Yûsuf'a göre borçlu, borçlandığı gün ve yerdeki meblağı verir. Muhammed [eş-Şeybânî]'ye göre ise Mekke'de karşılaştıkları günkü Irak değerini vermelidir. Alacaklı borçlu ile birlikte Irak'a dönüp yiyeceğini almak zorunda da değildir.

Kudûrî: Eğer borçlu, bir şehirde geçerli olan bir parayla borçlanır, sonra alacaklısı ile bu paranın geçmediği bir şehirde karşılaşırlarsa, eğer o para o şehirde harcanabiliyorsa, hak sahibi borcunu gidiş-geliş süresince erteleyebilir, borçludan kefil isteyebilir ancak onun kıymetini alamaz. Eğer paranın harcanamadığı bir şehirde iseler borçlu, paranın o şehirdeki kıymetini vermek zorundadır.

Muhît: Bişr'in Ebû Yûsuf'tan naklettiğine göre, birisi başka birinden nakliye masrafı olan bir miktar yiyeceği borç olarak alsa ya da bunu ondan gasp etse, onların o yiyeceğin daha pahalı ya da daha ucuz olduğu başka bir şehirde karşılaşmaları durumu söz konusu olduğunda Ebû Hanîfe şöyle demiştir: Borçlu kimse, yiyeceği borçlandığı ya da gasp ettiği yerdeki meblağı ödeyinceye kadar alacaklının sözüne itibar edilir. Ebû Yûsuf'a göre ise anlaşırlarsa bu iyidir. Hangisi bir meblağ tayin edip onu isterse diğeri bunu vermeye zorlanır. Ancak hükmün karara bağlandığı günkü meblağ, borçlanılan ya da ürünün gasp edildiği şehirdeki, o anki kıymete göre takdir edilir ve borcun tespiti konusunda alacaklının sözüne itibar edilir. Eğer gasp edilen mal tam olarak hala borçlunun elinde ise bu durumda bizzat malın kendisi alınır, o anki kıymeti alınmaz.

Hâniyye: Eğer gasp edilen mal hala gasp edenin elinde bulunuyorsa, karşılaştıkları yerdeki o malın kıymeti gasp edilen yerdekinin aynı ise malın sahibine teslim edilmesi gerekir. Eğer bu malın gasp edildiği yerdeki kıymeti daha pahalı, karşılaştıkları yerdeki kıymeti daha ucuz ise, alacaklı gasp edilen ürününün yerine onun kıymetini isteyebilir veya ürünün, gasp edilen yerde verilmesini bekleyebilir. Eğer bu mal gasp edenin elinde bulunmuyorsa ve karşılaştıkları yerde o malın kıymeti daha ucuz ise, alacaklı, malı, gasp edildiği şehirde almayı bekleyebilir. Eğer karşılaştıkları yerdeki kıymeti, gaspın gerçekleştiği şehirden pahalı ise, bu durumda gasıp muhayyerdir. İster o malın aynısı verir isterse gasp ettiği yerdeki kıymetini verir. Eğer o malın iki yerdeki kıymeti de aynı ise, malı gasp edilen kimsenin bu malın aynısı talep hakkı vardır.

Hâniyye: Bir kimse, küçük bir çocuğa veya bunamış birine [ma'tûh] borç verir ve bunlar da aldıkları şeyi telef ederlerse Ebû Hanîfe ve Muhammed [eş-Şeybânî]'ye göre bunu ödemeleri gerekmez. Ebû Yûsuf'a göre ise tazmin etmeleri gerekir. Bir kimse ticaretten men edilmiş [mahcûr] bir köleye borç verir ve o da borç aldığı şeyi telef ederse, Ebû Hanîfe ve Muhammed [eş-Şeybânî]'ye göre azat olmadan önce onu ödemekle sorumlu tutulmaz. Bu, emanet bırakılan şey ile aynı hükme tabidir."[366]

19. Çeşitli Meseleler

Hem *el-Mültekâ* hem de *el-Müntehab*'da Kitabü'l-büyu' bölümü "Çeşitli Meseleler" bölümü ile sona ermektedir. Fakat her iki kitapta da birbirinden farklı konular ele alınmıştır. *el-Müntehab*'da zikredilen meseleler şunlardır:

"**Nevâdir:** Bişr'in Ebû Yûsuf'tan rivayet ettiğine göre adamın biri, alıcının olmadığı bir yerde "şahit olun ki, ben bu kölemi bin dirheme falancaya sattım" dese, o

[366] Halebî, *el-Muntehab*, 134a-135b.

esnada alıcı gelse "ben köleyi bu meclisten önce satmıştın, bu söylediklerin ikrar sayılır" der ve satıcı da "Hayır! İkrar değil, ilk defa satıştır" derse, müşterinin sözüne itibar edilir.

Müntekâ: Bir kimse bir (köleyi) satın alıp kabz eder, sonra onu yarılı olarak satıcıya getirip "Bunu yaralı olarak bana sattın" iddiasında bulunursa, bu durumda müşterinin sözüne itibar edilir.

Hâniyye: Bir Müslüman Mecusi bir köleyi satın alır ve bu köle "Eğer beni Müslümana satarsan intihar ederim" derse bu köleyi bir Mecusi'ye satılması caizdir. Hıristiyan birine zünnâr, Mecusi birine kalpak (kalensüva) satmakta bir beis yoktur. Bir kimse dostunun üzüm bağına girip, oradan bir şeyler yer, ancak, dostu bu bağı (daha önce) satmış ve yiyen kimsenin de ondan haberi yoksa âlimler "Yiyen kimsenin vebali yoktur. Onun bağı satın alan şahısla helalleşmesi veya yediğinin bedelini ödemesi gerekir" demişlerdir. Ehl-i harptan esir satın alan kimsenin, ehl-i harb'e değeri düşük ve katkılı para vermesi câizdir fakat bu esir köle edinilecek ise düşük ve katkılı para vermek câiz olmaz. Müslüman birinin boğarak ya da başına vurmak suretiyle öldürdüğü bir koyunu kâfir birine satmasında beis yoktur.

Nevâzil: Kükürt bulunan bir dağdan bu kükürdün çıkarılıp satılması Ebu Bekir [el-Belhî]'e [ö.553/1158] sorulduğunda "Bunda beis yoktur" cevabını vermiştir. Dağdaki taşların ya da fıstık ağaçlarının alınıp satılması da câizdir. Tuzun hükmü ise aynı değildir. **Fetâva:** Aralarında fark yoktur. Çünkü fıstık bir kimsenin mülkünde bulunduğunda onu almak caiz değildir, hâlbuki herhangi birinin mülkü olmayan dağdaki tuzun alınması caizdir" der. Bir kimse arpa suyu (فقاع) veya bir içecek satın aldığında, bu içecekten (ikram olarak) bir bardak ya da bir kadeh alır ve bu bardak veya kadeh elinden düşüp kırılarsa müşterinin tazmin sorumluluğu yoktur.[367]

B. KİTÂBÜ'L-İCÂRÂT

el-Mültekâ ile *el-Müntehab*'ın icâre bölümünde yer alan alt başlıklar ve ele alınan konular karşılaştırıldığında her iki kitabın birbirinden oldukça farklı olduğu görülmektedir. Halebî *el-Mültekâ*'da Merğinânî'nin *el-Hidaye*'sinin tertibini esas almıştır. *el-Müntehab*'ta ise kitabın aslı olan *el-Fetâva't-Tatarhâniye*'de yer alan 34 fasıldan sadece 17 fasla yer vermiştir. İcare konusu hem *el-Mültekâ* hem de *el-Müntehab*'da "Hibe" bölümünden sonra gelmektedir.

[367] Halebî, *el-Muntehab*, vr. 135b.

1. İcârenin Tarifi

el-Mülteka'da diğer muhtasarlarda olduğu gibi bu bölüme başlanırken öncelikle icârenin şer'i tarifine yer verilmiştir. *el-Müntehab*'da ise icârenin şer'i tarifine yer verilmeyip direkt olarak konuyla alakalı hükümlere geçilmiştir:

"Şeyhülislâm [İsbicâbî] [ö.480/1087] şöyle der: Birisi, bir dârın/çiftliğin bir bölümü üzerinde hak iddiasında bulunsa, tarafların, davacının dârın içerisindeki belirli bir evde on sene oturması üzerine anlaşmaya varmaları caizdir. Dâr sahibi anlaşma yaptığı kişiden o yeri kiralasa, bu Ebû Yusuf'a göre caiz, Muhammed [eş-Şeybânî]'ye göre ise caiz değildir. Çünkü Muhammed [eş-Şeybânî]'ye göre bu bir icâre akdidir ve kiracının kiraladığı yeri mal sahibine kiraya verme hakkı yoktur. Davacının bu yerin oturma hakkını, başka birine satması da caiz değildir.

Âlimlerimizin birine göre, oturma hakkının satımı, icâre akdinin alım-satım lafzıyla gerçekleşmemesi nedeniyle değil kiralama süresinin tayin edilmemesi nedeniyle caiz değildir "Kadıhân" diye bilinen Kadı Fahreddin [ö.592/1196] *el-Fetâve'l-kübrâ*'sında şöyle der: "Fetvâ, icâre akdinin alım-satım lafzıyla gerçekleşmeyeceği yönündedir."

Gıyâsiyye: Daha zahir olan görüş, vaktin tayin edilmesi durumunda alım-satım lafzıyla icâre akdinin gerçekleşeceğidir.

Muhît: İcâre "Şu evimi sana yarın kiraya verdim" gibi bir ifadeyle bir vakte izafe edilirse bu caizdir. O vaktin gelmesinden önce ev sahibinin, sözleşmeyi bozmak istemesi ile ilgili Muhammed [eş-Şeybânî]'den bunun sahih olacağı ve olmayacağı şeklinde iki görüş nakledilmiştir. Vakit gelmeden önce, ev sahibinin evi satmak istemesi veya *Hâniyye*'de geçtiği üzere onu hibe etmeyi arzulaması ile ilgili olarak Muhammed [eş-Şeybânî]'den iki görüş nakledilmiştir; birincisine göre satım veya hibe geçerlidir, ikincisine göre ise geçerli değildir.

Zahîre: Şemsüleimme Serahsî'ye [ö.483/1090] göre daha sahih [el-esahh] olan görüş, kendisine ileriki bir vakit izâfe edilen icare, belirlenen vaktin gelmesi öncesinde de bağlayıcıdır, Kudûrî ilk görüşü Muhammed [eş-Şeybânî]'den nakletmesine rağmen ikinci görüşü ondan nakletmemektedir. Kudûrî şöyle der: Bir kimse gelecek bir zamanda gerçekleşmek üzere bir icâre akdetse, sonra icâre vakti gelmeden önce bu evi satmak istese, kiracının bu satışı durdurma hakkı vardır, Şemsüleimme el-Halvânî [ö.452/1060] bey' ve icare meselesi hakkında Muhammed [eş-Şeybânî]'den iki görüş rivâyet etmektedir. Birincisine göre bey' akdi gerçekleşir ve kendisine ileriki bir vakit izâfe edilen icare akdi

iptal olur. Nitekim fetva da buna göredir, demiştir. İkinci rivâyete göre: bey' akdi gerçekleşmez.

Müntekâ: İbn Semâa'nın naklettiğine göre Muhammed [eş-Şeybânî] şöyle demiştir: Bir kimse başka birine "Yarından itibaren sana evimi bir dirheme kiraya verdim" der, sonra aynı gün onu başkasına satar ya da hibe olarak verirse bu caizdir. Yine [eş-Şeybânî] şöyle der: Yaptığı caizdir ve ev, yarın olduğunda sahibinin mülkünde değilse icare akdi bozulur. Ancak yarın gelmeden önce satım akdi bozulur veya ev sahibi hibesinden dönerse, kira akdi ilk belirlendiği gibi geçerlidir. Fakat ev, eski sahibine yeni/ayrı bir milk ile dönerse icâre akdi iptal olur.

Hâniyye: Bir adamın, başkasına "Şu hayvanımı, yarından itibaren sana bir dirheme kiraya verdim" dedikten sonra, aynı hayvanı, aynı gün başka bir şahsa üç günlüğüne kiralaması; ertesi gün olunca da ilk kiracının ikinci kiralamayı feshetmeyi istemesi ile ilgili olarak ashabımızdan iki görüş nakledilmiştir: İlkine göre ikinci kiralamayı feshetme hakkı vardır ki Nusayr b. Yahya el-Belhi [ö.268/881] bu görüşü kabul etmiştir. İkinci görüşe göre ise, ikinci kiralamayı feshetme hakkı yoktur. Bu görüşü Fakîh Ebü'l-Leys [ö.373/983] ve Şemsüleimme Halvanî kabul etmişlerdir ki bu Îsâ b. Ebân'ın [ö.221/836] görüşüdür. Nitekim fetva da bu yöndedir.

Muhît: Bir kimse, diğerine "Aybaşı gelince bu kira akdini feshediyorum" derse, bu caiz değildir.

Hâniyye: Her ay belli fiyat karşılığında evini kiraya veren bir kimsenin, daha sonra "Aybaşı gelince bu kira akdini feshediyorum" demesi ile ilgili olarak Fakîh Ebû Bekir el-Belhî şöyle demiştir: "Kira akdinin gerçekleşmesinin ayın gelişine bağlanması sahih olduğu gibi, bozulmasının da ayın veya herhangi bir vaktin gelmesine bağlanması sahihtir."

Şemsüleimme Serahsî şöyle der: "Ashabımızdan biri, feshin, yarının veya herhangi bir vaktin gelmesine izafe edilmesinin sahih olduğu; ayın veya herhangi bir vaktin gelmesine talik edilmesinin ise sahih olmadığı kanaatindedir." Fetva da bu kavle göredir."[368]

[368] Halebî, *el-Muntehab*, vr. 163b-164a.

2. İrade Beyanında Bulunmadan (Lafız Kullanmadan) İcâre Akdinin Yapılması

el-Mülteka'da teati ile yapılan kiralama konusu ile alakalı bir hüküm bulunmazken *el-Müntehab*'da sekizinci faslın altında bu konu ile ilgili örneklere yer verilmiştir:

"Muhît: "*Nevâzil*'in "icâre" bahsinde: Bir kimse her aylığı üç dirheme olmak üzere bir dükkân kiralar; iki ay geçince, bu dükkân sahibi "Razı isen, her aylığı beş dirhem, değilsen dükkânı tahliye et (boşalt)" der, kiracı da hiçbir cevap vermeyip, dükkânda otururşa, o zaman her aylığına beş dirhem kira öder. Dükkânda oturmaya devam etmesi [yeni kiraya] razı olduğu anlamına gelir. Eğer kiracı "Ben beş dirheme razı değilim" der ve yine dükkânda oturmaya devam ederse, o takdirde önceki akit üzerinden (üç dirhem) ödeme yapar.

Attâbiyye: Eğer ev sahibi "Ona", kiracı ise "Beşe" der ve ev sahibi ayrılır kiracı da eve yerleşirse, o zaman kira ücreti beş [dirhem]dir. Fakat taraflar ısrar eder ve buna rağmen kiracı eve yerleşirse, bu durumda kira ücreti ecr-i mislidir.

Fetâvâ Ehli Semerkand: Bir adam, diğerine "Bu çuvalı bir aylığına kaça kiraya verirsin?" der, o da "İki dirheme" karşılığını verince kiracı "Hayır, bir dirheme" deyip çuvalı alır gider ve aradan da bir ay geçerse, bu durumda ecr-i misli verilir; ancak iki dirhemden fazla ve bir dirhemden daha az olmamalıdır. Sahih olan görüş ise ücretin bir dirhem olmasıdır.

Fetâvâ Ehli Semerkand: Hazırda olmayan bir adamın kiraya verdiği evin kira müddeti biter, kiracı ise evi geri vermeyip bir sene daha otururşa ev sahibi geldiğinde kira müddeti bittikten sonraki o sene için kira vermesi gerekmez.

Hâniyye: Eğer kira süresi biten evin kiracısı hazırda olmaz ve ev onun karısının elinde bulunursa, bu durumda da kira ödemek gerekmez. Zira kadın evde kirayla oturmamıştır.

Muhît: Kiraya veren şahıs ölür ve kiracı bu evde oturmaya devam ederse, bu durumda farklı görüşler vardır: Bazılarına göre kira ücreti ödemesi gerekir, bazılarına göre ise kiraya veren öldükten sonraki ilk ayda gâsıp konumunda olduğu için kira ödemesi gerekmez. Ancak ev sahibi ücreti talep ederse ikinci ayda ücret ödemesi gerekir. Ev sahibi öldükten veya kira süresi sona erdikten sonra kiracı evde oturmaya devam ettiğinde ücret talep edilene kadar kira ödemesinin gerekmediği de söylenmiştir.

Kübrâ: Talep edilmediği sürece ücret ödemek gerekmez. Fetva da buna göredir. Ücret talep edildikten sonra oturmaya devam ederse, talepten sonraki süreç için ücret ödemesi gerekir. Bu konuda birinci ay ile ikinci ay arasında fark yoktur. Bu görüşün sahibi kira için hazırlanmış yer ile kira için hazırlanmamış yer arasında fark gözetmemektedir. Fakat daha sahih olan görüşe göre, eğer oturduğu yer gelir getirmek maksadıyla hazırlanmışsa her halükarda kira vermesi gerekir.

Hâniyye: Kiralanan yer ister gelir getirmek maksadıyla hazırlanmış olsun ister olmasın, varisler o yerin boşaltılmasını istemedikçe akdin infisahı zahir olmamaktadır. Oysa bize göre kira akdini yapan taraflardan birinin ölümü durumunda akit infisah eder. Şafii'ye göre ise infisah etmez. Konu ihtilaflı olduğu için varisler yerin boşaltılmasını veya ücretin ödenmesini talep etmedikçe akdin infisahı zahir olmamaktadır."[369]

3. Kira Akdinde Şart, Görme ve Kusur Muhayyerlikleri

el-Mültekâ'da kira akdinde şart, görme ve kusur muhayyerliklerin meşruyeti zikrelidip konunun tafsilatına girilmemiştir. *el-Müntehab*'da ise konu beşinci fasılda "Kira akdinde muhayyerlik" başlığı altında ele alınmış ve şu meseleler zikredilmiştir:

"**Attâbiyye:** Kira akitlerinde görme ve şart muhayyerliklerinin süresi üç gündür.

Sığnakî: Senelik kiraya verilen bir evde kiracının üç gün muhayyerliği bize göre caizdir. Bu durumda kira süresi akdin yapıldığı andan itibaren başlamışsa, kiracı eğer istifade etmediyse kiralanan yerin menfaatini tazmin etmez. Bu süre içerisinde kaybolan menfaat, tazmin yükümlülüğü olmadan kaybolur ve bu, akdi feshetmeye mani olmaz. Fakat kiracı kiraladığı yerin menfaatinden istifade etmeye başlarsa muhayyerlik hakkı bize göre düşer.

Attâbiyye: Eğer ev sahibine ait muhayyerlik süresinde kiracı evde oturuyor ise, bu durumda ücret gerekmez. Fakat oturması sebebiyle evde oluşan zararı tazmin eder.

Nevadiru İbn Semâa: Ebû Yusuf'tan nakledildiğine göre bir kumaş yıkayıcı [kassâr], bir adamla, onun Merevî kumaşını, bir dirheme yıkamak üzere anlaşır ve taraflar buna razı olurlar ve bu yıkayıcı, kumaşı gördüğü zaman: "Ben buna razı değilim" derse, onun buna hakkı vardır. Terzi de böyledir. Burada asıl olan, uygulandığı mahalle göre değişiklik arzeden her türlü işte, işin uygulanacağı mahal/kumaş görüldüğünde görme muhayyerliğinin sabit olmasıdır.

---

[369] Halebî, *el-Muntehab*, vr.165b-166a.

Birisi, başka bir şahsı, bir buğday yığınını ölçmek üzere kiraladığında kiralanan adam, buğdayı görünce: "Ben buna razı değilim" derse, bu durumda bunu söylemeye hakkı yoktur. Eğer, bir adam diğerini kan aldırmak üzere, bir dânike (dirhemin 1/6) kiralar, o da razı olur; sırtını görünce de: "Ben buna razı değilim" derse, onun da bunu söylemeye hakkı yoktur. Çünkü burada yapılacak işte farklılık yoktur.

Muhît: İbrahim'in Muhammed [eş-Şeybâni]'den naklettiğine göre birkaç gün içerisinde gidilebilecek bir mesafeye bir gün içerisinde bir yükü taşımak üzere bir kişi kiralandığında bu akit iş üzerinden değil, gün üzerinden yapılmış olur. Bu konuda kural şudur: Müstecir bir akitte iş ile zamanı cem eder ve işin o vakit içerisinde yapılması mümkün olmazsa, bu durumda akit zaman üzerinden yapılmış olur ve ücreti hak etmek, bu süre içerisinde işçinin kendisini işverene teslim etmesine bağlı olur.

Nevâzil: Bir adam diğerine "Ben bu evi, Ramazan ayının kirasını sana hibe etmek üzere her aylığı bir dirheme kiraya verdim" derse, bu kira akdi fasittir."[370]

4. *Kira Akdinin Süresi*

el-Mülteka'da bu konuya kısaca değinilmiştir. *el-Müntehab*'da ise üçüncü fasıl bu konuya ayrılmış ve konuyla ilgili olarak şu meseleler zikredilmiştir:

"**Attâbiyye:** Ebedî olarak ya da insanın yaşayamayacağı bir müddet için yapılan kira akdi caiz değildir.

Muhît: Her ay için belli bir ücret mukabilinde yapılan kira akdi [akdin süresi belli olmadığı için] sadece ilk ay için bağlıyıcı/lazım olur. Birinci ayın dışında kalan diğer aylarda ise akit ancak [sürenin baştan her aya] izafeti yoluyla olur. Bu tür [her aya] izafeli akitlerde her iki tarafın da [ay sonunda] akdi feshetme hakkı vardır. Fakat akit feshedilmeden ikinci ay girerse, akit o ayda da bağlayıcı olur.

Velvâliciyye: Akdin taraflarından biri akdi bozmak diğeri ise bozmamak istediğinde akdin ne zaman feshedilebileceği hakkında çeşitli görüşler vardır: Sahih olan yeni ayın ilk, ikinci veya üçüncü gününde akdin feshedilebileceğidir.

Muhît: Her iki tarafın da akdi feshetme hakkı olduğundan taraflardan birinin, diğerinin bulunmadığı bir ortamda akdi feshetmesi ile ilgili olarak âlimlerimizden "Bu konuda ihtilaf vardır. Ebû Hanîfe ve Muhammed [eş-Şeybânî]'ye göre bu fesh sahih değildir, Ebû Yusuf'a göre ise sahihtir" diyenler olduğu gibi "bu feshin sahih olmadığında ihtilaf yoktur" diyenler de bulunmaktadır. Hâkim Ahmed es-Semerkandî'nin [ö.550/1155]

---

[370] Halebî, *el-Muntehab*, vr. 165a.

Şurût'unda, kira akdinde akdin taraflarından birinin, muhayyerlik süresi içerisinde, akdi feshedebileceği ve fesh için akdin diğer muhatabının hazır olup olmaması arasında fark bulunmadığı belirtilmiş ve bu konuda herhangi bir görüş ayrılığından bahsetmemiştir. Ayrıca her ay için belli bir ücret karşılığında kiralanan dârın iki veya üç aylık ücreti peşin olarak verilir ve kiraya veren bu ücreti teslim alırsa, kirası verilen süre için iki tarafın da fesh hakkı bulunmaz. Kiranın peşin verilmesi ikinci ve üçüncü ay için de akdin yapıldığına delalet eder."[371]

5. Ücretin Ne Zaman Hak Edileceğinin Açıklanması

Ücretin ne zaman hak edileceği konusu *el-Mülteka* icare konusunun başlarında herhangi bir altbaşlık açılmadan ele alınmaktadır. *el-Müntehab*'da ise bu konu ikinci fasılda "Ücret ne zaman vacip olur" altbaşlığında incelenmiştir. Bu konuda *el-Müntehab*'da ele alınan meseleler şunlardır:

"**Muhît:** Kira akdinde kiralanan şeyin menfaatinden -akdin kendisine izafe edildiği yerde- istifade edilmesinin mümkün olması şart koşulur. Ayrıca belirlenen müddet dışında ücret verilmesi gerekmez. Örneğin bir adam, bir hayvanı, bir gün binmek üzere kiralayıp onu evinde tutsa ve ertesi gün gelinceye kadar ona binmese, eğer o hayvanı şehir içinde binmek üzere kiralamışsa, ondan, akdin kendisine izafe edildiği yerde/şehir içinde istifade etmesi mümkün olduğu için onun kirasını ödemek zorundadır. Eğer şehrin dışında belli bir yere kadar binmek üzere kiralamışsa, onu şehirde tutması durumunda ücret ödemez. Çünkü akdin kendisine izafe edildiği o mekânda/şehir dışında hayvandan istifade etmesi mümkün olmamıştır. Eğer o hayvanı aynı gün sözleşmede belirtilen mekâna götürürse, ona binmese bile, akdin kendisine izafe edildiği mekânda hayvandan istifade etmesi akit süresi içerisinde mümkün olduğu için ücreti ödemesi gerekir. Eğer hayvanı belirtilen mekâna sözleşilen gün geçtikten sonra götürse ve ona binmese, akit esnasında belirtilen mekânda hayvandan istifade etmesi mümkün olsa bile ücret ödemesi gerekmez.

Nevâzil: Kişi, bir hayvanı Mekke'ye gitmek üzere kiralar, fakat hayvanda bir özür olmadığı halde ona binmezse ücretini vermek zorundadır. Ancak kendisine binmeye mani olan bir hastalıktan dolayı hayvana binmezse ücret ödemesi gerekmez.

'Uyûn: *Nevâdir*'inde geçtiğine göre Hişam, Muhammed [eş-Şeybânî]'ye Mekke'ye kadar binmek üzere bir binek kiralayan ancak bir özrü olmadığı halde onu evinde bırakan ve ona binmeyen birini sorar. [Şeybânî] "kira ücreti ödemesi gerekmez" der, ki bu görüş Ebû Yusuf'dan da nakledilmiştir. Aynı şekilde bir kimse, Mekke'ye kadar

[371] Halebî, *el-Muntehab*, vr. 164b.

giymek üzere bir elbise kiralar ancak onu giymezse, kira ücreti ödemez. Mekke'ye gitmek için, bir aylığına bir mahmil/hevdeç kiralayıp ona binmeyen kimse de aynı hükme tabidir. Bunların tamamı sahih kira akdi kapsamındadır. Fasit olan kira akitlerinde ise, ücretin alınabilmesi için, menfaatin hakikaten temin edilmiş olması şart koşulur."[372]

6. Kira Akdinde Tazminat

el-Mülteka'da müellif bu konuyu giriş kısmında ücret konusuyla birlikte ele alırken *el-Müntehab*'da bu konu "Kira Akdine Muhalif Durumlarda Tazminat" başlığıyla yirmi yedinci fasılda incelemiştir. Her iki eserde de konuyla ilgili olarak ele alınan meseleler diğer birçok konuda olduğu gibi birbirinden farklıdır. *el-Müntehab*'da yer alan meseleler şunlardır:

"**Muhît**: Bir kimse kuru ot, pamuk, odun, kum, demir ya da süt taşıtmak için bir hayvanı kiralayıp hayvana yukarıdaki ürünlerin ağırlığında buğday ya da arpa yüklese bunun için tazminat vermesi gerekmez.

Attâbiyye: Civa ve yağ yüklemesinin hükmü de aynıdır. Merv bölgesi kumaşının yanında Herat bölgesinin kumaşını yüklese de aynı hükme tabidir. Ancak Zut bölgesi kumaşı yerine normal kumaş veya taylasan yüklerse tazminat vermelidir. Hayvanın üzerine mahmil yerine zâmile koyacak olsa tazmin eder.

Yenâbî': Kiralanan şey helak olur ve onda başka birinin hakkı çıkarsa, kiracı onun kıymetini tazmin eder ve sonra da kiraya veren kişiden verdiğini tahsil eder. Yine aynı eserde geçtiğine göre, [belirli bir yere gitmek üzere kiraladığı] hayvanla başka bir yere giden ve hayvanı telef olan kiracı, gittiği yer akitte şart koşulan yerden daha yakın olsa da tazminat vermelidir.

Fetâve'n-Nesefîyye: Bir kimse [borçlusundan] dirhemlerini alıp bunları sarrafa [nâkıd] kontrol ettirir ancak daha sonra onların içinde sahte dirhemlerin de olduğu ortaya çıkarsa bu durumda sarraf tazminat ödemez. Ücreti alan kimse, sahte dirhemleri, kendisine veren kişiye iade ettiğinde o "Bunlar benim dirhemlerim değildir" derse, yemin etmesi durumunda alacaklının sözüne itibar edilir.

Hâniyye: Bu, alacaklının, hakkını ya da kaliteli dirhemleri aldığını ikrar etmediği durumlarda geçerlidir. Eğer önce hakkını aldığını ikrar etmiş [daha sonra dirhemlerin bir kısmını sahte oldukları gerekçesiyle iade etmeyi arzulamış, borçlu ise onların kendi dirhemleri olmadığını söylemiş] ise, bu durumda alacaklının sözüne itibar edilmez.

---

[372] Halebî, *el-Muntehab*, vr. 164a-164b.

el-Câmiu's-sagîr: Veteriner bir hayvanı aletle ameliyat etse ve hayvanda pek çok yara açılsa veya hacamatçı bir köleyi, efendisinin emriyle hacamat yaparken köle ölse veteriner ve hacamatçının tazminat ödemeleri gerekmez.

Attâbiyye: Bir kişinin elini veya parmağını kesmek ya da dişini çıkarmak için birinin kiralanması caizdir. Eğer ameliyat esnasında hasta ölürse, işçinin tazminat ödemesi gerekmez.

Hâniyye: Davet yemeği pişirmek için kiralanan şahsın, o yemeği yakması veya yemeğin olmaması durumunda tazminat ödemesi gerekir."[373]

7. İşçinin Mal Sahibinin Malını Hapsetmesi

"**Haniyye:** Kumaş yıkayıcısının [kassâr] vurmak ve malzeme kullanmak suretiyle, yaptığı işin eseri kumaş üzerinde görünüyorsa, bu durumda ücrete mukabil ürünü alıkoyma/hapis hakkı vardır. Kumaş yıkamacısı sadece kiri izale etmekle yetinmesi durumu ile ilgili ise ihtilaf vardır. Daha sahih olan görüş, her halükarda yıkamacının ürünü alıkoyma hakkının olduğudur.

Hâniyye: Komisyoncu, satılmak için kendisine bırakılan bir kumaşı satar ve onun parasını, yine sahibinin emriyle, kendi ücretini alıncaya kadar yanında tutar ve bu para çalınırsa, ashabımıza göre bu parayı tazmin etmesi gerekmez. Aynı şekilde yük sahibi, hamala "Ücretini verene kadar taşıdığın şey yanında kalsın" der ve taşınan şey de çalınırsa, hamalın onu tazmin etmesi gerekmez."[374]

8. Caiz Olan ve Olmayan İcâre Türleri

Her iki eserde de bu bölüm aynı başlık altında ele alınmıştır. Konu *el-Müntehab*'da yedi ve on beşinci fasıllarda yer almaktadır. *el-Müntehab*'da ayrıca konuyla ilgili olarak çeşitli beldelerin meşayıhlarından nakledilen görüşlere de yer verilmiştir. Zikredilen meseleler şunlardır:

"Kiracı kiralanan evi başka bir kimseye kiraya verebilir. Ancak *Şerhu't-Tahâvî*'de zikredildiğine göre demirci ve buna benzer [yaptıkları iş binaya zarar veren] sanatkârlara veremez. Ayrıca aldığı ücret kendi kiraladığı bedelden daha fazla ve aynı cinsten olursa, kiraya verilen yere üzerine kira akdinin yapılmasının caiz olduğu bir şey ilave etmemişse fazla olan kısmı temiz olmaz. Onu tasadduk etmesi gerekir. Eğer boyamak ve sıvamak gibi

---

[373] Halebî, *el-Muntehab*, vr. 169a.

[374] Halebî, *el-Muntehab*, vr. 164b.

eve bazı ilaveler yapmışsa veya üzerine kira akdi yapılması caiz olan bir şeyle birlikte evi kiraya verirse ya da farklı cinsten bir ücret ile kiraya vermişse, aldığı fazlalık temiz olur.

Hassaf'ın, *Kitabü'l-Hiyel*'de zikrettiğine göre, kişi kiraladığı evde bir temizlik yapar, sonra da kendi kiraladığı ücretten daha fazlasına kiraya verirse, bu fazlalık, o adam için temiz bir kazanç olmaz. Ancak kiraya verirken: "İçini benim temizlemem üzere" derse, aldığı fazlalık temiz olur. Kiracı kiraladığı dârı teslim almadan başkasına kiraya veremez. Bu konu alışveriş konusundaki ihtilafa dayanmaktadır. Ebû Hanife ve Ebû Yusuf'a göre (gayrimenkul malı teslim almadan başkasına satmak caiz olduğundan kiraya vermek de) caizdir. Muhammed eş-Şeybani'ye göre ise (gayrimenkul malı teslim almadan başkasına satmak caiz olmadığından kiraya vermek de) caiz değildir. Kiraya vermenin caiz olmadığı konusunda ihtilaf olmadığı da söylenmiştir. Menkul malın teslim alınmadan kiraya verilemeyeceği konusunda ittifak vardır.

Muhît: Fasit bir akitle kiralanan şeyin başka birine sahih bir akitle kiralanması caizdir. Fakih Ebü'l-Leys *İcârât* kitabında buna işaret etmiştir ki, sahih olan da budur. *Sirâciyye*'de: Sahih olan budur."[375]

"**Hâniyye:** Et pişirmek için bir kazan kiralandığında pişirilecek etin miktarı beyan edilmeyip kira süresi belirtilirse bu kira akdi caiz olur. Fakat her ikisi de (süre ve etin miktarı) beyan edilmezse, bilgisizlik sebebiyle bu kira akdi caiz olmaz. Ölçü ve tartı birimlerinin kiraya verilmesinde de kira süresi veya ölçülüp tartılacak şeyin miktarının belirtilmesi gerekir. Bunlardan herhangi biri beyan edilmediğinde yine bilgisizlik nedeniyle bu kira akdi caiz olmaz.

Fetavây-i Attâbiyye: Bir kimse diğerini bir koyunu bir dirhem ve etinden bir rıtıl [450 gr.] karşılığında kesmesi için kiralarsa, bu kira akdi fasittir.

Muhît: Bir kimse, bir dokumacıya dokuduğunun yarısına veya belli bir miktarına karşılık iplik vererek kira akdi yaparsa, bu kira akdi fasittir. *Gıyâsîyye*'de "bizim âlimlerimize göre" kaydı vardır.

Siracîyye: Serahsî de aynı fetvayı vermiştir.

Muhît: Nusayr b. Yahya [ö.268/881], Muhammed b. Seleme [ö. 278/890] ve diğer Belh âlimleri ise bu konuda oluşan teamülden dolayı buna cevaz vermişlerdir. Zira teamül kendisiyle kıyasın terkedildiği ve eser/hadislerin tahsis edildiği bir delildir.

---

[375] Halebî, *el-Muntehab*, vr. 165b.

Zahiriyye: Fakîh Ebü'l-Leys, Şemsüleimme Halvâni ve Kâdî Ebû Alî en-Nesefî bu görüştedir.

Hâniyye: Seyyid İmam eş-Şehid [ö. 536/1141] ise "Belh meşayıhlarının istihsanını değil, mütekaddimin ashabımızın görüşünü tercih ediyoruz" demiştir.

Muhît: el-Asl *Kitabü'l-Müdârebe*'de: Bir kimse, diğerine Allah'ın kendilerine vereceği rızkı, aralarında taksim etmek üzere, çalıştırsın ve kiraya versin diye bir hayvanı verir, o kişi de hayvanı kiraya verip gelir elde ederse, bu hayvandan elde edilen gelirin tamamı hayvanın sahibine aittir. Çalıştıran şahsa ecr-i misl verilir. Zira bu fasit icare akdidir. Bu akitte şuna bakılır: Eğer hayvanı kiraya vermiş ve ücretini almışsa bu ücretin tamamı hayvanın sahibinin ait olup çalıştırana ecr-i misl verilir. Fakat hayvanın başkalarına kiraya vermeden kendisi iş alıp hayvanı da bu işte kullanmışsa, gelirin tamamı çalıştıranın olur; hayvan sahibine ise hayvanın ecr-i misli verilir.

Tehzîb: Taksim edilebilen [veya edilemeyen][376] müşa' (hisseli) malların kiraya verilmesi (Ebu Hanife'ye göre) fasittir. İmameyn'e göre ise caizdir. Fetva da İmameyn'e göredir.

Muhît: Bir evi iki kişiye kiraya vermek görüş birliğiyle caizdir. Eğer kiracılardan birisi ölürse, o zaman ölünün hissesi fesh olur, sağ olan hakkında kira sahih kalır. Aynı şekilde iki ortak evlerini bir kişiye kiraya verdikten sonra ev sahiplerinden biri ölürse, kira akdi ölenin hissesinde fesh olur, sağ olanın hissesinde sahih kalır. *Kâfî*'de zâhiru'r-rivâye'de kaydı vardır.

Hâniyye: Bir kimse dellalin elindeki kumaş hakkında " Bu kumaş benim, benden çalınmıştır" der, dellal ise bu kumaşı aldığı kişiye geri verirse tazmin sorumluluğundan kurtulur.

Nevâdiru İbn Semâa: Ebû Yûsuf'tan nakledildiğine göre bir kimsenin eşyası kaybolur, o da "Kim onu bana gösterirse ona bir dirhem vereceğim" der ve insanlardan birisi ona eşyasını gösterirse, gösterene bir şey vermesi gerekmez. Fakat bizatihi birisine "Eğer bana eşyamı gösterirsen sana bir dirhem vereceğim" der ve o kişi onunla birlikte o yere gidip göstermezse hiçbir şey hak etmez. Ancak onunla birlikte oraya gidip kaybolan şeyi gösterirse o zaman ecr-i misl gerekir.

Hâvî: Bir doktoru, göz hekimi ya da cerrahı tedavi maksadıyla süresini belirtip kiralamak caizdir.

---

[376] Âlim b. Alâ, *Tatarhaniyye*, XV, 124.

Muhît: *Kudûrî*'de zikredildiğine göre: Süresini beyan etmeyip bir yığını dağıtmak için birisini tutmak caiz değildir.

Hâvî: Vasi yetimin evini, vakıf mütevellisi de vakfın yerini ecr-i mislinden aşağıya kiraya verirse, bazı âlimler bunu fasit bir kira akdi kabul edip ecr-i mislin gerektiğini söylemişlerdir. Hassaf'a: "Bu yönde fetva veriyor musun?" diye sorulduğunda "Evet" cevabını vermiştir. Diğer bazı âlimler ise kiracının orada oturmasını gasp olarak görmüş ve ücret ödemesi gerekmez, demişlerdir. Baba[nın çocuğunun malı üzerindeki bu tür tasarrufları] da böyledir. Kadı [Gaznevî] ise bu durumda tıpkı Hassaf'ın dediği gibi ecr-i mislin gerektiğini söylemiştir.[377]

9. Kiracının ve Kiraya Verenin Yapmaları Gereken Şeyler

el-Mülteka'da bu konuyla ilgili bir başlık ya da meseleye yer verilmemiştir. *el-Müntehab*'da ise "caiz olan ve olmayan icâre türleri" konusundan hemen sonra on altıncı fasılda "kiracının ve kiraya veren yapmaları icap eden şeyler" başlık altında şu meseleler zikretmiştir:

"Kiralanan hayvanın yemi, kölenin nafakası kiraya veren mal sahibine aittir. Kiralanan evin sıvası, oluğunun tamiri ve binanın tadilatı ev sahibinin üzerinedir. Odaların, su kanalının, kanalizasyonun ve tuvaletin tadilatı da ev sahibine aittir.

Hâniyye: Bu işler kiracıya ait değildir, fakat kiracı bunlardan birini yapacak olursa, teberruda bulunmuş olur, yaptığı masraflar kira ücretinden düşülmez.

Zahîre: Bir kimse, içinde su kuyusu bulunan bir ev kiralarsa, ev sahibinin izni olmadan, o kuyudan içecek ve abdest alacak su alma hakkına sahiptir. Eğer, kuyuya necaset düşer veya bir arıza olursa, onun ıslahı ikisine de gerekmez.

Hâniyye: Birisi diğerine "sonra benden almak üzere" demeden sadece "evimin tamir masraflarını karşıla" derse, bu durum hakkında ihtilaf edilmiştir. Şemsüeimme Serâhsî, masrafların karşılığını alabileceği görüşünün sahih olduğunu söylemiştir."[378]

10. Fasit Kira Akdi

Fasit kira akitleriyle alakalı konular *el-Mültekâ'da* "Fasit kira akdi" başlığı altında ele alınmaktadır. *el-Müntehab*'da ise böyle bir başlık bulunmamaktadır. Bu konuyla ilgili meseleler *el-Müntehab*'da yukarıda geçen "caiz olan ve olmayan icare akitleri" başlığıyla on beşinci fasıl altında yer almaktadır.

---

[377] Halebî, *el-Muntehab*, vr. 166b-167a.

[378] Halebî, *el-Muntehab*, vr. 167a.

11. Sütannenin Ücreti

Sütanneyle alakalı konular *el-Mültekâ'da* "Fasit kira akdi" başlığı altında incelenmiştir. *el-Müntehab*'da ise konu onuncu fasılda "Sütanne kiralama" başlığı altında ele alınmıştır. Kitapta şu meseleler zikredilmektedir:

Hâniyye: Sütanne tarafından özür sayılan, yani akdin feshedebilmesini caiz kılan sebeplerden biri hastalık yüzünden çocuğu zorlukla emzirebilecek duruma gelmesi, bir diğeri de sütanneye, azarlamak suretiyle eziyet edilmesi ve bundan vazgeçilmemesidir. Sütannenin, bu işi yapmasından dolayı ayıplanması durumunda da akdi feshetme hakkı vardır. Ancak bu işle maruf olan biriyse bu durumda akdi feshetme hakkı yoktur. Bu işle maruf olmasından maksat bu işi ilk defa yapıyor olmamasıdır.

Attâbiyye: Ya da sütannelik yapmanın zorluğunu önceden bilmezken sonradan öğrenmesidir. Eğer çocuk, o kadına alışmış ve bundan dolayı da başkasının sütünü emmiyor ve kadın da sütannelikle bilinmiyorsa, zahirü'r-rivâye'ye göre bu durumda feshetme hakkı vardır. Ebû Yusuf'a göre ise eğer çocuğun durumundan korkuluyorsa, kira akdi feshedilemez. Şemsüleimme Halvâni de "İtimad, Ebû Yusuf'un rivâyetinedir" ve Muhammed [eş-Şeybâni]'nin: "Olmaz" demesinin te'vili: eğer çocuk başka türlü gıda ile besleniyorsa veya başka bir kadının sütünü emiyorsa, o zaman olmaz demektir. Eğer böyle değilse, Muhammed [eş-Şeybâni]'nin cevabı Ebû Yusuf'un cevabı gibidir.

Attâbiyye: Sütanne çocuğu kendi hizmetçisine verip, ona emzirtirse istihsanen ücreti tam olarak alır.

Haniyye: Daha sahih [esahh] olan görüş, ücreti hak etme[me][379]sidir.

Muhît: Eğer bizzat kendisinin emzirmesi şart koşulmuş, sonra da hizmetçisine emzirtmişse, bu durumda farklı görüşler vardır. Esahh olan görüş, ücret hakkının olmamasıdır. Sütanne kira müddeti bitine kadar, çocuğa koyun sütü içirir ve yemek yedirirse, ücret alamaz. Eğer bunu inkâr eder ve "Koyun sütü içirmedim, kendim emzirdim" derse, istihsanen yeminle birlikte onun sözü geçerli olur. Çocuğun velisi iddiasını ispat edebilirse, sütanne ücret alamaz."[380]

---

[379] لا تستحق الاجر... (bk. *Tatarhâniyye*, XV, 79)

[380] Halebî, *el-Muntehab*, vr. 166a.

12. Kişinin Ortak Olduğu Şey İçin Kiralanması

Kişinin ortak olduğu bir şey için kiralanması konusu *el-Mültekâ*'da "Fasit icare akdi" başlığı altında ele alınırken *el-Müntehab*'da konu on yedinci fasılda başlı başına ele alınmıştır. *el-Müntehab*'ın bu bölümünde zikredilen meseleler şunlardır:

"**'Uyûn:** Kudûrî şöyle der: Belli bir fiili gerçekleştirmedikçe ücretin hak edilmediği şeylerde iki ortaktan birisi, diğerini kiralarsa bu caiz olmaz. Ortağın kendisini, kölesini veya hayvanını ortak mahsulü bir yere taşımak için kiralamak gibi. Belli bir fiili gerçekleştirmeye gerek kalmadan ücretin hak edildiği şeylerde ise ortaklar arasında kira akdi caizdir. Ortağın evini, gemisini veya çuvallarını ortak mahsulü koymak için kiralamak gibi.

Tecrîd: Ebü'l-Hasan [Kerhî] *Câmi*'de şöyle der: Bir köle üzerinde ortak olan iki kişiden birisi köle üzerindeki payını, kölenin daha sonra bir ay kendisiyle birlikte terzilik yapmasına karşılık, diğer ortağına bir ay onunla terzilik yapması üzerine kiraya veremez. Böyle bir akit tek bir kölede caiz değildir. Bu akit ancak iki kölenin iki farklı emeği söz konusu olduğunda caiz olur."[381]

13. Özel ve Ortak Ecîrin Hükmü

Bu konu hem *el-Mültekâ* hem de *el-Müntehab*'da aynı başlık altında incelenmiştir. Konu *el-Müntehab*'da yirmi sekizinci fasılda yer almaktadır. *el-Mültekâ*'da konu özel ve ortak ecîrin şer'i tarifleriyle başlamaktadır. *el-Müntehab*'da ise tariflerine yer verilmeden konuyla alakalı şu meseleler aktarılmıştır:

"**Şerhu't-Tahâvî:** Ortak ecîr (bir malı) sahibine geri verdiğini iddia ederken o da bunu inkâr ederse, Ebû Hanîfe'ye göre kiralayanın sözüne itibar edilir. Ancak ücret konusundaki iddiası kabul edilmez. Ebû Yûsuf ve Muhammed [eş-Şeybânî]'ye göre ise mal sahibinin sözü geçerlidir.

Velvâlicîyye: Yağmur veya güneşten dolayı mal bozulduğunda, Ebu Hanîfe'ye göre tazminat gerekmez. Ebû Yûsuf'un görüşüne göre ise tazminat gerekir.

Attâbiyye: Hayvan tökezler ve eşya düşerse, tazminat gerekmez. Sürücünün hayvanı sürmesi veya çekmesi sırasında hayvanın ayağı kayarsa, (sürücünün) tazminat vermesi gerekir. Keza beraber sürerlerse de böyledir. Eşya sahibi bir hayvanın üzerinde, eşyaları da başka hayvanlar üzerinde bulunur ve eşya sahibi o hayvanlarla birlikte yolculuk yapıyorsa, (sürücüye) tazminat gerekmez. Bu Ebû Yûsuf'un görüşüdür. Eğer sürücü

[381] Halebî, *el-Muntehab*, vr. 167a-167b.

eşyaları hayvana yükler, eşya sahibi de aynı hayvan üzerine biner ve hayvan tökezleyip eşyalar düşerse, sürücü tazmin etmez. Eğer hayvana binmemiş fakat birlikte giderlerse, Ebû Hanîfe ve Muhammed [eş-Şeybânî]'ye göre tazminat gerekir. Ebû Yûsuf "Tazminat gerekmez; fakat sahibi sürerken hayvan tökezlerse tazminat gerekir" demiştir.

Muhît: Bir kimse terziye kumaşı verir; o da bu kumaştan gömlek diker ve bu kumaştan bir parça artar, o da çalınırsa, tazminat gerekir. Bir ayakkabıcıya bırakılan deri de aynı hükümdedir.

Attâbiyye: Bir kumaş yıkayıcısı birinin kumaşını yanlışlıkla diğerine verir; alan şahıs da onu kesip biçer ve dikerse bu durumda (kumaş sahibi muhayyerdir) dilerse kumaş yıkayıcısına, dilerse de kesip biçene tazmin ettirir. Eğer kumaşı kesene tazmin ettirirse, kesen hiç kimseye müracaat edemez. Kumaş yıkayıcısına ödetirse o da kumaşı kesene müracaat ederek ondan kumaşın bedelini alır. Kesen de kumaş yıkayıcısından kendi kumaşını alır.

Attâbiyye: (Bir kimse yıkaması için) kumaşını yıkamacıya verdikten sonra, kumaş sahibi gelerek (kumaşını ister); yıkayıcı da ona, "Ben kumaşını, kendisinin olduğunu zannettiğim başka bir kimseye verdim" derse, kumaşı tazmin eder. Zamanımızda şu şekilde bir olay oldu: Bir grup hırsız geceleyin yıkamacının kapısına geldiler. Onlardan birisi yıkamacıdan içmek için su istedi ve "Ben köylüyüm; çok susadım. Suya çok muhtacım" dedi. Diğer hırsızlar ise saklandılar. Yıkamacı kapıyı açtı ve suyu verdi. Su isteyen hırsız kapının eşiğine oturup su içerken diğer hırsızlar geldiler ve dükkâna girdiler. Yıkamacı ve yanındakileri bağlayıp kumaşları alıp gittiler. Bu meseleye verilen cevapta fetvalar, bunun normal bir hırsızlık [*serikan gâliben*] olmadığı ve yıkamacının tazmin etmesi gerektiği konusunda ittifak ettiler. Bu meseleyi *Kudûrî Şerhi*'ndeki bir meseleye kıyas ettiler. Gaz lambasından çıkan bir yangınla, yıkamacının dükkânı yanarsa, bu normal bir yangın olarak kabul edilmez. Zira baştan lambanın yangın çıkaracağı bilinseydi, lambanın söndürülmesi mümkündü. Normal yangın [*hark-ı gâlib*] baştan bilinse dahi sakınılması mümkün olmayan yangındır. Normal hırsızlık [*serik-i gâlib*] da baştan bilinse dahi sakınılması mümkün olmayan hırsızlıktır. Bu olayda ise hırsızlıktan sakınmak mümkündür. Zira yıkamacı onların hırsız olduğunu bilseydi, kapıyı açmazdı.

Alt konu: Malı sahibine iade etme sorumluluğu ecîr-i müşterekte ecîre aittir. Eğer bir kimse bir köleyi veya hayvanı kiraya verirse, kiracı ihtiyacını gördükten sonra hayvanı geri almak mal sahibine aittir."[382]

---

[382] Halebî, *el-Muntehab*, vr. 169b-170a.

14. Uzun Süreli Kira Akdi

el-Mültekâ'da uzun süreli kira akdi konusu ile alakalı bir hüküm bulunmazken *el-Müntehab*'da otuzuncu fasıl bu konuya ayrılmıştır.

"**Zahîre:** Uzun süreli kira akitleri kayda geçirilmek istediğinde: "Bu, falancanın falancaya kiraladığı filan evdir" diye yazar, evi tarif eder, sınırlarını belirtir, evdeki haklarını, evin müştemilatını, otuz senelik kira süresini, yirmi dokuz sene boyunca her bir senenin son üç gününde olmamak kaydıyla yıllık kiranın başlayacağı ayı, istisna edilen günler hariç yirmi dokuz sene müddetince kira bedelinin en kaliteli dirhem ile ödeneceğini, kiracının orada kendisinin oturacağını ya da istediği birini oraya yerleştirebileceğini, ondan dilediği şekilde istifade edebileceğini veya isterse sahih bir kira sözleşmesi ile yukarıda istisna edilen günler dışında altıda bir dirheme dilediği kimseye kiraya verebileceğini kaydeder. Böylece kiracı belirtilen evin tamamını sahih bir şekilde teslim alır, ev sahibi tespit edilen ücretin tamamını peşin olarak teslim alır. Akdin taraflarının her biri yukarıda istisna edildiği belirtilen günler içerisinde akdi feshetme hakkına sahiptirler. Hangisi isterse akdi feshedebilir. Akde, her bir tarafın mezkûr günlerde akdi diğerinin huzurunda feshetme muhayyerliğine sahip olduğunun yazılmasına gerek yoktur. Âlimlerimizden birinin görüşüne göre bunu yazmadan fesh gerçekleşmez. Ancak bu, akde dâhil edilen ve akdin geçersiz olmasını gerektiren fasit bir şarttır."[383]

15. İcâre Akdinin Bozulmasının Hükümleri

el-Mültekâ'da bu konu "İcâre Akdinin Bozulması" başlığı altında işlenmiştir. *el-Müntehab*'da ise konu "Özür sebebiyle kira akdinin feshi" başlığı altında on sekizinci fasılda ele alınıp şu meselelere yer verilmiştir:

"**Muhît:** (Bu hususta) kitaplarda nakledilen görüşler farklılık arz eder. Bazı kitaplarda belirtildiğine göre özrün ortaya çıkmasıyla kira akdi kendiliğinden bozulur ve bu görüşü âlimlerimizin bir kısmı benimsemiştir. Kitaplarımızın çoğunda ise, özür ortaya çıksa bile akdin taraflarca feshedilmesi gerektiği belirtilir ki doğru olan görüş de budur.

Muhît: Kitapların genelindeki görüş dikkate alınarak feshin kendiliğinden gerçekleşmeyeceği kabul edildiği takdirde, bizzat müşterinin bu akdi bozup bozamayacağı, hâkimin hükmüne mi başvurulacağı yoksa akdin diğer tarafının rızasına mı ihtiyaç olacağı konusuna gelince; *ez-Ziyâdât*'ta nakledildiğine göre, hâkimin hükmü ya da diğer tarafın rızasının bulunması şarttır. [Muhammed eş-Şeybânî] ise *el-Câmiü's-sagîr* ve *el-Asl*'da bunların şart koşulmayacağına işaret etmiştir.

---

[383] Halebî, *el-Muntehab*, vr. 170a.

Hulâsa: *Hâniyye*'de belirtildiğine göre *ez-Ziyâdât*'ta zikredilen görüş doğrudur. Âlimlerimizden bazıları ise *ez-Ziyâdât*'ta zikredilen görüşün, hakkında şüphe bulunan özre hamledileceğini söylemişlerdir. Mesela ev sahibi borçlu olsa ve borcunu sadece kiraya verdiği o evin bedelinden karşılayabileceğini iddia etse bu durumda şüphenin giderilmesi için hâkimin hükmüne başvurulması şarttır. *el-Câmiü's-sagîr* ve *el-Asl*'da zikredilen görüş ise özrün açık olduğu durumlara hamledilir. Âlimlerimizden bazıları bu meselede iki görüş bulunduğunu ifade ederler.

Hulâsa: Eğer özür açık ise akit tek taraflı olarak feshedebilir, şüpheli ise tek taraflı feshedilemez. Fahrülislam [Pezdevî] [ö. 482/1089] de aynı kanaattedir ve borç söz konusu olduğunda *ez-Ziyâdât*'ta geçen görüşe göre, diğer durumlarda ise genel kabul gören görüş istikametinde fetva verileceğini belirtir.

Hâniyye: Ev sahibi evini kiraya verir ancak evin bir duvarı ya da evin bir bölümü yıkılırsa kiracı ev sahibinin bulunduğu bir ortamda akdi feshedebilir, eğer ev sahibi bulunmuyorsa akdi feshedemez. Eğer evin tamamı yıkılırsa, ev sahibi ister olsun isterse olmasın âlimlerin hepsine göre kiracı akdi feshetme hakkına sahip olup kira ücreti de düşer. Ancak akit, taraflar feshetmeden sadece evin yıkılmasıyla fesh olmaz.

Suğrâ: Şemsüleimme [Serahsî]'nin *Kitâbü'l-İcârât'ta* zikrettiğine göre ev tamamen yıkılınca akit bozulmaz; akit ister feshedilsin isterse edilmesin, ücret sakıt olur.

Muhît: Hişâm'ın Muhammed [eş-Şeybânî]'den naklettiğine göre kiralanan ev yıkılır ve ev sahibi onu yeniden inşa ederse kiracının da ev sahibinin de kira akdini feshetme hakları yoktur. Bu durum aynı zamanda, evin yıkılmasıyla kira akdinin doğrudan fesh olmayacağına da işaret etmektedir.

Fetâvây-i Fazlî: Kiracı razı olsun ya da olmasın evin yıktırılması durumunda kira akdi bozulmaz. Bu tıpkı birinin evi gasp ettiği zaman kira akdinin bozulmaması gibidir. Ancak bu durumda kiracı kira vermez. Âlimlerimizden biri evin yıkılmasıyla akdin fesh olacağını, yeniden yapıldığında ise akdin yine yürürlüğe gireceğini belirtir. Bu durum satılan koyunun satıcının yanında ölmesi gibidir. Çünkü bu durumda akit bozulur. Koyunun derisi tabaklandığında ise derinin değeri miktarında akit tekrar yürürlüğe girer.

Tecrîd: Malını kiraya veren kimse oradan taşınmayı arzulasa, gayrimenkul üzerinde yapılan kira akdi feshedilemez.

Hâvî: İbn Mukâtil'den nakledildiğine göre kirada bir evi bulunan kimse, kendisinin de ailesinin de nafakasını sağlayamayacak derecede maddî sıkıntı içinde olduğu için bu

kira akdini bozup evini satmak isterse, âlimlerimiz görüşüne kıyasen bunu yapma hakkı vardır.

Sirâciyye: Mal sahibinin borcunu ödemek için kiraya verdiği yeri hâkime arz etmeden satması sahih değildir. Nitekim fetva da böyledir.

Muhît: *Asl*'da kaydedildiğine göre ev sahibinin kendi evi yıkılır, (kiraya verdiği evi dışında) başka evi bulunmaz ve o evde oturmayı isterse buna hakkı yoktur.

Muhît: Yine *Asl*'da kaydedildiğine göre kiracı başka bir ev satın alır ve kira akdini feshetmeyi isterse, bunu yapmaya hakkı yoktur. Zira ev satın almak özür sayılmaz.

Muhît: Bir kimse, bir şey satın alıp onu bir başkasına kiralasa, ancak sonra kiraladığı üründeki bir kusurun farkına varsa, o kusurdan dolayı ürünü satın aldığı kimseye iade etmeye ve akdi feshetmeye hakkı vardır.

Zahîre: Bir kimse, diğerini çölde çalışmak üzere bir günlüğüne kiralar ve o gün kiralanan kişi çöle çıktıktan sonra yağmur yağarsa, ona ücret yoktur. Zahirüddin el-Marginani [ö.600/1203] böyle fetva vermiştir.

Şemsüleimme Halvânî'ye "Bir kimse, köyde, belirli müddetle bir hamam kiralar; fakat insanlar orayı terk ederler ve kira müddeti de geçerse, bu durumda ücret vermek gerekir mi?" diye sorulduğunda o şöyle dedi: "Eğer hamamdan istifade etmezse, ücret gerekmez." Rüknülislam Aliyyü's-Suğdi (ö.461/1068) ise mutlak olarak ücret ödemez demiştir. Ancak insanların tamamı değil de, bir kısmı gitmiş olursa, her iki âlime göre de ücret gerekir."[384]

16. Akde Konu Olan Şeyin Teslim Edilmediği Kira Akitleri

el-Mültekâ'da konuyla alakalı bir hüküm bulunmazken, *el-Müntehab*'da yirmi birinci fasılda "Akde Konu Olan Şeyin Teslim Edilmediği Kira Akitleri" başlığı altında konuyla alakalı şu meseleler zikredilmiştir:

"**Vâkıât:** Bir kimse terziye, bir elbiseyi dikmesi için kumaş verir, terzi de onu biçtiği halde, dikmeden ölürse, İsâ b. Ebân "Ona ücret verilmez" demiştir. Ebû Süleymân [Cüzcânî] ise, "Ona biçme ücreti verilir" demiştir. *Haniyye*'de zikredildiğine göre sahih olan görüş budur. *el-Kübrâ*'da ise fetvanın da Ebû Süleyman'ın görüşüne göre verildiği belirtilir.

[384] Halebî, *el-Muntehab*, vr. 167b-168a.

Nevâdir: İbn Semâa'nın Muhammed [eş-Şeybânî]'den naklettiğine göre, terzi birinin elbisesini diker ancak sahibi elbiseyi teslim almadan önce, başka birisi onu geri sökerse, bu durumda terziye ücret verilmez. Terzi, onu tekrar dikmekle de sorumlu tutulmaz.

Hâniyye: Bu hüküm, dikme işi elbise sahibinin evinde olmadığı zaman geçerlidir. Eğer elbise sahibinin evinde dikmişse terziye ücret verilmesi gerekir, çünkü yapılan iş elbise sahibine teslim edilmiş sayılır. Eğer terzi elbiseyi tekrar dikecek olursa, yeniden ücret alma hakkı doğar. Ancak elbiseyi terzi kendisi sökmüşse, yeniden dikmesi gerekir.

Zahîre: Kervan sahibi bir yükü alıp bir yere kadar taşır ancak yolda karşılaştığı bir tehlikeden dolayı ürünü ilk aldığı yere bırakırsa, ona ücret ödenmez. Nitekim *el-Fetâvâ*'da da böyledir. Ancak kervan sahibinin ürünü yeniden götürmeye zorlanması gerektiğinden bahsetmemiştir. Oysaki daha önceki meselelerde geçtiği üzere buna zorlanması gerekir.

Aynı şekilde bir gemici, fırtınaya maruz kalır ve fırtına gemiyi ilk hareket ettiği yere geri getirirse, bu durumda eğer mal sahibi gemici ile birlikte değilse gemiciye ücret verilmez. Mal sahibi gemicinin yanında ise kira ücreti vermesi gerekir. Mal sahibi yanında olmadığı için kira ücretinin gerekmediği durumda, gemici ürünü yeniden taşımaya zorlanamaz. Ancak gemiyi geri getiren [fırtına değil] gemici ise daha önce anlaşılan yere yükü taşımaya zorlanır.

Kübrâ: Eğer gemici anlaşılan yere ürünü ulaştırmazsa, ürünün götürüldüğü yere kadarki kira ücreti kendisine verilmelidir.

Muhît: Fırtına gemiyi geri getirdikten sonra mal sahibi "Gemine ihtiyacım yok, başka bir gemi kiralayacağım" derse buna hakkı vardır. Bu görüşü Hişâm [ö.221/836] Muhammed [eş-Şeybânî]'den rivâyet etmiştir."[385]

17. Çeşitli Meseleler

el-Mülteka ile *el-Müntehab*'ın icâre konusu "Muhtelif Meseleler" bölümüyle sona ermiştir. Ancak her iki eserin bu bölümünde ele alınan meseleler birbirinden farklıdır. *el-Müntehab*'da bu bölümde yer alan meseleler şunlardır:

"**Nevâzil:** Yıkamacıya ücretten bahsetmeden yıkaması için bir kumaş verildiğinde bu işlem örfe itibar edilerek icare akdi kabul edilir.

Sirâciyye: Ancak yıkamacının, "Ücret istemiyorum" demesi müstesnadır.

---

[385] Halebî, *el-Muntehab*, vr. 168a-168b.

Nevâzil: Bir kişi borç aldığı kişiye, borcunu ödeyinceye kadar iki ay süreyle kullanması için merkebini verdiğinde, merkep borç verenin elinde, fasit bir kira akdi yapan kiracının elindeki mal gibidir. Eğer o merkebi kullanırsa ecr-i mislini vermesi gerekir. Oturması için evini vermesi de aynı hükme tabidir. Bu da fasit bir icâre akdi olup rehin sayılmaz. Eğer kişi borç alacağı şahsa dükkânını verip buraya yerleş, sana olan borcumu ödemedikçe senden kira ücreti istemeyeceğim. Alacağım ücret sana hibe olsun, der ve karşı tarafta borcu verip dükkâna yerleşirse, bu durumda şuna bakılır: Eğer borç isteyen dükkândan kira ücreti almayacağını borç alırken söylemişse, bu durumda borç verenin kira ücreti olarak ecr-i misl ödemesi gerekir. Ancak ücret almayacağını borç almadan önce veya sonra söylemişse, bu durumda borç verenin kira ücreti ödemesi gerekmez. Sahih olanın borç veren kişinin her iki durumda da kira ücreti ödemesi gerektiği olduğu da söylenmiştir.

Muhît: Bir kimse belli bir ücret üzerinden bir ev kiraladıktan sonra karısını boşayıp o şehirden çıkar giderse; ev sahibinin aybaşı gelene kadar o kadını evden çıkarma hakkı yoktur. Aybaşı geldiğinde koca gaipse, ev sahibi kira akdini feshedip kadını evden çıkabilir mi? sorusunun cevabı Ebû Hanîfe ve Muhammed [eş-Şeybânî]'ye göre çıkaramaz, Ebû Yûsuf'a göre ise çıkarır, olmalıdır.

Fetâvâ Fazlî: Nikâhta aracılık yapmak ücreti gerektirmez. Âlimler bununla fetva verirdi. Fakat bizim zamanımızda ise ecr-i misil verilmesi yönünde fetva verilmektedir.

Mudmarât: Nitekim fetva da böyledir.

Kudûrî: Kiraladığı iki evden biri yıkılan, gasp edilen veya buna benzer bir şey başına gelen kişi, diğer evi de bırakabilir.

Câmiü'l-Fetâva: Bir kimse diğerini minare yapması için kiralayıp enini ve yüksekliğini söyler, o da yapmaya başlayıp bir kısmını yapınca, yapılan yer yıkılsa onun ücreti hesap edilerek verilir. Bir kimse on zira kuyu kazmak için birisini kiralar, (kuyucu) da beş zira kazdıktan sonra, hiçbir özür olmadan "Kalanını kazmaya gücüm yetmiyor" derse, kalan kısmını yapmaya mecbur edilebilir. Çoban koyunun öldüğü iddiasında bulunursa, delil getirmeden sözü tasdik etmez. Kumaş yıkamacısı da aynı hükümdedir; "Evim ve kumaşlar birlikte yandı" dediğinde delil getirmedikçe sözü tasdik edilmez. Kumaş boyayıcısı kumaşı kötü bir şekilde boyadığında kumaşı tazmin etmesi gerekir mi? sorusunun cevabında kumaşın değer kaybı çok yüksekse kumaşın beyaz halindeki kıymetini, değer kaybı az ise sadece bu kaybı tazmin eder, denilmiştir. İşini kötü yaptığı zaman kumaş yıkamacısının hükmü de böyledir.

Suğra: Kiracının kiraladığı şeyi başka birine kiralamaya, ariye ve emanet olarak vermeye hakkı vardır.

Nevâzil: Ebubekir şöyle demiştir: Muhammed b. Seleme [ö. 278/890] gelir getiren dükkânları bulunan bir kişinin dükkâna biri gelir yerleşirse ecr-i misil ödemesi gerekir, demiştir. Ben de bununla fetva veriyorum. Dükkâna yerleşen kişi ben burayı gasp ettim, dese bu sözü tasdik edilmez. Nitekim hamama izinsiz giren kişi de ben buraya gasp etmek üzere girdim, dediğinde tasdik edilmez. Bu mesele de böyledir.

Mecmûu'n-nevâzil: Birisi semer yapması için bazı malzemeleri semerciye verir ve ona eksik kalan malzemeyi kendisinin tamamlamasını şart koşup yaptığı işçilik ve kullanacağı malzemeye karşılık ona 10 dirhem verir, semerci de semeri yaptıktan sonra birileri onu, elinden zorla aldığında, müşteri semerciden ona verdiği 10 dirhemi ve verdiği malzemenin kıymetini geri alır.

Hâvî: Burada kira akdinde satış şart koşulduğundan bu bir fasit kira akdidir.

Hâvî: Şemsülislam el-Özcendî'ye şöyle bir soru sorulmuştur: Bir kimse bir doktora hasta bir cariye vererek ona, "Bunu kendi malınla tedavi eyle, iyileşmesi sebebiyle cariyenin kıymeti arttığında o artan kısım senindir" der; doktor da tedavi eder ve cariye iyileşirse, ona ecr-i misl, ilaç ve nafaka masrafı ödenir. Bunun dışında başka bir hakkı yoktur. Ona (Özcendî) şu da sorulmuştur: Bir kimse bir sıvacıya/duvarcıya, "Bu yıkıntıyı tamir et" der, sıvacı tamir başladıktan sonra yıkıntılar artar, o da bunları tamir ederse, anlaşılan (ücretten) başka bir şey alamaz.

Mecmûu'n-nevâzil: Öğretmen hasır için çocuklardan para alıp bir kısmını kendi ihtiyacın sarf etme hakkı vardır. Zira gerçekte verilen paralar çocukların babası tarafından öğretmene yapılmış bir temliktir.

Zâhiriyye: Öğretmen hasır ya da odun için çocuklardan alınan paraya malik olur. O parayla hasır ya da keçe satın alıp onu bir süre mektepte kullandıktan sonra hasırı evine götürürse buna hakkı vardır.

Muhît: *Mecmû'u'n-Nevâzil*'de zikredildiğine göre, bir kimse küçük çocuğu dört yıl içerisinde sanat öğretmek için bir ustaya teslim eder, usta da babaya dört yıldan önce çocuğu alması durumunda yüz dirhem ödemesini şart koşar ve baba çocuğu üç sene sonra geri alırsa, ustanın yüz dirhemi veliden isteme hakkı yoktur; ancak öğretim için ecr-i misl alma hakkı vardır.

Zâhiriyye: Bunun açıklaması şudur, bu kira akdi aslında çocuğun usta tarafından bakılması, korunması ve aynı zamanda sanat öğretilmesi üzerine yapılmışsa sahih olur; fakat sadece sanat öğretmek amacıyla usta kiralanması sahih değildir.

Muhît: Küçük bir öğrenci öğretmene yenilecek bir şey verirse daha sahih olan görüşe göre öğretmenin onu yemesi helal değildir.

Zahîre: Bir kimse dokumacıya dokumacılık öğrensin diye, oğlunu veya kölesini ücretle verir. O dokumacı da onu başka bir dokumacıya verirse "caizdir" denilmiştir. "caiz değildir" diyenler de olmuştur, daha sahih olan görüş de budur. Yazıcı yazdığının hepsinde ya da çoğunda hatalı yazar ve onları düzeltmezse ücret verilmez, düzeltirse kiralayan muhayyerdir, eğer yazdığından memnun kalırsa yazıcıya ecr-i misl verir.

Nevâzil: Buluğa ermemiş bir işçisi olan kişi işçisinin tembelliğini gördüğü zaman, onu (döverek) terbiye edilir mi? Hayır edemez; ancak babası izin verirse (döverek) terbiye edebilir, denilmiştir. Halef b. Eyyûb (ö. 205/820) "Evet edilir" demiştir.

Bir kimse her ay belli bir ücret vermek üzere bir oda kiralar sonra kendisi kaybolup gittiğinde ev sahibinin onun karısını o odadan çıkarma hakkı yoktur. Kadını odadan çıkarmanın çaresi şudur: Bu odanın bulunduğu evi ayın bir kısmı geçtikten sonra başkasına kiraya verir ve o ay tamlayınca artık önceki kira bozulmuş bulunur ve ikinci kiracı kadını evden çıkarır.

Hâvî: Bu muhayyerlik üzerine yapılan alışveriş akdini, müşteri huzurda olmadan feshetmek isteyen satıcının durumu gibidir. Bu durumda Ebû Hanîfe ve Muhammed [eş-Şeybanî]'ye göre satıcının malı başkasına satması caizdir ve böylece birinci akit bozulmuş olur.

Sirâciyye: Bir iş üzerine kiralanan üç kişiden birisi hastalanır ve işi diğer iki kişi yaptığında alınan ücret aralarında ortaklaşa bölüştürülür. Çalışan iki kişi hasta olan diğer kişiye teberruda bulunmuş sayılırlar."[386]

C. DEĞERLENDİRME

Çalışmamızın hedeflerinden birisi XVI. asırda yaşamış meşhur Hanefi fakihi İbrahim el-Halebî'nin, hicrî VIII. asırda yazılmış yirmi üç cilt hacmindeki *el-Fetâvâ't-Tatarhâniyye*'den hareketle meydana getirdiği *el-Müntehab mine'l-Fetâvâ't-Tatarhâniyye* adlı eserin ihtisar edilme sebeplerini mümkün olduğu kadarıyla tespit edebilmektir. Ayrıca Halebî'nin Hanefi füru'nda meşhur olan *el-Mülteka'l-ebhur* metnini hazırlarken *el-*

[386] Halebî, *el-Muntehab*, vr. 170a-171b.

Fetâvâ't-Tatarhâniyye'den ihtisar ettiği *el-Müntehab*'dan istifade edip-etmediğini de tespit etme gayretinde olduk. Bu sebeple *el-Mültekâ* ile *el-Müntehab*'dan iki bölümü (Kitâbü'l-büyû' ve Kitâbü'l-icârât), başlıkları ve konuları açısından karşılaştırdık. Yapılan karşılaştırma sonrasında şu neticelere ulaştık:

Öncelikle sistem ve tertib açısından *el-Mültekâ* ve *el-Müntehab*'ın birbirinden farklı olduğu görülmektedir. Sistem açısından *el-Mültekâ, el-Müntehab*'a göre daha düzenli ve tertiblidir. *el-Mülteka*'nın Kitâbü'l-büyû'u on beş, Kitâbü'l-icârât'ı altı fasıldan oluştururken, el-*Müntehab*'ın Kitâbü'l-büyû'u on dört, Kitâbü'l-icârât'ı ise on dokuz fasıldan ibarettir. *el-Mültekâ* bir konuya girerken öncelikle şeri tarifine yer verip sonra sırasıyla o konunun rüknü ve şartlarını zikretmiştir. *el-Müntehab* ise yeni bir konuya başlarken tarifine yer vermeyip doğrudan doğruya konuya girmektedir. Ayrıca Halebî *el-Müntehab*'ta incelediğimiz iki bölümde kitabın aslı olan *el-Fetâvâ't-Tatarhâniyye*'de konuyla ilgili yer alan tüm fasıllara yer vermemiştir. Halebî *el-Fetâvâ't-Tatarhâniyye*'nin Kitâbü'l-büyû'unda yer alan yirmi sekiz fasıldan on dördüne, Kitâbü'l-icârât'ta yer alan otuz dört fasıladan da sadece on yedisine *el-Müntehab*'da yer vermiştir.

Her iki eserin incelenen Kütâbü'l-büyû' ve Kitâbü'l-icârât bölümlerinin konularının da birbirinden oldukça farklı olduğu görülmektedir. *el-Mültekâ*'nın bazı konuları *el-Müntehab*'da yer almadığı gibi *el-Müntehab*'da da bulunan bazı konuları *el-Mültekâ*'da ele alınmamıştır. Bunda eserlerden birinin fetva kitabı diğerinin ise muhtasar bir metin olmasının etkisi olduğu açıktır. e*l-Mültekâ*'da zikredilen meseleler ve görüşler genellikle mezhebdeki muhtasar ve temel metinlerde bulunan meseleler iken, *el-Müntehab*'da seçilmiş olan örnekler büyük oranda istisnaî meselelerdir. Mesela, *el-Mültekâ*'nın Kitâbü'l-büyû'unda tüm muhtasar metinlerde olduğu gibi icap ve kabulün mazi sığasıyla olması gerektiği söylenirken *el-Müntehab*'da daha çok bu kuralın bir istisnası gibi gözüken meselelere yer verilmiştir. Aynı şekilde farklılığın bulunduğuna diğer bir örnek olarak, "Açık olarak söylenmeden alış-verişe girip girmeyen şeyler" iki eserde de aynı başlık altında işlenmiştir. Ancak *el-Mültekâ*'daki meseleler, arazi üzerindeki ekinler, ağaçlar üzerindeki meyveler, üzerine ağaç bulunan arazilerden bahsederken, *el-Müntehab*'da ise dâr ve ev satışında ona tabi olan ve olmayan şeylerden bahsetmiştir.

SONUÇ

Meşhur Hanefi fakihi İbrahim b. Muhammed el-Halebî tarafından yazılmış *el-Müntehab mine'l-Fetâvâ't-Tatarhâniyye* eseri üzerine yaptığımız Yüksek Lisans tez çalışması sonucunda vardığımız neticeleri şöyle sıralayabiliriz:

1- Çalışmamızın birinci kısmında Halebî'nin ilmi şahsiyeti ve eserleri hakkında bilgi vermeye çalıştık. Bu arada onun çalışmalarının sadece fıkıh sahasıyla sınırlı olmadığını, kelam, şiir, dil bilimleriyle de ilgilendiğini, ayrıca yaşadığı dönemin fıkhî problemleriyle alakalı bazı risaleler de kaleme aldığını tespit ettik. Eserlerinden *Halebî-kebir*, *Halebî-sağir*, *Mültekâ'l-ebhur* gibi meşhur olanları dışındaki birçok eseri matbu olmayıp yazma halinde günümüze ulaşmıştır. Günümüze ulaşan ancak matbu olmayan eserlerinden biri de bu tezde incelenen *el-Müntehab mine'l-Fetâva't-Tatatrhâniyye*'dir.

2- *el-Müntehab* üzerine yaptığımız çalışmada öncelikle bu eserin Kitâbü'l-büyû' ve Kitâbü'l-icârât kısımlarında kullanılan kaynaklar ve görüşlerine müracaat edilen âlimleri tespit etmeye çalıştık. Kitabın aslı olan *el-Fetâva't-Tatatrhâniyye*'de kullanılan 130 kaynaktan *el-Müntehab*'ın örnek olarak incelediğimiz Kitâbü'l-büyû' ve Kitâbül-icârât bölümlerinde 45 tanesinden nakilde bulunulduğunu tespit ettik. Kitapta kendisinden nakil yapılan kaynakların hemen hepsinin Maverâünnehir âlimleri tarafından telif edilmiş eserler olduklarını müşahade ettik. Çalışmada ayrıca *el-Müntehab*'da adı geçen Hanefi mezhebine mensub, hicrî ikinci ve sekizinci asırlar arasında yaşayan âlimler ve incelediğimiz bölümlerde yirmi bir görüşüne yer verilen İmam Şafiî hakkında da bilgi verilmiştir.

3- Çalışmanın son bölümünde ise Halebî'nin *el-Mülteka* isimli eseri ile tez konumuz olan *el-Müntehab*'tan seçtiğimiz Kitabü'l-büyû' ve Kitâbü'l-icârât'ta bulunan başlıkların ve konuların mukayesesini yaptık. Yapılan mukayese sonunda her iki eserde yer alan konu başlıklarının bir kısmının aynı, diğer bir kısmının ise farklı olduğunu tespit ettik. Ancak aynı başlıklar altında ele alınan meselelerin ise birbirinden büyük ölçüde farklı olduğunu gördük.

4- *el-Müntehab*'da *el-Fetâva't-Tatarhâniyye*'de yer alan fetvalardan seçmeler yapıldığı için Fıkhî terimlerin tanımları ve Fıkhî kurallar gibi teknik ayrıntılara girilmemiştir.

5- *el-Müntehab*'da zikredilen meselelerin büyük kısmı nadiren karşılaşılan veya mezhepte istisna olarak geçen meseleler olduğunu söyleyebiliriz. Kanaatimizce Halebî'nin bu tür meseleleri seçmesinin sebebi, bunların muhtasar metinlerde pek geçmeyen ve günlük hayatta sıkça rastlanmayan konularla alakalı olmasıdır.

6- Şunu da özellikle belirtmek gerekir: *el-Müntehab*, *el-Fetâva't-Tatarhâniyye*'den seçmelerde bulunduğu için zikredilen kaynakların tamamı orada geçmektedir. Ancak bazı yerlerde metin aynı olmakla birlikte kaynaklar farklılık arz etmektedir. Çalışmada bu farklılıklar hakkında bilgiler verilmiştir.

7- İki eser de Halebî'ye ait olmasına rağmen yazarın *el-Müntehab*'ı, *el-Mülteka*'nın bir kaynağı olarak kullanmış olduğuna dair yeteri delillere rastlayamadık. Zaten Halebî, *el-Mülteka*'nın başında kaynak olarak kullandığı kitapları zikretmiş ve orada *el-Müntehab*'tan bahsetmemiştir.

8- Müellifin bu iki eseri hangi tarihlerde kaleme aldığı hakkında kesin bir bilgimiz olmamakla birlikte karşılaştırmadan edindiğimiz bir sonuç olarak *el-Müntehab*'ı daha sonra kaleme almış olduğu kanatini taşıdığımızı belirtmek isteriz.

KAYNAKÇA

Akgündüz, Ahmed, "Gaznevi", *DİA*, İstanbul 1996, XIII, 487.

el-Enderpeti, Feridüddin Âlim b. Alâ, *el-Fetâvâ't-Tâtârhâniyye*, nşr. Kâdı Seccâd Hüseyin, Beyrut 2004.

----------, *el-Fetâvâ't-Tâtârhâniyye*, nşr. Şebir Ahmed el-Kâsimî, Miradabad, Hind 2010.

Apaydın, Yunus, *"Hezl", DİA,* İstanbul 1998, XVII, 306-311.

----------, "Kerhî", *DİA*, Ankara 2002, XXV, 285-287.

Aruçi, Muhammed, "Pezdevî, Ebü'l-Yüsr", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIV, 266-267

Aybakan, Bilal, *İmam Şafiî ve Fıkıh Düşüncesinin Mezhepleşmesi*, İstanbul 2007.

----------, "Şâfiî", *DİA*, İstanbul 2010, XXXVIII, 223-233.

----------, "Hapis Hakkı", *DİA*, İstanbul 1997, XVI, 65-67.

Baltacı, Cahit, *Osmanlı Medreseleri,* İstanbul 1976.

Bedir, Murteza ve Koca, Ferhat, "Pezdevî, Ebü'l-Usr", *DİA*, İstanbul 2007, XXXIV, 264-266.

Bilge, Mustafa, *İlk Osmanlı Medreseleri,* İstanbul 1984.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuki İslâmiyye ve Istılahatı Fıkhiyye Kamusu*, I-VIII, İstanbul 1967-1970.

Brockelmann, Carl, *Tarîhu'l-edebî-Arabî*, nşr. Yakub Bekr-Abdülhalim en-Neccâr, Kahire 1993.

Demirkan, Tuğba, *Fetâvâ-yı Tatarhâniyye'nin Tarihindeki Yeri*, Yüksek Lisans Tezi, MÜSBE, İstanbul 2007.

Desuki, Ebû Abdullah Şemseddin Muhammed b. Ahmed b. Arafe, *el-İmam Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybani ve eseruhu fi'l fikh*, Katar 1987.

Duran, Ahmet, "İmam Muhammed eş-Şeybânî'nin Hayatı ve Hanefî Fıkhının Tedvînindeki Yeri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* sy. 9, 2007, s. 171-198.

Ebû Zehra, Muhammed, *Ebû Hanîfe*, trc. Osman Keskioğlu, Ankara 1997.

Erdoğan, Mehmet, "Hişâm b. Ubeydullah", *DİA*, İstanbul 1998, XVIII, 135;

----------, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 2005.

Ğazzî, Necmüddin, *el-Kevâkibü's-sâire bi-a'yâni'l-mieti'l-âşire*, I-III, Beyrut 1945.

Gölcük, Şerafeddin, "Türkistanli Bir Kelamcı: İmam Muhammed Pezdevî", *SÜİFD*, 1985, sy. 1., s. 1-8.

Gözübenli, Beşir, "Hâkim eş-Şehîd", *DİA*, İstanbul 1997, XV, 196.

----------, "Hasan b. Ziyâd", *DİA*, İstanbul 1997, XVI, 361-362.

el-Halebî, İbrahim b. Muhammed, *Halebî sağır,* nşr. Hasan Eğe, İstanbul 1982.

----------, *el-Müntehab mine'l-fetâvâ't-Tatarhâniyye*, (Süleymaniyye Ktp., Şehid Ali Paşa);

----------, *el Hilyetü'ş-şerîfe*, (Süleymaniyye Ktp., Pertev Paşa 603-001).

----------, *er-Rahs ve'l-vaks li-Müstehilli'r-Raks,* (Süleymaniyye Ktp., Hacı Mahmud Efendi nr. 2066).

----------, *Silkü'n-nizâm li cevâhiri'l-kelâm*, (Süleymaniyye Ktp. Hamidiye nr. 748).

Hamidullah, Muhammed "Serahsî, Şemsüleimme", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI, 544.

Has, Şükrü Selim, *A study of İbrahim al-Halabi with Special Reference to The Multeka*, Doktora Tezi, University of Edinburg, 1982.

----------, "İbrahim el-Halebi", *DİA*, İstanbul 1997, XV, 231-232.

----------, "Mülteka'l-Ebhur", *DİA*, İstanbul 2006, XXXI, 549-552.

Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr el-Hatîb Ahmed b. Ali b. Sabit, *Târîhu Bağdâd*, I-XIV, Kahire 1347.

el-Bezzâzî, Hafizüddin Muhammed b. Muhammed, *Menâkıbu Ebî Hanife*, Beyrut 1981.

İbn Kutluboğa, Ebu'l-'Adl Zeynüddin Kâsım, *Tâcü't-terâcim fî tabakâti'l-Hanefiyye*, Bağdât 1962.

el-Halebî, İbrahim b. Muhammed, *Halebî Sağîr*, trc. Hasan Ege, İstanbul 1982.

Kâtip Çelebi, Hacı Halife Mustafa b. Abdullah, *Keşfü'z-zünûn an Esmâi'l-kütüb ve'l-fünûn*, tsh. M. Şerafettin Yaltkaya, Ankara 1971.

Kallek, Cengiz, "Ebû Yûsuf'un İktisadî Görüşleri", *İslâm Araştırmaları Dergisi*, sy. 1. 1997, 1-18.

----------, "İbn Semâa", *DİA*, İstanbul 2002, XVI, 361-362.

----------, "Kindî Bişr b. Velîd", *DİA*, İstanbul 2002, XVI, 39-40.

----------, "Kudûrî" *DİA*, İstanbul 2002, XVI, 322.

Kavakçı, Yusuf Ziya, *Maverâünnehir İslam Hukukçuları*, Ankara, 1976.

Kaya, Eyyüp Said, *Hanefi Mezhebinde Nevazil Literatürünün Doğuşu ve Ebû'l-Leys es- Semerkandi'nin Kitabu'n-Nevazil'i*, Yüksek Lisans Tezi, MÜSBE, İstanbul 1996

----------, "Muallâ b. Mansûr", *DİA*, İstanbul 2005, XXX, 309.

----------, "Nâdirü'r-rivâye", *DİA*, İstanbul 2006, XXXII, 278-280.

Kazıcı, Ziya, *Siyasi-dini-kültürel-sosyal İslâm tarihi: Osmanlı Devleti ve medeniyeti,* İstanbul 1997.

----------, *Osmanlı'da Eğitim ve Öğretim*, İstanbul, 2004.

Kehhâle, Ömer Riza, *Mu'cemü'l-müellifin Terâcim Musannifi Kütübi'l-Arabiyye*, Beyrut 1985.

Koca, Ferhat, "Hanefî Mezhebinde Ebû Hanîfe ile Ebû Yûsuf ve Muhammed arasındaki Hukuki Görüş Ayrılığı", *EKEV Akademi Dergisi*, 2004, sy. 8, s.143-160.

----------, "el-Fetâvâ't-Tatarhâniyye", *DİA*, İstanbul 1995, XII, 446-447.

----------, "Hâherzâde", *DİA*, İstanbul 1997, XV, 135

----------, "el-Fetâvâ'l-Velvâliciyye", *DİA*, İstanbul 1995, XII, 448-449.

----------, " Merginânî, Burhâneddin", *DİA*, Ankara 2004, XXIX, 182-183.

Konukçu, Enver, "Gıyâseddin Tuğluk", *DİA*, İstanbul 1996, XIV, 60-61.

Köse, Saffet, "Hasîrî", *DİA*, İstanbul 2002, XVI, 383-384.

Kureşî, Ebû Muhammed Muhyiddin Abdülkâdir b. Muhammed, *el-Cevâhirü'l-mudıyye fi Tabakâti'l-Hanefiyye*, nşr. Abdülfettah Muhammed Hulv, Cize 1993.

Leknevî, Ebü'l-Hasenât Muhhamed Abdülhay b. Muhammed, *el-Fevâidü'l-behiyye fi terâcimi'l-hanefiyye*, Beyrut 1988.

Nedvî, Ali Ahmed, *el-İmam Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybani*, Dimaşk 1994.

Orhan, Mehmet Ali, *el-Ecnâs ve'l Furûk*, Doktora tezi, EÜSBE, Kayseri 1996.

Öğüt, Salim, "Ebû Yûsuf", *DİA*, İstanbul 1994, X, 260-265.

Özarslan Selim, *Pezdevî'nin Kelami Görüşleri*, Ankara 2010.

Özcan, Tahsin, "Nâtıfî", *DİA*, İstanbul 2006, XXXII, 438.

Özel, Ahmet, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, *Hanefi Fıkıh Âlimleri*, Ankara 2013.

----------, "Semerkandî, Muhammed b. Yûsuf", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI, 479;

----------, "Kâdîhan", *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, 121-123.

Özen, Şükrü, "İsâ b. Ebân", *DİA*, İstanbul 2000, XXII, 480-481.

Sağıroğlu, Ekrem, *İmam-ı Azam Ebû Hanife*, İstanbul 2002.

Şahin, Kamil, "Halvânî", *DİA*, İstanbul 1997, XV, 383.

Şemsüleimme es-Serahsî, *Mebsût*, edit. Mustafa Cevat Akşit, İstanbul 2008.

Şeybânî, Muhammed b. Hasan, *el-Asl*, nşr. Muhammed Boynukalın, I-XII, Beyrut 2012.

Şener, Abdulkadir, "Cûzcânî, Ebû Süleymân", *DİA*, İstanbul 1993, VIII, 98.

Sevim, Abdullah *Kâdihân'ın Şerhü'z-Ziyâdât Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili*, Doktora tezi, MÜSBE, İstanbul 2002.

Sezgin, Fuad, *Târîhu't-turâsi'l-Arabî*, trc. Abdullah Hicazi, Riyad 1983.

et-Tabbâh, Muhammed Râgıb, *İ'lâmü'n-Nübelâ' bi-târîhi Haleb eş-şehbâ'*, I-VII, Haleb 1923.

Taş, Aydın, "Şeybânî Muhammed b. Hasan", İstanbul 2010, XXXIX, 38-42.

Taşköprizâde, İsâmuddin Ebu'l-Hayr Ahmet Efendi, *eş-Şakâiku'n-Nu'mâniyye fî ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye*, trc. Muharrem Tan, İstanbul 2007.

Tetik, Hasan, *Kâdîhân'ın el-Fetâvâ Adlı Eserinde Örf ve Adet*, İstanbul, 2006.

Uzun, Mustafa, "Müntehabat", *DİA*, İstanbul 2006, XXXII, 28-29.

Uzunpostalcı, Mustafa, "Ebû Hanîfe", *DİA*, İstanbul 1994, X, 131-138.

Ünal, Halit, "Attâbi Ahmed b. Muhammed", *DİA*, İstanbul 1991, IV, 93.

Walsh, "Gurani", *The Encyclopedia of Islam,* II, Leiden 1954.

Yaran, Rahmi, "Sığnâkî", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVII, 164-166.

Yaşaroğlu, Kamil, "Molla Gürânî", *DİA*, İstanbul 2005, XXX, 248-249

Yavuz, Yunus Vehbi, "el-Câmşu'l-kebîr", *DİA*, İstanbul 1993, VII, 109-110;

----------, "el-Câmiu'l-sağîr", *DİA*, İstanbul 1993, VII, 112.

Yazıcı, İshak, "Semerkandî, Ebü'l-Leys", *DİA*, İstanbul 2009, XXXVI, 473-475.

Yıldız, Abdullah, *İmam Serâhsî'nin Hayatı ve Sünnet Anlayışı*, Şanlıurfa 2001.

Yıldız, Kemal, *Câmi'u'l-Fusûleyn Kaynakları ve Hanefî Mezhebi Uygulamasında Tazmînât*, İstanbul 2013.

Yılmazgöz, Ayşe, *Ebü'l-Leys es-Semerkandî ve Mühtelifü'r-Rivâye Adlı Eseri'nin Analizi*, Yüksek Lisans Tezi, SÜSBE, Sakarya 2008.

Zafarul İslam, *Fatawa Literature of Sultanate Period*, New Delhi 2005.

Zehebî, Ebû Abdullah Şemseddin b. Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ,* nşr. Şuayb el-Arnaut ve Ekrem el-Bûşî, Beyrut 1983.

Zirikli, Hayreddin, *el-Alâm Kâmûsu Terâcimi li-eşherî'r-ricâl ve'n-nisâ*, I-X, Beyrut 1970.